

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Ústav primární a preprimární edukace

Lež jako nejčastější projev poruchy chování v dětském věku

Diplomová práce

Autor: Šárka Dufková
Studijní program: M7503 Učitelství pro základní školy
Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ
Vedoucí práce: Mgr. Iva Křoustková Moravcová, Ph.D.

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Pedagogická fakulta

Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno a příjmení: Šárka Duřková
Osobní číslo: P11758
Studijní program: M7503 Učitelství pro základní školy (1. stupeň)
Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň základní školy
Název tématu: Lež jako nejčastější projev poruchy chování v dětském věku
Zadávající katedra: Ústav primární a preprimární edukace

Zásady pro vypracování:

Hlavním cílem diplomové práce je zaměřením se na problematiku lhaní a lži v populaci dětského věku a rozpoznání hranice, kdy lež signalizuje problémy s chováním. Práce je rozdělena do dvou hlavních částí, části teoretické a části praktické. V teoretické části se práce zaměří na definování základních pojmů, klasifikaci, etiologii, symptomy, diagnostiku, možnosti intervence. Praktická část bude obsahovat výzkumné šetření zaměřené primárně na zkoumání míry, motivů, způsobů, projevů lhaní u vybrané skupiny respondentů a detekování lži. Při zpracování budou využity metody kvantitativního výzkumu (dotazník, experiment).

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Iva Křoustková Moravcová, Ph.D.**
Ústav primární a preprimární edukace
Oponent diplomové práce: **Mgr. Veronika Smetanová**
Datum zadání diplomové práce: **27.11.2014**
Termín odevzdání diplomové práce:

doc. PhDr. Pavel Váček, Ph.D.
děkan

L.S.

PhDr. Pavel Zíkl, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucí diplomové práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 16. 3. 2016

.....

Poděkování

Děkuji Mgr. Ivě Křoustkové Moravcové, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce, cenné rady při jejím zpracování a čas, který mi věnovala.

Mé poděkování patří také rodině za její podporu při studiu.

Anotace

DUFKOVÁ, Šárka (2016). *Lež jako nejčastější projev poruchy chování v dětském věku*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové. 102 s. Diplomová práce.

Hlavním cílem diplomové práce je zaměřit se na problematiku lhaní a lži v populaci dětského věku a rozpoznat hranice, kdy lež signalizuje problémy s chováním. Práce je rozdělena do dvou hlavních částí, části teoretické a části praktické. Teoretická část práce definuje základní pojmy, které souvisí s tématem diplomové práce. Klasifikuje lži, uvádí příčiny, popisuje symptomy a nabízí možnosti intervence.

Praktická část obsahuje výzkumné šetření zaměřené primárně na zkoumání míry, motivů, projevů lhaní u vybrané skupiny respondentů a detekování lži. Při zpracování jsou využity metody kvantitativního výzkumu (dotazník, experiment).

Klíčová slova: lež, dětská lež, výchovná intervence, poruchy chování, prevence, reedukace, detekce lži.

Annotation

DUFKOVÁ, Šárka (2016). *Lie as the most common manifestation of behavioral disorders in children*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové. 102 pp. Thesis.

The principal aim of the thesis is focused on the problems of lying and lies in population of childhood and recognize limits when a lie signals problems with behaviour. The thesis is divided into two main parts, the theoretical part and practical part. The theoretical part of the thesis defines basic terms, which relates with the topic of the thesis. The theoretical part classifies lies, states the causes, describes symptoms and offers possibilities of intervention.

The practical part include research primary focused on investigation of measure, motives, manifestation of lying in chosen group of respondents and lies detection. During the processing the methods of quantitative research are used. (questionnaire, experiment)

Keywords: lie, children's lie, educational intervention, disorders of behaviour, prevention, reeducation, detection of lies.

OBSAH

TEORETICKÁ ČÁST.....	8
1 Úvod	8
2 Lhaní a lež.....	10
2.1 Definice lži a lhaní.....	11
2.2 Typy lží.....	12
2.2.1 Lež ve virtuálním světě.....	15
2.3 Funkce lži.....	17
2.4 Frekvence lhaní.....	17
2.5 Evoluce lži.....	18
2.6 Pravda.....	19
3 Dětská lež.....	22
3.1 Vývojové aspekty lhaní.....	23
3.1.1 Novorozenecké, kojenecké období a období batolete.....	24
3.1.2 Předškolní období.....	26
3.1.3 Školní období.....	29
3.2 Charakteristika dětských lží.....	33
3.2.1 Motivy dětských lží.....	33
3.2.2 Druhy dětských lží.....	35
3.3 Výchova.....	39
3.3.1 Výchova ke lžím.....	39
3.3.2 Výchovná intervence.....	40
3.4 Lež - ukazatel závažnějších obtíží.....	44
3.4.1 Poruchy chování.....	45
3.4.2 Hyperkinetické poruchy – AD(H)D.....	52
3.4.3 Psychické poruchy.....	54
4 Detekce lži.....	57
4.1 Reakce na lež a její symptomy.....	59
4.2 Nejčastější příznaky lhaní u dětí.....	63
4.3 Proces odhalování lží – model „MAGIC“.....	64
4.4 Detektor lži – Polygraf.....	65
PRAKTICKÁ ČÁST	68
5 Praktická část.....	68
5.1 Cíl, metody výzkumného šetření, stanovení hypotéz.....	69
5.2 Výsledky výzkumu a jejich interpretace.....	75
5.3 Diskuse.....	93
6 Závěr	96
7 Seznam použité literatury	98
8 Seznam tabulek a grafů.....	102
9 Seznam příloh.....	103

TEORETICKÁ ČÁST

1 Úvod

Lež, klam a přetvářka na nás útočí ze všech stran již od nejtělejšího věku. Jsme nejen svědky klamání, ale také účastníky, ať již jako oběti, nebo jako původci. Jen málokterý jiný společenský jev je ve svém uplatnění tak univerzální a má tak daleký dosah působení. Není snad žádný obor a sféra v životě společnosti, kde by se lež v některých ze svých projevů nevyskytla. Formy a způsoby lhaní jsou různorodé a velice početné. Lži tak mohou nabývat celé škály závažnosti, triviální lži počínaje a závažnou lži konče.

Co je míněno jako lež? Kde je hranice mezi přibarvováním, zveličováním, dětskou fantazií a lží? Problematika vymezení lži není zcela tak jasná a ohraničená, jak by se mohlo na první pohled zdát.

Lhaní, ačkoliv je záporným společenským jevem, je svou podstatou a svými vnějšími projevy jistě i zajímavé. „Má v sobě značnou dávku invence, tvořivosti i životní dramatičnosti a ve své nepřijatelnější formě slouží k zábavě“ (Mleziva, 2000, s. 12).

Diplomová práce se věnuje tématu lhaní a lži v dětské populaci. Dětství je pro vývoj sklonu ke lžím nejvýznamnější etapou vývoje člověka. Diplomová práce je rozdělena na dvě části. Část teoretickou a část praktickou. Teoretická část je rozdělena do tří kapitol: Lhaní a lež, Dětská lež, Detekce lži.

Cílem první kapitoly bylo zaměřit se na lež a lhaní z obecné perspektivy a popsat je z hlediska typů, motivů, frekvence lhaní a vývojových souvislostí.

Dále jsem se snažila o charakteristiku dětských lží i z hlediska vývojových aspektů jednotlivých věkových kategorií. V souvislosti s věkem dítěte uvést příčiny a popsat symptomy lhaní. Ukázat hranici, kdy lež signalizuje závažné potíže (poruchy chování a psychické poruchy). Popsat jednotlivé poruchy a nabídnout možnosti intervence v rodině, ve výchovných institucích a v léčebných zařízeních.

Závěrečná kapitola teoretické části se věnuje detekci lži. Seznámí nás s jednou z metod odhalení lháře, a popíše reakce lháře, které následují po vyslovení lži a představí symptomy, které lháře prozradí.

Praktická část je rozdělena do tří kapitol. První kapitola je zaměřena na cíl, metody výzkumného šetření a stanovení hypotéz. Druhá kapitola na analýzu a interpretaci výsledků dotazníkového šetření a experimentu. Třetí kapitola zahrnuje diskusi nad výsledky výzkumného šetření a interpretací.

Cílem praktické části je analyzovat lži, zjistit frekvenci lží, nejčastější motivy a projevy lhaní v populaci dětského věku. Diferencovat lži a motivy lhaní u jednotlivých pohlaví. Porovnat míru lhaní mezi dětmi s poruchou chování a dětmi bez poruchy chování. A v neposlední řadě posoudit úspěšnost respondentů při detekování lži.

K analýze, popisu, porovnávání a vyhodnocení sociálního jevu, jakým je lhaní (nebo také jevu psychickému, lže-li člověk sám sobě) jsem se snažila využít poznatků z různých oborů: pedagogiky, psychologie, psychiatrie, sociologie, filozofie, práva a medicíny.

Tato diplomová práce by mohla být využita jako informační materiál pro rodiče a zákonné zástupce dítěte, vychovatele, pedagogy (speciální pedagogy), kteří se setkávají s rizikovým chováním u dětí.

„Lež nelze šmahem zavrhnout. Je však důležité jí porozumět, abychom se proti ní mohli bránit, nechceme-li patřit k těm, kteří se nechávají oklamat“ (Vybíral, 2003, s. 12)

2 Lhaní a lež

Lež je součástí našeho běžného života. Ačkoli ji vnímáme jako špatnou a ve většině případů ji odsuzujeme, je rozšířeným sociálně podmíněným jevem. Často vzniká neplánovaně v konverzaci s druhými lidmi v podobě společenských frází, obrátů a milosrdných lží.

Lež má mnoho tváří a lidé mají různou toleranci ke lžím. Někomu lhaní připadá jako běžná věc a sám ho často využívá a je tak tolerantnější vůči lhářům. Jiný se snaží lhaní vyhnout (Beníšková, 2010). Nepopíratelně je lhaní v našem životě spojeno s otázkou důvěry v sebe sama, v činnosti druhých a závislosti na ostatních lidech. „Jsme nejen svědky a soudci klamání, ale také účastníky, ať již jako oběti, nebo jako původci a průvodci“ (Mleziva, 2000, s. 11).

Téměř všechna náboženství popisují lež jako negativní jev. Starý zákon škodlivost lží zdůrazňuje v osmém přikázání: „Nevydáš proti svému bližnímu křivé svědectví“ a v šestém přikázání „Nesesmilníš“ stanovuje nepodvádět a nelhat v manželském stavu. Podobně i židovská, buddhistická, hinduistická a islámská víra zakazuje lhaní, podvádění, pokrytectví a křivé svědectví, avšak uvádí i případy, kdy je lež přijatelná. Tyto případy se převážně vztahují na zachování míru a k ochraně života vlastního i jiné osoby. Lhát může člověk za výjimečných okolností, jako např. chce-li někoho utěšit nebo pokud by vyřčením pravdy ublížil sobě nebo jiné osobě. Lhát se může ze skromnosti i ze slušnosti (Glassová, 2014).

V klinické psychologii bývá na lhaní pohlíženo jako na projev problémového chování, zatímco v sociální psychologii, která se zaměřuje na osobnost a situaci lhaní, nebo ve vývojové psychologii, která studuje lhaní v dětství z pohledu Piagetovy morální a kognitivní teorie, tuto patologickou podobu nemá (Konečný, 2011). Sama lež někdy není problém, stala-li se územ nebo dohodou pro všechny, kteří se situace se lží účastní (Vybíral, 2003).

Jen málokterý jev má ve společnosti tak daleký dosah působení a je ve svém uplatnění tak univerzální. Není žádný obor a žádná sféra v životě společnosti, kde by se lež v některých ze svých projevů nevyskytla (Mleziva, 2000).

2.1 Definice lži a lhaní

Lež znamená neříkání pravdy. Takto sdělená intuitivní definice by byla nedostatečná. Definovat lež není až tak jednoduché. Za lež by byla považovaná každá vyslovená neznalost, vtip i nadsázka. „I umění jako takové, mýty, legendy a různé příběhy, jichž si velmi ceníme, jsou ve větší míře založeny na lži“ (Daloz, 2002). Použijeme tedy jiná sofistikovanější vymezení lži a lhaní, která uvádějí některé zdroje.

- Lež je problém a problém vytváří. Člověk si lhaním vytváří zaštitění a do vztahu s druhým člověkem vkládá část falešné interpretace a zkreslené, oklamávající reality (Vybíral, 2003, s. 14). „Je typem klamu mající formu nepravdivého výroku, zpravidla s vědomým záměrem oklamat druhého za účelem získání nějaké výhody či vyhnutí se trestu. Lež můžeme vymežit také jako komunikační výměnu, jejímž cílem je přesvědčit druhé o tom, že to, co si dosud mysleli, není pravda“ (Vybíral, 2003, s. 16).
- „Lež je klam. Klamat můžeme také v důsledku jisté manipulace. Lež není neříkání celé skutečnosti nebo některé její vhodné části, ale říkání nepravdy“ (Tichá, 2014, s. 1).
- „Klamání je účelové chování původce se záměrem, aby adresát nabyl, vytvořil si představu o dané skutečnosti rozdílnou od té své“ (Mleziva, 2000, s. 30).
- „Lež je vložení vědomé nepravdy do jinak pravdivé souvislosti“ (Beníšková, 2010, s. 12)
- „Lež je fyzický čin nebo verbální prohlášení záměrně zastírající druhému člověku pravdu“ (Craig, 2014, s. 15).

Definice lži převážně zdůrazňují záměr lhaní jako úmyslné zatajování pravdy za účelem vědomého oklamání druhého. Je to výrok neodpovídající pravdě, který má někoho uvést v omyl (Daloz, 2002). Konečný (2011) uvádí, že základní charakteristikou lži je cíleně klamavý charakter. To vylučuje taková sdělení, která jsou mnohoznačná, ironická, vtipná, kdy jejich výsledkem je mylná interpretace.

Lhaním chceme ovlivnit příjemce lži a změnit jeho vnitřní kontext. Nejčastěji lžeme pro svůj vlastní prospěch: chceme se ubránit, něco skrýt, získat výhodu. Vyskytují se i situace lhaní, kdy lžeme v prospěch adresáta, altruisticky motivované lži. Psychologický rozbor lhaní komplikuje fakt, že uskutečnění záměru se může účastnit jak vědomí, tak nevědomí (Vybíral, 2003).

Nezáleží vždy jen na záměru lhát, ale i motivaci a pozici v dané situaci. Nemožnost volit mezi sdělením odpovídajícím pravdě a lži odkazuje k Ekmanovu tvrzení, že takový výrok by za lež považován být neměl, neboť se stává pouhým situačním konstruktem zaměřeným na její zvládnutí (Hobza, 2010).

Hranice mezi pravdou a lží je velice subjektivní, křehká a závisí na vnímání jedince a jeho pozici v dané situaci. Co jeden považuje za lež, jiný nazývá zcela odlišně. Můžeme hovořit o lhaní i tam, kde pouze něco zatajujeme, sdělujeme polopravdy? Ekman označuje zatajování za lhaní všude tam, kde byla uzavřena explicitní dohoda, že se bude říkat za všech okolností pravda. Samo nevyslovení něčeho podstatného je potom zákonitě lhaním (Vybíral, 2003).

Je zřejmé, že ve všech situacích, kdy neříkáme pravdu, nás není možné pokládat za lháře. Paul Ekman (1992) rozlišuje mezi lhaním a jiným druhem klamání. Pro lhaní stanovil dvě kritéria:

- kritérium úmyslu s možností volby: Člověk úmyslně volí lhaní. Přitom má na výběr říci pravdu nebo lhát. Jeho záměrem je však lhát.
- kritérium nenaznačení adresátovi, že je obelháván: Není lhářem ten, který neříká pravdu, pokud situace naznačuje adresátovi, že pravdu říkat nebude (Vybíral, 2003).

Lež nelze vždy sjednocovat se zlem a ani usuzovat, že ten co říká pravdu je hodný člověk. Není vše černobílé a není lež jako lež. Lež je neodmyslitelnou součástí mezilidské, zvířecí i virtuální komunikace a neslouží jen k sobeckým, ale i vyšším nadindividuálním cílům, které udržují rovnováhu ve společnosti a mezilidských vztazích (Šamánková, Novák, 2007). Každý za lež pokládá něco jiného a rozdílně na ni reaguje. Vše spočívá na naší definici lži, její intenzitě a typu, způsobu naší výchovy, osobním přesvědčení, preferencích a hodnotách (Glassová, 2014).

2.2 Typy lží

Vědomý záměr předat klamné sdělení a odepřít druhé straně pravdu představuje podstatu lhaní. Porozumět lidské lži znamená klást si řadu otázek a lži správně kategorizovat. Je nutné přihlížet k jejich motivaci, technice, následkům pro lháře a jejich okolí (Šamánková, Novák, 2007).

Obecně se dá říci, že existují dvě kategorie lži:

- **Lži ve prospěch druhých**, které označujeme jako nevinné, milosrdné a jejich účelem je druhému člověku nějak prospět nebo ho chránit. Společnost tento druh toleruje a očekává, že je budeme používat v běžných mezilidských vztazích.
- **Lži ve vlastní prospěch**, které lháři mají přinést výhodu, nebo ho chránit. K této lži mohou vést člověka odlišné motivy: chránit se před ztrapněním, udělat dobrý dojem, získat výhodu, vyhnout se trestu (Craig, 2014). „Lhaní nám pomáhá uchránit si naši intimitu a soukromí, pokud nechceme o sobě vše sdělovat, tak se raději uchýlíme ke lžím“ (Beníšková, 2010, s. 13).

Vybíral (2003) kategorizuje lži na lži ve vlastní prospěch a lži ve prospěch adresáta, ale dodává fakt, že uskutečnění záměru lži se může účastnit jak vědomí, tak nevědomí.

- Za **nevědomou složku lhaní** považuje mechanismy zapominání, vytěsnění, či další nevědomé obranné mechanismy ega. Jinými nevědomými komponentami lhaní mohou být ustálené vzorce, zautomatizovaný zvyk lhát, nebo ritualizovaná řeč, kde se uživatel bezmyšlenkovitě uchyluje k frázím. U řady frazeologismů, ustálených řečových klišé, pozdravů, rčení a obrátů nevíme, zda užitím fráze mluvčí vyjadřuje skutečnou ochotu, radost a vstřícnost. Rozlišovat v těchto případech mezi lhaním a pravdivou promluvou je nesnadné. Dostáváme se na území přechodných a z hlediska pravdivosti nesnadno rozlišitelných jazykových i mimoslovních postupů (Vybíral, 2003).
- Mezi **uvědomované lhaní** zařazuje vědomé bájení (vymyšlení si, fabulace, konfabulace), předstírání, utajování s explicitním popíráním, se záměrným odváděním pozornosti, slibování nespílitelného a uklidňování druhého člověka nepravdivými údaji (Vybíral, 2003).

Na běžné osobní lži, nevědomé a lži podmíněné sociálně psychologicky rozlišují lži ze své psychologické a psychiatrické praxe Tomáš Novák s Ditou Šamánkovou.

- **Běžné osobní lži představují:** lež prostou, kdy je vědomá nepravda vydávaná za pravdu, konfabulaci (smyšlenku), lež bájivou, lež milosrdnou, klamnou zpětnou vazbu, sebe prezentaci, zástupnou identitu, stilizaci.
- **Lži podmíněné sociálně psychologicky:** přesvědčení, předsudek, stereotyp, pověra, mýtus, fáma, víra, představují jakési šablony „společenských lží“. Ve srovnání se složitostí života jsou tyto šablony příliš rigidní a povrchní a jsou zdrojem inkongurence neboli lži.

- Pro vysvětlení **nevědomých lží** jsou použity termíny odvozené z psychoanalýzy: projekce (promítání), introjekce (zvnitřnění), potlačení, popření, racionalizace, intelektualizace, zlehčování, přebírání rolí, substituce (přesunutí), identifikace (ztotožnění), regrese, negativismus, přehnaná reakce a upoutání pozornosti (Šamánková, Novák, 2007).

V řadě případů se na průběhu a důvodu lhaní podílejí jak vědomí, tak nevědomí. Často se s touto situací setkáváme u dětí. Dle Adlera se jedná o **kompensační podstatu lhaní**. Lhaním si dítě kompenzuje nespokojenost s životní situací, a skutečnost zahlazuje nebo přikrášluje. Lhaní splývá s aktivním fantazijním bájením (Vybíral, 2003).

Musíme připustit, že existují velké lži, malé, menší až zanedbatelné lži. Lži, které jsou zásadní a lži, nad nimiž mávneme rukou. Bella DePaulo rozdělila lži na „malé neboli dobrosrdečné lži“, které říkáme svým blízkým, aby se cítili lépe, nebo abychom zabránili zbytečnému konfliktu a „velké neboli závažné lži, které narušují důvěru mezi dvěma lidmi a jsou odsuzované společností (Gottwaldová, 2013). Nejsnáze je můžeme poměřovat kritériem dosahu a účinkem lži. Lež, která měla tragické důsledky a výrazně pozmenila životy lidí, je určitě velkou lží. Lež, která nic neznamenala a neměla žádný dopad, je lží malou. Frank a Ekman dělí lži do dvou skupin:

- **Lži, při kterých může člověk v případě odhalení hodně ztratit** a v opačném případě hodně získat. Lhaním se riskuje a v sázce je velmi mnoho. Přesvědčit obelhávaného je životně důležité. Jde o lži s vysokou motivací.
- **Lži, při kterých úspěch nebo neúspěch lhaní není fatálně důležitý**. Jedná se převážně o lži zdvořilostní, z jejichž odhalení neplyne žádná sankce. Lhář je považován za diplomata, lichotníka a sociálně obratného a emociálně inteligentního. Motivace lhát je nižší (Vybíral, 2003).

Různé motivy lží mají různou závažnost a tedy i rozdílný vliv na její následnou akceptabilitu. V určitém kontextu mohou být lži poměrně snadno ospravedlnitelné, pokud za nimi stojí snaha vyhovět přáním a očekáváním druhých lidí, či vyhnout se zklamání. E. Backbier, J. Hoogstraten a K. M. Terwogt-Kouwenhoven zjistili, že pokud je lži použito pro užitek toho, komu je lháno, je lež mnohem více akceptovatelná. Akceptabilita lží je ovlivněna také věkem a kulturním prostředím (Konečný, 2011)

Z výše uvedených definic lží vyplývá, že lež má společenský charakter, jejímž cílem je přesvědčit druhé o tom, že to co si dosud mysleli, není pravda. Je tedy závislá na adresátovi a příjemci.

Sebeklam je druhem lži, při kterém si lhář neuvědomuje, že podvádí sebe sama a nezná své motivy k takovému chování (Ekman, 1992). Konečný (2011) definuje sebeklam jako důležitou součást vnímání sebe sama, projevující se tendencí přisuzovat si nadprůměrné schopnosti a pozitivní charakteristiky. Nerealistický náhled na sebe sama se stává důležitou komponentou subjektivního pocitu a je nejčastěji podporován nedostatkem přesných informací, nebo vysokou motivací související s aktuální potřebou self.

Nevystačíme si jen s pravdivostí a lhaním. **Polopravdy** stojí na pomezí. Mluvíci sice pravdu říká, ale neřekne vše, co by mohl říci. Pravdivostní neúplnost může být ovlivněna přítomností osoby, s kterou mluvíme a přítomností dalších svědků, kteří mohou úplnost informací kontrolovat. Jestliže informující neuvede vše, co ví, neodpoví na vše, na co se ho tazatel ptá, šíří polopravdy (Vybíral, 2003).

2.2.1 Lež ve virtuálním světě

„Virtuálním světem máme obvykle na mysli počítačově generovaný prostor, jehož výsledkem je produkce virtuální reality, tedy objektů, jejichž některé vlastnosti v nás vyvolávají pocit naší zkušenosti v přirozeném světě, ale další kvality těchto objektů nám umožňují s nimi zacházet nezávisle na přírodních i lidských zákonech“ (Konečný, 2011, s. 20). Také my jako účastníci této virtuální reality zde existujeme a působíme ve své netělesné formě.

Počítačově zprostředkovaná komunikace se stala běžnou součástí našeho života. Používáme ji pro spojení s vnějším světem mnohdy častěji než reálné setkání tváří v tvář. Komunikace prostřednictvím počítače s sebou přináší celou řadu specifik. Mezi nejsnadněji pozorovaná specifika patří absence neverbálních nápovědí, omezené možnosti ověření pravosti psaného obsahu, vliv vnímané anonymity, ochota otevření se neznámému člověku (Konečný, 2011).

Internet se stal sociální technologií napomáhající naplňovat sociální potřeby lidí. Hlavní motivací připojování se k internetu je vyhledávání možností konverzace, experimentování s novým komunikačním médiem a navazování vztahů s druhými lidmi. Je stále více populární a v současné době patří již ke standardům vybavení škol i domácností. Již malé děti se dokáží na internetu obstojně pohybovat.

Podle zjištění Českého statistického úřadu z roku 2010 využívá internet 61,8 % české populace. V nejmladší sledované věkové kategorii 16 až 24 let používá internet 92,3% české populace a z toho 75 % používá internet každý den. Je to třikrát více než před pěti lety (Český statistický úřad, 2014).

Pro uživatele je virtuální svět přitažlivý, má jasně stanovená pravidla, v němž nemusí odhalit svou totožnost. Experimentují s různými variantami své identity. Chatování po internetu žádnou sociální korekci nevyžaduje, mohou se zde vydávat za kohokoli a uspokojovat tak své potřeby způsobem, který je v reálném životě nepřijatelný či nedostupný (Vágnerová, 2015).

Lhaní na internetu je specifickou formou lži. Důležitou roli zde hraje mediátor, skrze něhož je klamná informace zprostředkována příjemci. Důvody pro lhaní ve virtuálním světě jsou často totožné s důvody lhaní v osobním styku. Lidé ve virtuálním světě jsou pro nás cizí, a proto zábrany lhát nejsou příliš silné. Ideální podmínky pro lži vytváří také anonymita prostředí, nedostatek objektivních náповědí a možnost snadné manipulace s nimi. Ve virtuálním prostředí můžeme vyzvednout ty stránky, kterých si na sobě ceníme, potlačit takové, za které se stydíme, nebo vytvořit zcela novou identitu (Konečný, 2011).

Pro mnohé uživatele je lákavé zkusit být na chvíli někým jiným, než doopravdy jsou. On-line komunikaci berou jako hru, kde o nic nejde, kde nefungují žádná pravidla a neplatí normy. Pokud budou při lži odhaleni, mohou komunikaci kdykoliv ukončit a na dané místo se již nepřihlašovat, nebo se přihlašovat pod jiným nickem. (Beníšková, 2010).

Internet umožňuje poměrně snadné šíření libovolných informací, které jen zřídka podléhají nějaké cenzuře či jen věcné kontrole správnosti. Internet je tak ideálním nástrojem k šíření dezinformací.

V reálném životě má lež mnohem závažnější důsledky, než na internetu, proto s ní zacházíme šetrněji.

2.3 Funkce lži

V negativním slova smyslu chápeme lež jako prostředek k oklamání, ublížení, získání výhody, odměny a vyhnutí se ztrátě. Existují ale i další lži, které nepodléhají našim sobeckým pohnutkám. Mnoho lží společenského charakteru v každodenním životě nemá závažný obsah. Mají pouze funkci vyhnutí se konfliktu, chtění být na druhého milý, příjemný, anebo mají jen napomoci plynulosti konverzace (Konečný, 2011)

Lhaní má vždy nějakou funkci. Nejčastěji slouží jako prostředek vyhnutí se nepříjemné situaci nebo jde o snahu zlepšit obraz o sobě nebo rodině (Petrišcová, 2012).

Obranná funkce lhaní je zcela zřejmá. Člověk si lež před sebe staví jako štít, aby ostatní lidé neodhalili to, co je a není pravda. Řada frazeologismů a ustálených rčení říká: „Nechce, aby se mu dostali pod kůži.“ Nebo: „Nechce být nachytán na holičkách“.

Lhaním se jedinec nejen brání, ale současně má zájem na tom, aby lež rozšířil a byla přijata a akceptovaná. Taková funkce lhaní může být označena jako **interaktivní** (Vybíral, 2003).

Velký význam má lež pro zmatení nepřítele a tudíž přežití organismu. V moderních podmínkách se u člověka tato funkce přesouvá spíše do roviny psychologické (Šamánková, Novák, 2007).

2.4 Frekvence lhaní

Každý člověk lže nebo někdy zalhal. Ten, kdo tvrdí, že nikdy nelže, lže právě v tuto chvíli. Lži bývají významnou součástí mezilidských vztahů a díky nim jsme schopni fungovat a přežít ve společnosti (Glassová, 2014). Lhaní vnímáme jako výraz nepoctivosti a tato negativní konotace je důvodem, že převážná část respondentů na přímý dotaz uvádí, že lže jen zcela výjimečně. Řada odborných studií zkoumala četnost lhaní ve společnosti. Z některých vyplynulo, že zalžeme pouze dvakrát za den, u jiných se frekvence lhaní zvýšila. Výsledky studie na Univerzitě v Massachusetts potvrdily, že lež vyslovíme třikrát během deseti minut běžné konverzace (Craig, 2011). Psycholog Gerald Jellison (2000) z Univerzity v Severní Karolíně v článku How to Spot a Liar uvádí, že každému člověku někdo zalže přibližně jednou za pět minut. Jiné seriózní odhady uvádí, že běžný člověk sdělí alespoň částečnou nepravdu dvěstěkrát za den použitím slov, písemného projevu, úsměvu, polibku a jiných neverbálních projevů.

Psycholog Peter Stiegnitz objevuje zlý úmysl lži pouze v jednom procentu případů, což se blíží polovině. Čtvrtina připadá na lži, kterými se snažíme zachovat si tvář a neshodit se. Zbytek tvoří lži svaté a milosrdné lži (Šamánková, Novák, 2007).

Nebude asi překvapením, že zhruba dvě třetiny lží se objevují v rodině. Teenageři se snaží vyzrát na rodiče, partneři používají nepatrné lži o částce, kterou utratili za oblečení nebo své hobby, až po velké lži jakými je nevěra. Najdeme i řadu povolání, v kterých je lež na denním pořádku: oblast zábavy, prodeje, práva, žurnalistiky, politiky a kriminologie (Glassová, 2014).

Ženy lžou stejně často jako muži, ale říkají odlišné typy lží (DePaulo, 1996). Rozdíly ve volbě způsobů a forem klamání vyplývají z odlišného chování žen a mužů. Muži praktikují klamání více činem, žena více verbálním projevem. Muž se soustřeďuje více na sebe (chlubení, vyvyšování), žena více na druhé (hanění, intriky, faleš) (Mleziva, 2000). „J. M. Tyler a R. S. Feldman na souboru 208 studentů psychologie ověřovali, jak bude během desetiminutové konverzace očekávání budoucích interakcí ovlivňovat frekvenci a povahu lhaní v závislosti na pohlaví respondenta.“ (Konečný, 2011, s. 13). Dívky v případě možnosti dalšího setkání se svým protějškem lhaly častěji než chlapi. Jiný rozdíl mezi muži a ženami byl v přehánění, kdy ženy přeháněly více, avšak přehánění u obou pohlaví byl nejčastějším typem lží. Z dalších výzkumů vyplývá, že žena lže častěji ohledně svého věku a muž lže o svém příjmu, sociálním statusu a předstírá zamilovanost, aby dosáhl svého záměru. Další empirické studie naznačují, že milosrdné lži využívají častěji ženy (Konečný, 2011).

„Ačkoliv každá studie dospěla k odlišné frekvenci lhaní, všechny se shodují v tom, že lhaní je univerzální a každodenní jev“ (Craig, 2014, s. 16).

2.5 Evoluce lži

„Lež je tak stará, že si už sama nemůže pamatovat, kdy se objevila na světě. Jako bájný pták Fénix znovu se však rodila a rodí ze svého popele.“ (Mleziva, 2000, s. 94). Lze se domnívat, že přicházela na svět paralelně s mírou inteligence, které je k vytvoření lži a uplatnění třeba. Za pomyslný počátek lze považovat předěl mezi instinktivním klamáním zvířat a mezi uvědomělým chováním (Mleziva, 2000). U zvířat je klam nezbytný pro jejich přežití. Různé druhy hmyzu nebo plazů mění barvu nebo tvar pro

splynutí s prostředím a zastrašení predátora. Šimpanzi, které považujeme za naše nejbližší genetické předky, se neustále navzájem podvádějí. Při nervozitě se zeširoka usmívají a jejich úsměv je možné považovat za projev slabosti. Při střetu se sokem si doslova „vymažou úsměv z tváře“. Dlouholetý výzkum v Institutu pro výzkum goril dokazuje, že zvířata lžou. Gorila, která ovládá znakovou řeč, při rozbití hračky svůj čin svedla na druhé. Snažila se vyhnout trestu (Glassová, 2014).

Odborníci u zvířat spíše mluví o klamu než o lži. Je zcela zásadní, zda je organismus vytváří instinktivně nebo vědomě (Šamánková, Novák, 2007). Instinktivní chování by se dalo považovat za pasivní klamání. Aktivní klamání se nejspíše spojovalo s lovem zvěře a střetem s protivníkem, kdy docházelo k použití pastí, léček, úhybných manévřů a taktik. Primární funkcí byl obranný akt proti útoku, později šlo o spontánní akt vnitřního podnětu dosáhnout cíle (Mleziva, 2000). Živočiškové se naučili používat mechanismy lži i k jiným účelům, než je vlastní přežití. Lež začala sloužit k udržování rovnováhy společenského systému nebo zvířecí smečky jako celku i jednotlivých členů (Šamánková, Novák, 2007).

Nejvýznamnější ve vývoji lhaní byla etapa, kdy člověk počínal odlišovat skutečné od neskutečného a vytvářet si představy nezávislé na bezprostředních vjemech a pracovat s nimi jako s abstrakty. Řeč měla prioritní význam pro rozvoj klamání, původně jen neverbálního, v níž došlo k širokému uplatnění lži. V dalším vývoji je zřetelná převaha klamání sdělováním, kdy kontakty mezi příslušníky a jiným společenstvím rozšiřovaly a vyvíjely nové druhy a způsoby klamání. Od nejstarších dob se rodily a vyvíjely nám známé druhy lži do ustálených forem a postupem doby již jen měnily své prostředky a vnější podobu (Mleziva, 2000).

2.6 Pravda

Na začátku kapitoly jsem intuitivně napsala vlastní definici lži jako neříkání pravdy. Pravdu bych tedy měla definovat jako opak lži. Ale taková definice je nic neříkající vzhledem k předešlým poznatkům o lži. Lež vnímáme často jako černou a tudíž špatnou zatímco pravdu jako bílou a správnou. Se lží to není tak přímočaré a pravda a lež nemusí vždy stát v opozici. U mnoha výroků se nedá určit, zda se jedná o lež či pravdu, protože obsahují části pravdy a mnoho polopravd. Definovat pravdu je velice obtížné.

Známa česká přísloví říkají: „S pravdou dojdeš nejdál.“ Ale i: „ Pro pravdu se každý zlobí“. Na vlajce prezidenta naší republiky je napsáno: „Pravda vítězí“.

Pravda je jedním z nejpoužívanějších a nejneužívanějších pojmů. Čím větší morální hodnotu má, tím více láká, aby jí byla zakrývaná lež, a aby lež byla vydávaná za pravdu. Pojmu pravdy se používá ve třech základních významech:

1. Nejčastěji jako tvrzení odpovídající skutečnosti. Pravda je porovnávána se lží a nabývá svého smyslu a hodnoty až v konfrontaci s nepravdou, lží.
2. Jako cíl hledání a poznání ve vědě a filozofii
3. Jako správnost, právo, spravedlnost (Mleziva, 2000).

„Pravda či pravdivost je shoda tvrzení se skutečností“ (Wikipedie, 2015). Pravda je to co odpovídá skutečnosti, pokud skutečnost známe (Beníšková, 2010). Skutečností je tedy pochopení situace jako soustavy pravidel, ve kterých něco dokazujeme; podmínky, za kterých to dokazujeme; důvody proč to dokazujeme. Je to mnohem složitější než v matematické vědě, kde pravdu definujeme jako pravdivý výrok, který lze dokázat v daném systému (Šamánková, Novák, 2000).

Existuje několik rozšířených teorií pravdy:

- **Korespondenční teorie pravdy** pohlíží na pravdu jako shodu mezi poznáním a věcí (skutečností). Představitelem je Aristoteles: „Pravdivé je říci o něčem, co je, že to je, a o něčem, co není, že to není.“
- **Koherenční teorie pravdy** pohlíží na pravdu jako na koherentní řadu výroků, které nejlépe vysvětlují nebo nejúplněji popisují svět.
- **Konsensuální teorie pravdy** pohlíží na pravdu jako na cosi, na čem se shodne určitá skupina lidí, např. kompetentní odborníci.
- **Pragmatismus** se domnívá, že pravda je úspěchem praktických důsledků myšlenky. Je totožná s užitečností (Wikipedie, 2015).

Podle některých soudobých filozofů je pravda záležitostí komunikační, přesněji jazykovou. „Kde nejsou věty, tam není pravda.“ (Vybíral, 2003, s. 42). Taková pojetí pravdy, která při určení pravdivosti berou v úvahu řečové dovednosti a osobnost mluvčího, mají svůj počátek již u před Sokratovských filozofů. Nastolit pravdivost znamená komunikovat tak, že všichni adresáti důvěřují a výroky berou jako pravdivé (Vybíral, 2003). „O pravdivosti je tedy třeba

přesvědčit, o myšlenkách, názorech a postojích je nutné komunikovat. Pravdomluvnost se rodí, realizuje i hyne v naší mluvě“ (Vybíral, 2003, s. 166).

Poměr pravdy a lži vystihuje známé prohlášení W. Churchilla „ Pravda je tak cenná, že musí být vždy doprovázena lží jako tělesnou stráží“ (Mleziva, 2000, s. 136).

3 Dětská lež

V předchozí kapitole jsem poměrně podrobně popsala lež jako běžný sociálně negativní jev, který má daleký dosah působení a je ve svém uplatnění velice univerzální. Cílem této kapitoly je zaměřit se na problematiku lhaní v dětské populaci a ukázat, že s dětskou lží to bývá složitější, a že „není lhaní jako lhaní“. Důležité je rozpoznat hranici, která signalizuje problémy s chováním.

Vědomý záměr předat klamně sdělení a odepřít druhé straně pravdu představuje podstatu lhaní. Motivace malého dítěte bývá mnohem složitější, proto lze jen těžko hovořit o lži. U dětí před nabytím jazykových schopností převládá představivost související se smyslovými vjemy (Daloz, 2002). Nerozlišují mezi skutečností a představou. Bohatá fantazie a obtížné odlišení svého přání, příběhu ze snu, programu v televizi, stojí za nepochopením toho, co se skutečně stalo. Upřímně věří tomu, co říkají (Mertin, 2004). Dítě z moci své fantazie přikrašluje nebo zkresluje skutečnost s takovým zaujetím, že jsme ochotni mu uvěřit. Nikdy později v životě už nebude mít fantazii tak živou a neotřelou jako v období vyznačujícím se oblibou klasických pohádek (Matějček, 1986). Profesor psychologie a psychiatrie Bruno Bettelheim ve své knize *Za tajemstvím pohádek* argumentuje, proč by se dětem měl překládat svět právě prostřednictvím těchto lživých informací. Právě tyto informace jsou pro děti lépe uzpůsobeny k rozvoji myšlení, než věcná objasňování reality (Bettelheim, 2000).

Podobně tak jako dospělý člověk i dítě přehání, zveličuje, nebo vybírá jen takové informace, které se mu hodí. Této dovednosti se teprve učí a nedokáže odhadnout přijatelnou míru. Jeho lži jsou okaté a lehce odhalitelné (Mertin, 2004). Je třeba si uvědomit, že dítě je ještě nezralou a nevyspělou osobností a často se dostane do situací, kdy zalže, i když ví, že to není správné. V případě odhalení první reakcí není lítost, ale obrana vlastního já. „Já ne!“ (Matějček, 1986). „První klamání jsou převážně obranná a jsou to zpravidla zapírání, zastírání a zatajování (Mleziva, 2000).

E. Mleziva v knize *Encyklopedie lži, podvádění a klamání* charakterizuje rozdíl mezi bájným lhaním a skutečnou lží: „K dětským lžím, v nichž se tak půvabně snoubí skutečnost s pestrými představami, se však záhy přidávají lži související s aktuální skutečností“ (Mleziva, 2000, s. 152). Záměrné lhaní u dítěte, kdy ví, že neříká pravdu, ale přesto danou věc tvrdí, můžeme pozorovat až s vývojem intelektu a nabývání poznatků ze svého okolí. „Teprve, když dítě pochopí, že ne všichni vědí všechno, a že

lidé nejednají podle toho, jaký je svět ve skutečnosti, ale podle toho, jaké informace o něm oni sami mají, tak teprve potom jsou v situaci, že dokážou pochopit lež a samy začít lhát“ (Beníšková, 2010). Lhaní a klamání v dětském věku může dosáhnout překvapivé rafinovanosti od nejjednodušších reakčních lží ke složitějším a náročnějším formám s cílem něco získat a někomu ublížit (Mleziva, 2000).

Skoro všechny děti lžou, přehánějí, vymýšlejí si, zapírají, popírají a nepotřebují k tomu žádné instrukce a povzbuzování. Prostě lžou. Je to běžná zkušenost. Pokus dítěte zalhat by pro rodiče dokonce mohlo být pozitivním signálem zdravého sociálního vývoje jejich dítěte (Beníšková, 2010). Dobře vychované děti by neměly lhát, ale schopnost lhaní by mít měly. Dětské psychologové se shodují v tom, že lhaní je nejen normální, ale dokonce nezbytné. Profesor Josef Perner z Psychologického institutu v Salzburgu říká: „Zdravé děti, které chápou, jak funguje sociální život, vědí, že lež existuje a musí si vyvinout schopnost lhát. Jinak by byly bezbranné a ve společnosti ostatních dětí by měly problémy“ (Hildebrandt-Sochor, 2009). Jsou lidé, kteří nelžou, lhát neumějí, lež nepochopí a ke lhaní nevidí žádný důvod. Patří mezi ně lidé s poruchou autistického spektra s diagnózou Aspergerův syndrom. Když dítě bude ovládat dovednost lhaní, bude také lépe rozeznávat lži druhých. Bude sociálně zdatnější. Neznamená to ovšem, že by dítě mělo lhát stále nebo ho nepřesvědčovat o vhodnosti pravdomluvnosti (Beníšková, 2010).

Lež někdy bývá signálem pravdy, kterou dítě nedokáže vyjádřit. Je nutné hledat pravdu v tom, co dítě pociťuje, v jeho těle a způsobu vnímání. Lež mnohdy nebývá tam, kde bychom ji hledali a pokud ji chceme pochopit, musíme se vyvarovat morálních soudů (Daloz, 2002).

3.1 Vývojové aspekty lhaní

Během vývoje člověka se lež vyvíjí a formuje, mění se frekvence lží, její témata a účel lhaní. Děti už v brzkém věku zjišťují, že mohou využít informací k manipulaci s druhými lidmi a fakty. Osvojují si schopnost lhát a učí se umění oklamat druhé. Jejich lži jsou zpočátku nedokonalé, a pro dospělé snadno odhalitelné, ale v průběhu života se zdokonalují.

3.1.1 Novorozenecké, kojenecké období a období batolete

Definuje-li se klamání jako vědomé a záměrné, nedá se předpokládat, že novorozenec přichází na svět s dispozicemi k němu. Klamání souvisí s poznáváním okolního světa a promítnutím osobních potřeb do něho (Mleziva, 2000).

Novorozenecké období je obdobím od porodu po dobu mezi čtyřmi až šesti týdny. Psychologové považují za novorozenecké období dobu, kdy mezi stavy dítěte převládá spánek (Šulová, 2010). Mozková kůra novorozence se zatím neujala vedoucí a organizující funkce, což představuje příčinu naprosté nemohoucnosti a bezbrannosti dítěte. Veškeré projevy jsou určovány činností podkorových ústředí, která jim dávají zvláštní charakter (Teyschl, Brunecký, 1973). Novorozenec je pro rannou interakci vybaven nejnütnější neurologickou výbavou, jakou jsou vrozené reflexy: úchopový, pátrací, sací, úlekový, kašlací, škytací, polykací, zívací, vyměšovací...aj. a poměrně rozvinutým smyslovým repertoárem. Kromě zmiňovaných reflexů a kvality smyslů se u novorozence objevuje jedna z nejdůležitějších schopností, a tou je schopnost učení. Schopnost je vrozená, ale co se dítě naučí, je získané. Začíná tak celoživotní interakce dědičné výbavy a prostředí (Šulová, 2010).

Za **kojenecké období** je považován první rok života dítěte. Dochází k rychlým a podstatným vývojovým změnám v rozvoji funkčnosti smyslů a motoriky změnou horizontu vnímání okolního světa (leh, přetáčení, sed, lezení, postavení, chůze), fyziologickým změnám (růst, osifikace kostry, dentice, rozvoj cévního a vegetativního systému) a rozvoji senzomotorické inteligence (Šulová, 2010). Vývoj citových reakcí a sociálních vztahů u dítěte můžeme pozorovat zhruba v pěti týdnech života, kdy se u dítěte objeví radostná nálada, nejdříve jen spojená s uspokojováním tělesných potřeb. Později (okolo dvou měsíců života dítěte) se dítě začne usmívat a radostná nálada je již prvním projevem sociálního kontaktu. Citové projevy dítěte se v dalším vývoji diferencují. V druhé polovině roku je již zřetelně sociálně aktivní (Teyschl, Brunecký, 1973). Přizpůsobení se kojence speciálním podmínkám prostředí, umožňuje jeho schopnost učit se. Pro první období života existuje několik specifických druhů učení (habituace, imprinting, podmiňování, metoda pokusu a omylu, učení nápodobou, učení vhladem) (Šulová, 2010).

Většina autorů poukazuje na problematiku lhaní v dětské populaci až od věku tří let, tedy v předškolním období, z důvodu nezralosti centrální nervové soustavy a nedokonalosti jazyka.

Poslední studie ale prokázaly, že u kojenců se objevují známky klamu již ve věku šesti měsíců. Naučí se předstíranému pláči a smíchu k upoutání pozornosti (Glassová, 2014). Dallozová vidí za křikem kojence a jeho okamžitým neuspokojením, vytváření představ. Dítě si v tomto časovém úseku čekání představuje to, co postrádá. Vytváří si představy, coby přijatelné podmínky k přečkání nezbytné prodlevy. V důsledku opakované zkušenosti představivost zapouští kořeny (Dalloz, 2002).

Křik novorozence a kojence je reflexní odpovědí na všechny pocity nelibosti. Matka ke křičícímu dítěti přiběhne, uspokojí jeho potřeby a i malé dítě si brzo uvědomí, že jeho křik nejenom odstraní nelibé pocity, ale i přivolá matku, což znamená příjemné rozptýlení. Od této chvíle už nekřičí proto, že by něco potřebovalo, ale aby přivábilo matku (Teyschl, Brunecký, 1973). Mleziva (2000) považuje takový projev dítěte připomínající podmíněný reflex za jeden z prvních vzorců chování, který má rysy klamání. Dítě používá tento vzorec v různých variantách, pokud chce něčeho dosáhnout.

Období batolete je období mezi prvním a třetím rokem. Charakterizuje ho výrazný motorický rozvoj spojený se samostatnou chůzí a cílenou manipulací. Doba osvojování si mateřštiny a rozšiřování sociálních vztahů, vydělování vlastního „já“ a sebeuvědomování. Nositelem vývoje je nástup semitické funkce, projevující se kresebnými pokusy, výskytem představ, fiktivní hrou, ale především nástupem symbolické a posléze znakové řeči. Dochází právě k přechodu od předřečových projevů a symbolické řeči k řeči znakové (Šulová, 2010).

„Myšlení nemůže vzniknout bez řeči a rozvoj myšlení jde ruku v ruce s rozvojem řeči“ (Teyschl, Brunecký, 1973, s. 129). První podmínkou vzniku myšlení je počítání a vjem, druhou podmínkou je paměť. Tato vlastnost mozku umožňuje vznik představ. Dítě začíná opravdu myslet asi v desátém měsíci věku, kdy začne rozumět prvním slovům. Mluvíme o konkrétním myšlení (Teyschl, Brunecký, 1973).

Sociální interakce dítěte v batolecím období je také vázaná na řečovou a motorickou oblast. Orientuje se na více osob než jen na matku, navazuje přátelské vztahy s dalšími členy rodiny i mimo rodinu. Na sociální kontakt, motorický a řečový vývoj je vázaná hra, která je průvodním jevem všech dětských aktivit. (Šulová, 2010). Dítě při hře napodobuje zvířata, rodiče a okolní svět a rozvíjí tím představivost a fantazii. Dallozová (2002) ve své knize Lhaní uvádí: „Představivost, fantazijní myšlenky, fabulace u nejmenších dětí představuje buď požitek (hru s nesčetnými

možnostmi, které poskytuje jazyk jako kouzelný nástroj), nebo zmírnění frustrace“ (Daloz, 2002, s. 25).

Čím více slov batole ovládá, tím více má prostředků k podvádění. Vyjadřovací schopnosti i schopnosti porozumět řeči se rychle zlepšují, mají více možností, jak klamat. Batolata s přibývajícím věkem lžou stále častěji, aby zjistila, jaký druh lži funguje v dané situaci nejlépe, a které lži jim pomohou dostat se z nesnází. V tomto období často zjistí, že lež mívá nepříjemné důsledky a lži neuniknou trestu (Glassová, 2014).

„Dítě začíná brzy vnímat rozdíl reality a zdání a dospělí k tomu pilně přispívají různými šidítky a náhražkami. Postupně bude také vnímat i rozdíl mezi tím, co slyší říkat a co samo vidí“ (Mleziva, 2000, s. 152).

3.1.2 Předškolní období

Za předškolní období je považován věk mezi třetím a šestým rokem dítěte. Toto období patří mezi nejzajímavější vývojové období člověka a někdy je také nazývané obdobím her. Právě v herní činnosti se projevuje nejvíce aktivita dítěte po stránce tělesné i duševní. Hra souvisí s rozvojem motoriky, rozvojem kognitivních struktur, socializací a osvojováním sociálních rolí (Šulová, 2010).

Vnímání je globální, ale stále více dítě upoutají výrazné detaily, zvláště mají-li vztah k jeho zájmu a potřebě. Začíná vnímat prostor a zážitky umísťuje s větší přesností v čase (Teyschl, Brunecký, 1973). Orientuje se v nejbližším okolí domova. Čas posuzuje jen ve vztahu ke konkrétní činnosti (Šulová, 2010).

Převažuje paměť mechanická a krátkodobá, která tvoří dobrý základ pro snadné přijímání informací a zapamatování si konkrétní události. Dlouhodobě si dítě zapamatuje především silně emotivně zabarvené situace (Šulová, 2010).

V předškolním období se plně rozvíjí názorné intuitivní myšlení, které je dosud vázané na vnímané nebo představované, ale již to dokáže jednoduchým způsobem rozčleňovat (Šulová, 2010). Myšlení je těsně spojené s činností, kterou právě dítě koná a nepřemýšlí o tom, co bylo dříve a co bude později. Není plánem jednání jako u dospělých (Teyschl, Brunecký, 1973). Názorné myšlení se opírá o strnulé a málo vratné představy. Chybí odlišení mezi psychologickou realitou dítěte a objektivním světem. Dítě je egocentrické, je středem vlastního světa představ, a jen s obtížemi

zaujímá hledisko jiné osoby. V myšlení se projevuje antropomorfismus, prezentismus, fantazijní přístup a synkretismus (Šulová, 2010).

Mezi třetím a šestým rokem dítěte dochází ke zkvalitňování řečových dovedností a dochází k jednoduchému osvojování gramatických pravidel. Převládá komunikační složka řeči, která sehrává významnou roli v procesu sociální integrace jedince do skupiny (Šulová, 2010).

Citové prožívání dětí tohoto věku je velmi intenzivní, zároveň krátkodobé a proměnlivé. Začínají ovládat své citové projevy, dokáží být kritické samy k sobě, hodnotí své chování, umí se litovat a zlobit se samy na sebe. Vytváří si sebecit, který souvisí s pocitem vlastní identity a sebevědomím. S vývojem emocí a rozvojem sociální interakce souvisí morálně etický vývoj. Předškolní věk je dle S. Freuda obdobím, kdy se začíná rozvíjet superego, neboli „nadjá“ – ideální „já“. Vytváří se první představy ideálního chování, ideální osobnosti, ideálního já, ke kterému směřujeme (Šulová, 2010). Dítě nesmí city jen prožívat, ale také na ně reagovat. City jsou cenné jen tehdy, pokud motivují jednání a jsou přeměňovány v činy (Teyschl, Brunecký, 1973).

Dítě předškolního věku potřebuje více než kdy jindy stabilní zázemí, které mu dává energii a chuť do dalšího zkoumání, citový vztah, sociální kontakt a společenské uznání (Šulová, 2010).

Z výše uvedené charakteristiky předškolního období dítěte vyplývá, že za lži v jistém smyslu stojí nedokonalost paměti a útržkovitost, nepropojenost, magičnost v myšlení. Což je důležité při posuzování lží. O lži můžeme mluvit tehdy, pokud je průvodci známa nepravdivost výroku.

Malé dítě má nedokonalou paměť a mezery ve vzpomínkách vyplňuje něčím, co si vymyslelo v přesvědčení, že mluví pravdu. Špatná paměť zavíná, že dítě v dobrém úmyslu překrucuje viděné a slyšené, anebo to nahrazuje různými smyšlenkami. Často nerozlišuje mezi snem a skutečností a o svých snech mluví jako o skutečných zážitcích (Teyschl, Brunecký, 1973). Představy předškoláka jsou velmi barvité. Mezery mezi vnímanými vjemy a jednotlivými detaily jsou doplňovány tzv. dětskou konfabulací (smyšlenkou), o které jsou přesvědčeny, že je pravdivá (Šulová, 2010). Smyšlenka je označovaná jako nepravá lež dětí zhruba do začátku školní docházky. Jde o vzpomínkové představy doplněné fantazií. Předpokládá se, že dítě si není vědomo nepravdy, alespoň ne v plném rozsahu (Šamánková, Novák, 2007). Dítě pouze interpretuje realitu tak, aby byla pro ně srozumitelná a přijatelná. Předškolní děti

nedělají velký rozdíl mezi skutečností a fantazijní produkcí a v jejich vyprávění lze jen těžko oddělit skutečnost od fikce (Beníšková, 2010). Při konstruování svých snů vycházejí ze svých přání a přitom pomíjejí zcela zákony reality. Takže nelze prohlásit, že dítě „lže“, pouze něco prožívá (Daloz, 2002).

Hra je jednou z nejdůležitějších činností předškolního období a fantazie k ní neodmyslitelně patří. Dítě si vymýšlí různé příběhy, hraje a zkouší si různé role. Může se stát, že ve chvíli, kdy očekáváme pravdivou odpověď, je dítě ještě v zajetí své fantazie. Některé děti mají i svého vymyšleného fantazijního kamaráda, který si s nimi hraje, bydlí a chodí do školky. Fantazie má u předškoláka harmonizující význam, je nezbytná pro citovou a rozumovou rovnováhu (Beníšková, 2010). Bývá velice živá a projevuje se zálibou v pohádkách. Okolní svět je pro dítě v mnohém záhadný a nevysvětlitelný. Vidí následky, ale nezná příčiny. Přirozený sklon k personifikaci ho přivádí k tomu, že za příčinou takových jevů stojí nadpřirozené bytosti. Proto se v tomto věku mluví o magickém myšlení. Magické myšlení malého dítěte není ničím nežádoucím (Teyschl, Brunecký, 1973). „Svým myšlenkám přičítá neomezenou moc, všechno je v nich možné, i to, co je zapovězeno“ (Daloz, 2002).

Jsou i další případy, kdy nelze u předškolního dítěte mluvit o „lžích“. V myšlení předškoláka se uplatňuje kognitivní egocentrismus, vše posuzuje podle sebe, a nechápe, že druzí lidé vidí danou situaci jinak, posuzují ji podle svého a mají jiné preference (Beníšková, 2010). Dalšími případy jsou: nedostatečná orientace v čase, v místě a poruchy paměti, které musíme hodnotit jen velmi opatrně s přihlédnutím k věku dítěte (Teyschl, Brunecký, 1973).

Předškolák teprve poznává svět a objevuje správná pravidla jednání. Učí se, co je pravda a co lež, a že se očekává, že bude mluvit pravdu. Často nechápe, že je něco lež, protože se mu do skutečnosti míchá fantazie. Za skutečné lhaní by se mělo pokládat až záměrné lhaní, kdy dítě ví, že neříká pravdu, ale přesto danou věc tvrdí. Nepravda u předškoláků může mít podobu fantazijních představ přání a tužeb. Běžné je i přehánění, zveličování skutečnosti, svádění věcí na druhé, získání pozornosti a výhody. Celé předškolní období se dítě pokouší lhaní procvičovat a vylepšovat (Beníšková, 2010). Rodiče musí být důslední a svému předškolákovi pomáhat rozlišovat fantazii od skutečnosti (Glassová, 2014). Role dospělých při formování morálního citění dítěte je v tomto věku velmi důležitá. Je nutné vysvětlovat, korigovat a formovat jemné nuance mezi každodenními jevy, jakými jsou pravda a lež (Šulová, 2010).

3.1.3 Školní období

Mladší školní věk

Školní věk je obdobím od nástupu dítěte do školy až po začátek tělesného a psychického dospívání. Představuje zhruba období prvních pěti let školní docházky.

Doba nástupu dítěte do školy mezi šestým a sedmým rokem není stanovena náhodně. Dochází k různým vývojovým změnám, které jsou podmíněny zráním organismu dítěte, především CNS a učením pod vlivem vnějšího prostředí. Zralost organismu se projevuje v celkové reaktivitě, stabilitě a odolnosti vůči zátěži (Vágnerová, 1997). S nástupem do školy začne mít dítě více povinností a nemůže dělat právě to, co chce, musí se podřídit školním pravidlům. Je na dítě kladen větší nárok na disciplínu (Beníšková, 2010). Stává se důležitým sociálním mezníkem v životě dítěte i celé rodiny. Dítě musí přijmout novou roli školáka, která představuje změnu životního stylu, zvýšení nároků a důraz na jejich plnění. Škola se stává symbolem, se kterým se musí ztotožnit a v tomto smyslu se stává i součástí jeho osobní identity (Vágnerová, 1997).

Školní zralost je takový stupeň vývoje tělesných a duševních vlastností dítěte, které jsou nutným předpokladem úspěšného zvládnutí školní docházky. Zahrnují kognitivní, emoční, volní, sociální, psychickou zralost, ale i zralost fyzickou udávanou tzv. „Filipínskou mírou“. Dynamika a množství změn se zde oproti předchozím stádiím relativně zvolňuje. Navenek je patrné zvláště prodlužování končetin, ztráta dětské zaoblenosti, delší krk, osifikace a začátek výměny dentice.

Myšlení mladšího školáka je vázáno na realitu a poznávání skutečného světa. Dítě je schopné uvažovat o něčem určitém, co samo zná, i když není objekt jeho úvah aktuálně přítomný. Stačí mu minulá zkušenost, aby si to, co potřebuje, mohlo vybavit (Vágnerová, 2005). Vytváření obecnějších představ je prvním krokem vývoje od myšlení názorného k myšlení abstraktnímu. V první třídě pochopí žák vzájemné vztahy mezi vjemy a jevy, pokud mu je názorně ukážeme na příkladech, lépe než jen za použití slov. Ve vyšších třídách dokáže již použít logického postupu bez praktického zkoušení a manipulování s předměty (Teyschl, Brunecký, 1973). Piaget toto období nazývá stadiem „konkrétních operací“. Dítě dokáže logicky přemýšlet v operacích, objektech, událostech; chápe stálost počtu (v 6 letech), množství (v 7 letech) a hmotnosti (v 9 letech); předměty třídí podle různých vlastností a dokáže je logicky seřadit (Kafka, 2015).

Řeč, která je předpokladem abstraktního myšlení, se rozvíjí během celého školního období. Na počátku má dítě pasivní slovní zásobu bohatší než aktivní. Rozumí většímu počtu slov, než je schopné použít. Školní výuka obohacuje slovník dítěte a zdokonaluje jeho řeč (Teyschl, Brunecký, 1973).

Na rozdíl od předškolních dětí emoce u školáků ztrácejí afektivní ráz a dítě dokáže lépe ovládat své nálady a projevy nespokojenosti. Ve školním období v závislosti na školní docházce dochází k rozvoji nových citů, které označujeme jako intelektuální a sociální (Teyschl, Brunecký, 1973). „Role žáka zahrnuje nutnost emancipovat se od potřeby důrazu na vlastní individualitu a tendenci přičítat si zásadní význam“ (Vágnerová, 1997, s. 8).

Dítě si ve školním věku přeje tolik zapadnout a být uznávané na všech frontách, že lze ve snaze vypadat dobře a zavděčit se všem a všude.

Realistickému odhadu vlastních schopností a toho, co je zvládnutelné, se školák teprve učí. Na počátku školní docházky jsou tyto schopnosti ještě málo rozvité, a proto se může stát, že jsou nerealizovatelné a dané sliby nesplnitelné (Benišková, 2010).

Taková prohlášení však nemusejí znamenat, že dítě lže. Nadsazuje a samo tomu věří. Nechce podvádět, jen je problém v nepřesnosti jeho odhadu, který souvisí s jeho vnímáním.

Schopnost přetvářet představy a vytvářet představy nové na podkladě dříve vnímaného je vlastní již předškolním dětem. V mladším školním věku je již dítě schopné rozlišovat skutečnost od fantazie, avšak i v tomto věku se pohrouží do světa fantazie prostřednictvím snění a hry.

Snění není ničím škodlivým a je dokonce cenné, pokud se nestává časté a neznamená únik před nepříjemnou skutečností. Návyk žít ve světě fantazie může být natolik mocný, že si v ní dítě vytváří kamarády, s kterými sdílí radosti i starosti, komunikuje s nimi, jako by existovali, ačkoliv již si je vědomé neskutečností těchto vymyšlených bytostí (Teyschl, Brunecký, 1973).

I ve školním věku hledá dítě něco nového a dál si vymýšlí. Prostřednictvím hry zpracovává situace, od nichž se potřebuje oprostit, aby mohlo jednat jako někdo jiný. Dochází k projekci, dítě sní o svém životě v situacích, v nichž se posunuje v prostoru i čase (Daloz, 2002). Často si představuje sebe samo v roli úspěšného hrdiny. Dle Šamánkové a Nováka používá projekci jako nevědomou obranu před úzkostí. Psychické obsahy, které mu nahánějí strach nebo v něm vzbuzují odpor, vypudí z vědomí

promítnutím na nějaký jiný vnější objekt, který se díky několika povrchním znakům k tomu hodí (Šamánková, Novák, 2007). Lež na základě projekce je považovaná za lež nevědomou.

U školáka došlo oproti předškolákovi ke změně ve způsobu uvažování. Dokáže rozeznat skutečnost od svých představ a mizí také egocentrismus. Skutečnost posuzuje i z jiných pohledů, než jen ze svého úhlu a velice dobře dokáže odhadnout, jak na danou situaci budou reagovat druzí. To je významné pro lhaní (Beníšková, 2010).

Školák již plně rozumí tomu, co je lhaní, a že je nežádoucí. Uvědomuje si, že při lhaní záměrně neříká pravdu a lhaní je pro něj vědomý čin.

„Dokáže se již chovat různě v různých situacích, chápat jejich normativní systémy a odlišovat je“ (Beníšková, 2010, s. 50). Proto třeba dítě lže jen ve škole, nebo naopak jen doma. Chová se jinak k matce a jinak k otci.

Na druhou stranu může pojem pravdomluvnosti školáka mást. Rodiče, učitelé i vrstevníci mu vštěpovali, že lhát je zakázané. A protože se chce zavděčit, skutečně se snaží mluvit pravdu. V té snaze to může ale přehnat, někoho se dotknout a přivést druhé do rozpaků (Glassová, 2014). Dítě raného školního věku zná a uznává základní morální normy jako principy lidského jednání. Piaget mluví o autonomní morálce. Dítě ví, jaké jednání je správné bez ohledu na vliv autority dospělého. Avšak tato morálka je rigidní a zafixovala se jako jednoznačná pro všechny za všech okolností. Nebere v úvahu různorodost vnitřních motivů a vnějších podmínek, které jsou se situací spojeny (Vágnerová, 1997).

U většiny bezproblémových dětí není ale lhaní tak samozřejmé a rutinní. Vzniká víc z potřeby uniknutí trestu za nějaké provinění, které zastřou lží, zároveň se obávají, zda svou lež zvládnou, a i následného trestu, pokud bude lež odhalena (Mleziva, 2000).

Vývojově významný je přechod od obranného klamání k útočnému. Od lží ze strachu ke lžím s cílem ublížit a něco získat.

Starší školní věk (Pubescence)

Pubescence zahrnuje prvních pět let dospívání. Je časově lokalizovaná přibližně mezi jedenáctým až patnáctým rokem, s určitou individuální variabilitou (Vágnerová, 2005).

Tělesná proměna je významným signálem dospívání, zevnějšek se stává součástí identity a je sociálním reprezentantem vlastní osobnosti. Změna dětského těla je doprovázena i změnou chování lidí v pubescentově okolí. Sociální reakce na tělesné změny ovlivňují sebepojetí pubescenta (Vágnerová, 2005)

Puberta se neprojevuje jen v o oblasti tělesné, ačkoli tyto znaky jsou na první pohled nejnápadnější, ale i v oblasti dušení. Dominujícím projevem je touha po samostatnosti a snaha po uplatnění. Roste sebevědomí, ale chybí zkušenosti a schopnost hodnocení. Kritičnost dítěte stoupá, odvrací se od okolního světa k vlastnímu nitru a snaží se vybudovat vlastní autoritu, která by nahradila dosavadní autoritu dospělého (Teyschl, Brunecký, 1973).

Kognitivní vývoj je výsledkem interakce učení a zrání. Dochází ke kvalitativní proměně uvažování (Vágnerová, 2005). Dítě dokáže myslet logicky o abstraktních pojmech a systematicky testuje hypotézy. Zabývá se abstrakcí, budoucnostními a ideologickými problémy (Kafka, 2015). Na rozdíl od mladších školáků pubertální dítě přemýšlí více o tom, jaký by svět mohl být, než jaký je. (Vágnerová, 2005).

Hormonální proměna stimuluje změny v oblasti citového prožívání, které se projevují kolísavostí emočního ladění, větší labilitou, dráždivostí, tendencí reagovat precitlivě i na běžné podněty a nárůstem emočního zmatku (Vágnerová, 2005).

V pubertě převládají u většiny dětí bezprostřední, živé, názorné představy, u jiných představy všeobecné, schématické a abstraktní. Fantazie se v pubertě mohutně rozvíjí, avšak její projevy jsou zkreslené nedostatkem výrazových forem a ostychem (Teyschl, Brunecký, 1973). U dětí v tomto období dochází často k dennímu snění. Za únikem do světa fantazie a denního snění bývá také emoční egocentrismus (Beníšková, 2010). Fantazie může vybočit i z rozumných mezí a dítě se může domnívat, že realita je jiná, než jak je prezentovaná. (Teyschl, Brunecký, 1973).

Pubescenti velice dobře rozumí tomu, co je pravda a co lež. Pokud lžou, tak lžou vědomě. V tomto období se objevují častější potíže s chováním.

Rozvojem intelektu, životními zkušenostmi a rozšiřujícími se příležitostmi se zdokonalují schopnosti ke klamání založené v dětství. Na frekvenci lhaní mají vliv zvyšující se potřeby a nároky pubescentů (Mleziva, 2000).

3.2 Charakteristika dětských lží

3.2.1 Motivy dětských lží

Není lež jako lež. Porozumět dětské lži znamená pochopit motivy, které vedou dítě ke lži. Nezbyvá, než si položit řadu otázek. Čeho se lež týká? Kdy je použita? Proč je použita? Jak často je použita? Komu slouží? Jak může ublížit? Předchozí kapitola popsala psychický vývoj dítěte s přihlédnutím k problematice lží. Na základě toho lze uvést motivy lží v jednotlivých vývojových stadiích dítěte a správně je rozšifrovat. „Dětská lež se vyvíjí stejně jako všechny ostatní složky osobnosti a charakteru malého človíčka, a je proto nutné ji posuzovat podle věku dítěte, ale i podle formy lhaní“ (Suchý, 2009, s. 1).

Různé důvody lhaní mají různou závažnost a záleží na tom, zda je skutečný motiv jednání prosociální, či ne, zda je úmyslem pomoci, či někoho poškodit. O lži můžeme uvažovat i jako o strategii zvládání běžných situací, abychom zapůsobili na ostatní, získali jejich podporu, vyhnuli se trestu, nebo abychom někoho potěšili (Konečný, 2011).

Motivem **kojenců a batolat** je ovlivnění světa kolem sebe a ujištění se, že se jim v případě potřeby dostane pozornosti a útěchy (Glassová, 2014).

Motivace ke lži u **předškoláků** bývá většinou pozitivní. Jen malé množství lží je vedeno přáním druhému ublížit. Spíše se chtějí vyhnout nepříjemnostem a potrestání (Beníšková, 2010). Touží po všeobecné akceptaci a chtějí, aby si o nich všichni mysleli, že jsou hodní a dokonalí (Psychologie, 2014). Přejí si, aby nikdo nebyl zklamaný, aby to nikomu nebylo líto, pokud něco rozbili, nebo se jim něco nepovedlo. Nechtějí druhé rozesmutnit nebo naštvat. Bohužel si neuvědomí, že při odhalení lží budou druzí zklamanější a smutnější (Beníšková, 2010). Často za lží stojí jejich přání a tužby a snaha vypadat v očích druhých co nejlépe (Glassová, 2014).

Nejčastější důvody lhaní u předškoláků, tak jak je uvádí ve své knize Když dítě lže Tereza Beníšková:

- Nerozeznání fantazie od skutečnosti.
- Přehánění, zveličování.
- Dítě z určitého množství informací vybere jen ty, které se mu hodí, neřekne to nejpodstatnější.
- Vyhnoutí se trestu a něčemu nepříjemnému.

- Získání něčeho, po čem touží.
- Upoutání pozornosti a péče (Beníšková, 2010).

Motivace lhaní u mladších **školáků** bývá často spojena se školními neúspěchy a problémy s nimi souvisejícími. Snaží se rodiče obelhat a oddálit jejich hněv. Dítě může být pod velkým tlakem a kontrolou, díky přehnanému očekávání rodičů. Může se mu také zdát, že není dostatečně akceptováno a milováno (Psychologie, 2014).

Každý školák někdy vyzkouší, jaké je to zalhat a co nastane, když bude lhát. Děti se při lhaní liší stylem a frekvencí lží. Někteří lžou pravidelně každý den, jiní to zkusí jen ojediněle. Někdo lže neobratně a jeho lež se vždy odhalí, jiný je přesvědčivý, lidé mu věří, tak lže často. Důvodů lhaní u školáků, stejně jako u dospělých, je mnoho:

- Vyhnoutí se potrestání a potíží.
- Aby nemuseli dělat něco, co nechtějí.
- Získání něčeho po čem touží.
- Chtějí si zjednodušit život.
- Protože vědí, že jejich rodiče lžou také.
- Snaží se udělat dojem na druhé.
- Nechtějí ztratit svou tvář a pozici ve skupině.
- Aby nezarmoutili rodiče.
- Ochraňují druhé (loajalita k druhým dětem).
- K podpoření sebeúcty (Beníšková, 2010).

Lhaní u **starších dětí** a **dětí v pubertě** bývá motivováno snahou o zlepšení svého sociálního postavení a sebehodnocení. Bývá často projevem rebelství vůči autoritám (Psychologie, 2014). Jsou nadměrně kritičtí vůči svému okolí, zejména vůči rodičům, učitelům a ostatním dospělým. Skutečný stav věcí jim připadá nedokonalý, a tudíž špatný. Zalžou jen z důvodu, aby udělali něco jinak, než chtějí rodiče. Právě rodiče jim vštěpují, že lhát se nemá. V tomto období se objevuje jeden z důvodů lhaní, který dříve nebyl obvyklý, a tím je ochrana vlastního soukromí a své osoby (Beníčková, 2010). Chtějí se utvrdit ve své nezávislosti a prověřit hranice, chtějí-li vyzkoušet zakázané ovoce, jako je sex, alkohol, cigarety nebo i drogy (Glassová, 2010).

Impulesem k užití lhaní může být několik důvodů najednou, každý sám o sobě by lhaní nemusel spustit.

- Získání svobody, vlastního prostoru a vymanění z vlivu rodičů.
- Strach a strach z následků.
- Předvídání zamítavé reakce autorit („Stejně by to nedovolili.“)
- Napodobování rodičů a okolí.
- Ze zvyku (lež se stane obvyklým vzorcem chování).
- Z lenosti a pohodlnosti.

Lhaní je indikátorem něčeho závažnějšího. (Může být ukazatelem závažnějších potíží: specifické poruchy chování, začínající psychické poruchy (schizofrenie, jiná psychóza, bájeivá lhavost) (Beníšková, 2010).

3.2.2 Druhy dětských lží

Pro diferenciaci druhů dětských lží jsem vybrala výčet PhDr. Adama Suchého klinického psycholog a psychoterapeuta (Suchý, 2009).

- **Instrumentální lež.** Podstatou je zabránit prozrazení vlastní viny a získat odměnu nebo prospěch. Jedná se převážně o lži ve vlastní prospěch, které přinesou výhodu lháři, případně ho ochrání. Z výsledku výzkumu profesorky Belly de Paulo, který se uskutečnil na Univerzitě v Massachusetts v roce 1996, vyplývá, že do této kategorie spadá padesát procent všech lží. Motivací těchto lží je ochránit se před ztrapněním, udělat dobrý dojem, získat výhodu a vyhnout se trestu (Craig, 2015). Tento druh lží je nebezpečný a zákeřný a vyžaduje určitou zralost osobnosti.

Nejméně nebezpečný pro ostatní je **motiv chránit se před ztrapněním**. Dítě se může dostat do takové situace, že se stydí za sociální situaci své rodiny. Vymýšlí si důvody, proč s ostatními nemůže zajít třeba do kina, skutečný důvod je nedostatek financí. Nejhorší situaci nastává ve věku puberty, kdy se dítě snaží zapadnout do vrstevnické skupiny a nechce jakkoli vybočovat. Motiv lži ve vlastní prospěch je pro mnohé pochopitelný, nicméně stále zůstává lží, ale jen zřídka někomu ublíží nebo způsobí škodu (Graig, 2015).

Nejčastěji se setkáme s **motivem lži udělat dobrý dojem**, který mnohdy pramení z nejistoty lháře a vyvolává v něm pocit, že musí zapůsobit lepším dojmem (Craig, 2015) Malé děti chtějí zapůsobit na rodiče, učitele, spolužáky a straší se chtějí zviditelnit ve skupině nebo navázat kontakt s druhým pohlavím. „Rozsah tohoto typu lži na druhé může být zcela bezvýznamný a nebude mít žádné negativní důsledky, avšak v některých případech může jít i o závažné lži, které dokážou ublížit“ (Craig, 2015).

Lež se záměrem získat výhodu je jednoznačně zákeřný čin. V rámci společenské skupiny se jedná o šíření nepravdivé pomluvy (Craig, 2015). „Soupeření dětí o pozici ve skupině přechází dítě od naivního chlubení k pomlouvám“ (Mleziva, 2000).

I když si to neradi přiznáme, již dítě v předškolním věku lze zcela účelově a lež dokáže používat jako zbraň. Jedná se o lži, které jsou za hranicí morálky a zdravého sociálního chování. Používá lež jako pomstu. „Paní učitelka mne uhodila.“ Ve školce mu paní učitelka něco vyčetla, zlobila se na něj a jemu se to nelíbilo a dotklo se ho to (Suchý, 2009). Lež o ubližování dítěti je nepříjemná, ale u předškoláků bývá docela častá. Naštěstí se u těchto dětí lehko pozná, že to není pravda. Pokud stejným způsobem lže školák, znamená to starosti pro celou rodinu a další zaangażované osoby (Beníšková, 2010)

Velmi silný **motiv** má ten, který lže, **aby se vyhnul trestu**. Uchyluje se k ní rychle a s úmyslem chránit se nebo se vyhnout osobní odpovědnosti (Craig, 2014). Ve školním věku děti již vnímají rozdíly mezi fantazií a realitou. Motivы jejich lží se mění a jsou závažnější. V mladším školním věku ještě nedokážou odhadnout důsledky svých činů a mají strach z trestu, že raději zalžou.

Obvykle lžou v takovém rozsahu, který je přímo úměrný důsledkům, jež jim hrozí, pokud budou přistiženi. Pokud si dítě zapomene domácí úkol, bude lež prezentovaná rychle a bez velkého přemýšlení, protože důsledky při odhalení nebudou velké. Jiná situace nastává, pokud se dítě dopustí vážného prohřešku (krádeže, záškoláctví, agrese vůči druhému, atd.). Lži bývají promyšlené a důkladně naplánované, protože důsledky odhalení jsou závažné (Craig, 2014)

Ze strachu před trestem děti často padělají školní omluvenky a podpisy rodičů. „Padělání, fingování je více záležitostí dovednosti a odvahy než složitě

kombinace“ (Mleziva, 2000, s. 153) Vyšším stupněm, který klade nároky na intelekt dítěte je lest a podvod.

- **Neinstrumentální lež.** Dítě lže „jen tak“, protože se mu prostě chce, nebo lhaním vyjadřuje svá skrytá přání (Suchý, 2009). Zbožná přání jsou typická spíše pro malé děti a bývají vyvolávána dětskou touhou po tom, aby svět kolem nich byl lepší, než se ve skutečnosti jeví. S. Freud udělil této lži termín „Rodinná romance“. Jde o příběh, který si dítě vymyslí, aby se bránilo proti příliš bolestné skutečnosti (rozvod rodičů, úmrtí člena rodiny, atd.) (Daloz, 2002). Ve školním věku se často jedná o děti, které mají problémy se sebevědomím a snaží se získat obdiv a náklonnost ostatních. Občas nám chtějí naznačit, že nemají dostatek pozornosti, a tak musí trochu přitlačit na fantazii, aby je alespoň někdo bral vážně a uznával (Suchý, 2009).

U nutkavého lhaní si je dítě vědomo, že neříká pravdu, ale ani ono vlastně neví, proč to dělá a není mu jasný motiv takového počínání. Dítě přitom lže neustále při různých situacích, aniž by z toho mělo jakýkoli okamžitý nebo dlouhodobý prospěch. Styl takového lhaní vystihuje „lež bájivá“ (mytománie). Postižený rozšiřuje mýty a báje o sobě i druhých. Zrnka skutečných zážitků se spojují a kupí dohromady, přikrášleny květnatými a dramatickými výmysly (Šamánková, Novák, 2007). Jedná se o poruchu, která je poměrně vzácná.

- **Prosociální lež.** Jedná se o záměrnou lež s pozitivním motivem, snahou nedotknout se citů druhých. Lži v prospěch druhých bývají označovány jako nevinné nebo milosrdné, jejich účelem je druhému člověku určitým způsobem prospět nebo ho chránit (Craig, 2014). Patřila do výbavy lékařů od dob Hippokratových až do šedesátých let minulého století, kdy beznadějným pacientům sdělovali optimistickou prognózu. Dnes se argumentuje lidskými právy, tak i nutností využití zbývajících času pro zajištění poslední vůle. V rodinách patří svatá lež ke koloritu posledního měsíce v roce (Šamánková, Novák, 2007). „Dárky nosí Ježíšek. Když budeš zlobit, odnese tě čert. Pro zoubek si přijde zoubková víla. Zlatá rybka splní tři přání. Přinesl tě čáp.“ Takové lži říká svým dětem snad každý rodič. Žádná z těchto lží na dětské psychice nezanechá negativní stopu (Glassová, 2014). „Pokud zapomeneme na morálku, musíme vyzdvihnout pozitivní stránku některých lží. V pohádkách se

přece vyzdvihuje spásná lež, která často pomůže i přežít“ (Dalloz, 2002). Jeníček s Mařenkou obelstí ježibabu lží o vlastní neschopnosti posadit se na lopatu, Popelka dojde štěstí oklamáním macechy,...

Lež v prospěch druhých používáme automaticky při zdvořilostní komunikaci, máme-li odpovědět na některou z nejčastěji kladených otázek, jako například: „Jak se máš? Líbí se ti moje nové šaty?“ Společnost tento druh toleruje a očekává, že je budeme používat jako součást normálních mezilidských vztahů (Craig, 2014). Dítě často při své pravdomluvnosti říká všechno, co si myslí. Všichni si určitě pamatujeme na trapné situace, které zavinila pravdomluvnost dítěte a my je museli nějak napravit. „Ta paní je tlustá a ošklivá.“

Je třeba vysvětlit dítěti motivy a pohnutky diplomatických a sociálních lží, které nemají ubližovat nebo něco zastírat (Suchý, 2009). Důležitým krokem je naučit dítě rozpoznávat pravdy, které lze říkat, a ty, které by se říkat neměly. Nejde o to, že by mělo lhát, aby druhým neublížilo, ale nemělo by říkat všechno, co ho napadne, protože by někoho mohlo ranit. Bude trvat dlouho, než se dítě naučí své pocity taktně vyjadřovat (Dalloz, 2002).

Ačkoli ke lži v prospěch druhých vede člověka dobrý úmysl, stále se jedná o lež, neboť slouží k tomu, aby někomu odepřela pravdu. Jen těžko ale můžeme kohokoliv za podobnou lež kritizovat, protože společnost očekává, že by se všichni lidé zachovali stejně (Craig, 2014).

- **Nezáměrná lež.**

S **bájnou lhavostí** se setkáváme u dětí, které ještě nedokážou odlišit fantazii od skutečnosti. Termín bývá používán pro nepravé lži, výmysly a bájná tvrzení dětí zhruba do začátku školní docházky (Šamánková, Novák, 2002). Při konstruování svých představ vycházejí ze svých přání a přitom zcela pomíjejí zákony reality (Dalloz, 2002). Pokud bájná lhavost přetrvává i v pozdějším věku dítěte, jedná se již o duševní poruchu.

Nevědomá obrana. Dítě není schopno se samo sobě přiznat, že se dopustilo něčeho špatného a tak podvědomě tento stav tají (Suchý, 2009). Za nevědomou složkou lhaní stojí mechanismy zapomínání, vytěsnění či nevědomé obranné mechanismy ega. U dítěte, které provedlo dle svého morálního

přesvědčení něco nepřípustného, obranný mechanismus zneprístupnil uvědomění, vědomí věří, že říká pravdu (Vybíral, 2003).

Pokud dítě získá chybnou informaci a na základě této informace pronese nepravdivý výrok, o kterém je přesvědčené, že je pravdivý, jedná se o **nezáměrnou lež** (Suchý, 2009)

3.3 Výchova

3.3.1 Výchova ke lžím

Duševní vývoj jedince je určen vzájemným působením dědičnosti a prostředí. Dědičnost utváří předpoklady a prostředí určuje, které z nich se projeví. Potomci se podobají rodičům a předkům jak zevně, tak schopností reagovat na podobné životní podmínky stejným způsobem (Teyschl, Brunecký, 1973).

Lež se může vnímat jako zakódovaný program v mozku, který má genetický základ. K jejímu spuštění dochází prostřednictvím faktorů prostředí, převážně však rannou výchovou (Šamánková, Novák, 2007). Rozhodující pro vznik správných povahových rysů i pro rozvoj inteligence je výchova v prvních třech až čtyřech letech života (Teyschl, Brunecký, 1973). Výchova ke lži se úspěšně podaří do věku tří až pěti let. Malé děti v pravém slova smyslu ještě lhát neumí, spíše používají klamného chování. Nejsou schopné soutěžit se lží dospělých a starších dětí, díky nezralosti nervové soustavy. „Lhací programy“ ještě nejsou v jejich operačním systému definitivně a správně „nainstalovány“. Také jejich spuštění odkoukáním od rodičů nějakou dobu trvá (Šamánková, Novák, 2007).

Stává se často, že se rodiče podivují nad negativními vlastnostmi svých dětí a z výchovného selhání obviňují druhé (školu, kamarády, společenské prostředí). Dobré i špatné vlastnosti dítěte jsou ve většině případů vždy projevem rodinné výchovy a situace, která v rodině vládne (Frank, 1996). Ačkoli to bude znít hrozivě, lhaní u dětí podporují vědomě či nevědomě rodiče.

Všichni rodiče, i ti nejčestnější a nejupřímnější sami lež neustále používají v komunikaci s dítětem i ostatním světem. Učí své dítě rozpoznávat a napodobovat lživé informace tisíce drobnostmi typu: „Co je ti?“ „Ale nic.“ „Jak se máš?“ „Dobře“. Ve

skutečnosti se necítí dobře. Žádná z těchto informací se nedá považovat za lež, ale přesto je to způsob, jakým své děti učíme lhát (Šamánková, Novák, 2007).

Během prvního roku života dítěte se citové vazby soustřeďují kolem „mateřských osob“, které jsou v jeho blízkosti. Do dvou let, a pak v rozvinutějších formách dál, se citové a společenské vazby budou rozšiřovat, diferencovat, ale také spojovat, soustřeďovat, integrovat ve větší celky. Dítě dospěje k představě rodiny a domova (Matějček, 1996). Rodiče jsou pro něj ty nevýznamnější lidé na světě, vzhlíží k nim, identifikuje se s nimi a napodobuje je. Zpočátku přijímá dítě názor dospělého nekriticky, tak jak mu je předkládán (Beníšková, 2010), ale již okolo čtvrtého roku na ně začne pohlížet s despektem. Ztrácí iluze o pravdivosti některých jejích informací. Strašením, že pokud nepřestane zlobit, přijde bubák, který stojí za dveřmi, brzy zjistí, že žádný bubák za dveřmi neexistuje. Dítě pochopí, že občas dospělí zalžou, když jim dojdou fakta a argumenty. Rodiče lžou a dítě se to učí s nimi, aniž by si to zprvu uvědomovali (Frank, 1996).

„Rodiči! Právě podle tebe si dítě utváří první obraz světa. Hloubku a sílu stopy, kterou zanecháš v duši dítěte, nelze s ničím srovnávat“ (Levi, 1983, s. 90).

Na druhou stranu děti lhát rodiče naučit musí, bez této schopnosti by se v životě neobešly. Je to úkol nesmírně obtížný, aby naučili dítě lhát jen přiměřeně ku prospěchu jemu samému a společnosti. Dítě se musí naučit se lži počítat, rozpoznávat ji, vyvažovat a v přiměřené míře ji vytvářet. Zároveň by rodiče měli poskytnout dítěti zkušenost, že některé základní věci platí, že bílá je bílou i zítra, pozítří i poté (Šamánková, Novák, 2007). Dítě se cítí bezpečně v takovém světě, který je jasný, přehledný a jednoznačný. Vše má své místo a chování dospělých je čitelné, když se usmívají, znamená to, že mají radost, když se mračí, tak se zlobí (Mertin, 2004).

3.3.2 Výchovná intervence

Dokud jde všechno dobře, na výchovu se moc nemyslí. Když se ale výchova nechce dařit, pak se najednou začíná uvažovat nad výchovným postupem. Porozumět výchově znamená, porozumět vztahu mezi vychovatelem a dítětem. Tento vztah není vztahem jednoznačné závislosti, někdy podléháme klamně představě, že výchova je věcí jednostranného působení dospělého na dítě (Matějček, 1993). Rodiče mají důležitou

funkci ve výchově dítěte, chrání ho, připravují mu životní podmínky, učí ho poznávat svět, poskytují mu oporu a životní jistotu. V soužití s rodiči získává dítě základní důvěru či nedůvěru v lidi. Rodičovská autorita by měla představovat převahu zkušenějšího, zralejšího člověka nad méně zkušeným. Je to autorita někoho, kdo nejen něco umí a zná, ale kdo má hlavně rád (Matějček, 1986).

V případě odhalení lži u dětí je zapotřebí zpytovat své vychovatelské svědomí, zda požadavky na dítě nebyly přehnané a nezahlnaly ho zbytečně do této pozice.

Ačkoliv většina dětí v běžných rodinách není za malé prohřešky trestaná, přesto nemají odvahu přiznat se, a radši lžou. Nedokážou odhadnout reakci rodičů a míru závažnosti svého provinění. Obávají se nést odpovědnost za svůj čin. Rodiče by měli pomoci dítěti přiznat pravdu a ukázat jistou míru pochopení (Reimann-Höhn, 2012). Pravda totiž není pro dítě něčím samozřejmým, ale má se něčím takovým stát. Je třeba ji pěstovat a posilovat jako každý jiný dobrý návyk (Matějček, 1986). Při odhalení lži by dítě mělo mít jistotu, že mu rodiče pomohou každý problém řešit. Dítě chápe, že se rodiče zlobí, jen potřebuje vědět, že ho rodiče nepřestanou mít rádi, že odsoudí čin, nikoli jeho. Děti s touto zkušeností mají menší tendenci lhát (Mertin, 2004). Pokud se dítě cítí být bez výhrad milované, dokáže přiznat chyby a nemá tak žádný důvod ke lži (Reimann-Höhn, 2012).

Existují různé důvody a motivy lhaní. Všechny lži nejsou stejně závažné, některé jsou přirozené a některé pochopitelné a omluvitelné. Ne každé lhaní si zaslouží potrestat (Beníšková, 2010). Není zapotřebí obviňovat dítě, že lhalo, ale dát mu zcela najevo, jaká je skutečnost, že došlo asi k nedorozumění, že se možná spletlo, že špatně porozumělo situaci. Příště bude lepší, když si bude dávat větší pozor a řekne přesně, jak věci byly ve skutečnosti. Nejedná se o akceptování lhaní, ale o umožnění čestného ústupu z komplikované situace. Pokud ze lži vznikne nějaká škoda, je zapotřebí většího důrazu na její nápravu, než na samotné přiznání, kající sliby a rodičovské moralizující soudy (Mertin, 2004).

Každé dítě je individualitou, a proto je nutné u každého volit jiné výchovné prostředky a jednat s nimi různě. To platí pro výchovu vůbec a pro trest a odměnu zvlášť. Táž odměna a týž trest budou mít pro každé dítě jiný význam (Matějček, 1993).

U neříkání pravdy dětí předškolního věku z důvodu nerozlišování fantazie a skutečnosti, není potřeba nic moc řešit. Do fantazijní hry se mohou rodiče k dítěti připojit, neměli by dítěti fantazii brát. Pokud se rodiče nedokážou s neříkáním pravdy

z těchto důvodů smířit (Beníšková, 2010), mohou použít dostupných jazykových prostředků, aby vlídnými slovy uvedli nazírání dítěte na pravou míru. Gramatika, podmiňovací způsob, je báječný nástroj, který pomůže vyjádřit stav odpovídající realitě (Daloz, 2002). Pokud dítě tvrdí, že je čaroděj a všechny začaruje. Lze ho usměrnit formou otázky v podmiňovacím způsobu. Chtěl bys být čarodějem a chtěl bys všechny začarovat?

Slovo „lež“ by se u předškoláků mělo používat jen v případě, kdy jde o lež záměrnou a kdy chtějí lži ublížit nebo někoho poškodit. Na místě je potom i sankce za lež.

Stejně jako u předškoláka tak i školáka je nutné nejdříve přemýšlet o tom, proč dítě lže, co z toho má a podle důvodu lži volit další strategii jednání (Beníšková, 2010).

„Trest může špatné chování jen zastavit – odměna ale buduje to správné. Jestliže vždycky přijde trest a nic víc, naučí se dítě sice něco nedělat, ale tím se ještě nenaučí dělat to, co je správné“ (Matějček, 1993). Pozitivní chování je třeba posilovat. K žádoucímu výsledku nestačí pouze trestat negativní projevy. Pravdomluvnost u dítěte není samozřejmostí, a pokud dítě řekne pravdu ve chvíli, kdy by jindy zalhalo, je zapotřebí ho pochválit. Oceňované chování bude pravděpodobněji mnohem více opakované, než to nepovšimnuté (Beníšková, 2010).

Lhaní by se dítěti v žádném případě nemělo vyplácet. Pokud dítě lže, aby něco získalo, tak by žádnou věc nebo činnost získat v danou chvíli nemělo. Získá ji pouze tehdy, když si ji dokáže vyjednat bez lhaní. Následky lži by mu měly být tak obtěžující, aby mu příště stálo za to raději říkat pravdu (Beníšková, 2010).

Negativní projevy dítěte nelze ponechat bez odpovědi a dítě začnou rodiče trestat tak, jak byli sami postihováni ve svém dětství, bez ohledu na to, zda tyto tresty přijímali pozitivně, nebo jako pomstu rodičů (Frank, 1996). Soustava výchovných prostředků by měla být bohatá, členitá a měla by se vyvarovat stálého opakování jednoho a téhož postupu. Jestliže dítě už předem ví, že pokud něco provede, včera jako dnes, přijde výprask nebo nekonečné kázání, přestane za nějakou dobu tyto zákroky vnímat a přijme to jako neměnnou nutnost. V odměnách ani trestech se nemá přehánět. Jestliže se začne silnými odměnami nebo příliš silnými tresty, není možnost je dále stupňovat (Matějček, 1993). Při trestání lhaní je vhodné být konzistentní a mít nastavená pravidla. Tresty za stejné lhaní by měly být pokaždé na stejné úrovni, neměly by být reakcí na naši náladu nebo úsměv dítěte. Není dobré dítě trestat v afektu

(Beníšková, 2010). Jestliže dítě je jednou za stejnou věc trestáno, podruhé mu to projde nebo se lež řeší až za delší dobu, těžko se rozhoduje, co má vlastně dělat, co je správné. Nedůslednost uvádí dítě ve zmatek a rodiče snižuje v jeho očích. Časté a velmi nežádoucí jsou názorové rozdíly na výchovu mezi partnery, rodiči a prarodiči, školou a rodinou. Dítě nejednotnost brzy dokáže využít ve svůj prospěch. (Mertin, 2004). Co jeden zakáže, druhý povolí a naopak. Trest za lhaní sám o sobě je málo účinný, musí současně ukázat, že lhaní je zcela zbytečné. Levi (1990) sepsal sedm pravidel pro všechny druhy trestu:

- Trest nesmí škodit zdraví (ani fyzickému, ani duševnímu) a musí být užitečný.
- Pokud máme pochybnosti, zda trestat nebo netrestat, raději netrestejme.
- Najednou jen jeden trest za všechna provinění. Trest nesmí být na úkor odměny. Ať se stane cokoliv, nesmíme připravit dítě o zaslouženou pochvalu a nikdy dítěti neodebírejme dárky, které dostalo. Dobrý čin za špatný nemůže!
- Raději netrestejme, než abychom trestali opožděně. Opožděné tresty vštěpují dítěti minulost, nedopřávají mu, aby se změnilo.
- Dítě by se nemělo bát trestu. Musí vědět, že v určitých případech je trest neodvratný a pokud jsou naše vztahy s dítětem normální, pak naše roztrpčení bude pro něho dostatečným trestem.
- Vyvarujme se ponižování. Dítě by nemělo přijímat trest jako triumf naší síly na jeho slabosti a jako ponižení lidské důstojnosti.
- Po trestu odpuštění. Incident je vyřešen, je třeba obrátit stránku a začít žít nanovo (Levi, 1990).

Lepší než volit výchovné prostředky k potlačení projevu lži u dětí, je lžím předcházet. Na dítě se nesmí naléhat a používat moci dospělého, ale snažit se o vytvoření pocitu otevřenosti a důvěry.

Za prevencí se dá považovat zdravá komunikace v rodině. Dítě by mělo vědět, jak se rodiče cítí, když jim lže. Jak se důvěra lehko ztrácí a těžko získává zpět. Mezi rodiči a dětmi by se měl od počátku budovat vztah, kdy pro dítě musí být bezpečnější říkat pravdu, než lhát. Lhaní je důsledek, ne příčina.

U menších dětí je dobré použít vhodného pohádkového příběhu, kde někdo zalhal, a ukázat, proč se lež nevyplácí. Ve zdravě komunikující rodině je přijatelné vyjadřovat odlišné názory, nesouhlas, negativní emoce, slušně bez urážení druhého, bez

následných sankcí. V takové rodině se bere ohled i na přání a názory dětí. Dítě nemusí souhlasit se vším, co dospělý řekne, o mnoha věcech se může i vyjednávat. (Beníšková, 2010). Za nejúčinnější je takový způsob výchovy, kdy rodiče stanoví jasná a pevná pravidla a dítěti je povoleno o nich na určité úrovni diskutovat a jednat. Tím rodiče pěstují u dítěte smysl pro svědomitost, sociální odpovědnost, nezávislost a sebevědomí (Train, 2001). Stanovená pravidla se dají modifikovat, pokud už se neosvědčují, protože děti vyrostly a změnila se situace. Pak potomek nemusí lhát ve chvíli, když něco cítí jinak, než to vnímají rodiče

Základním pravidlem v prevenci lži by mělo být pravidlo jít dětem příkladem. Rodiče, kteří lžou svým dětem nebo v jejich přítomnosti, je tím učí, že lhaní je akceptovatelné chování (Beníšková, 2010).

Shrnutím této kapitoly lze uvést pravidla, která by se měla uplatňovat ve výchovné intervenci:

- Odhalená lež se má řešit ihned.
- Nejdříve nalézt důvod lži, až potom reagovat.
- Zdravá komunikace v rodině.
- Mluvit s dítětem o důvěře a nedůvěře.
- Pravidla v rodině musí být srozumitelná.
- Hodnotit negativně jen čin dítěte, ne dítě.
- Trest musí být adekvátní situaci.
- Lepší než trest je řešit následky jednání.
- Rodiče musí jít příkladem (Beníšková, 2010).

3.4 Lež - ukazatel závažnějších obtíží

Pokud dítě neustále lže, signalizuje to problém. Musíme si uvědomit, že lhaní je složitý jev, jehož povaha nemusí být vždy patologická. Důležité jsou také motivy, frekvence, pohled spolužáků, rodičů, dalších zúčastněných osob a jiné problémy u dítěte (agresivita, školní neúspěšnost, šikana, záškoláctví, ... aj.). Důležité je najít příčinu, která může skrývat existenci dalších obtíží a poruch. Dopátrat se příčiny lhaní je dlouhodobý proces a rodiče musí být důslední a jejich očekávání musí být přiměřená. Není ostudou, když už si rodiče se lží u dětí neví rady, vyhledat odbornou pomoc z oblasti psychologie

či dětské psychiatrie. Když má dítě zdravotní problémy, je nemocné, také vyhledají lékařskou pomoc. Lhaní, které je opakované, většinou negativně ovlivňuje vztahy v rodině mezi dítětem a rodiči, ale i partnery navzájem.

Pokud se přes veškerou naši snahu nedaří problémy s lhaním eliminovat, dokonce se lži zvyšují, prohlubují a nejedná se jen o běžný vývojový projev nebo testování hranic v rodině, pak to poukazuje na závažnější potíže. Lhaní může souviset se specifickými poruchami učení, chování, emocí a s psychickými poruchami. V těchto případech lhaní doprovází ještě další problémová chování dítěte, která mají i závažnější charakter, než lež samotná (Beníšková, 2010). Lež není příčinou takového chování, ale spíše důsledkem.

3.4.1 Poruchy chování

Poruchou chování označujeme nejdříve jen nepřiměřené, později společensky nepřijatelné, nebo dokonce kriminální chování potomka. Zprvu jde jen o nepatrnou a bezvýznamnou odchylku v chování, jakou je například nevhodné chování u stolu, nezájem o osobní hygienu, neochota k sebeobsluze, nezdvořilost, netolerance, neúcta k dospělým, vulgarita, atd. V průběhu několika let se mohou vyvinout poruchy nápadnější a závažnější. Dítě se odmítá připravovat do školy, neuznává výchovné autority, kamarádí se s nežádoucími vrstevníky, účelově a záměrně lže, je agresivní, citově labilní a součástí jeho slovníku se stávají vulgarismy. V době nezletilosti kouří, konzumuje alkohol, krade, propadá drogám a gamblerství, začleňuje se do asociálních skupin, prchá z domova, nechodí do školy, agresivně napadá a terorizuje nejbližší osoby, aj. Hrozné finále poruch chování je páchání rozmanité trestné činnosti, která končí posléze před branami výchovných a nápravných ústavů (Frank, 1996).

Přestože se děti s poruchami chování mohou projevovat různě, existují faktory, které je spojují:

- Chovají se vždy nepřátelsky vůči autoritám.
- Navzdory průměrnému intelektu selhávají ve škole. Jejich zkušenosti s výchovně vzdělávacím procesem jsou negativní.
- Slovní zásoba je chudá a omezená na aktuální užívaný slovník dítěte (vulgarismy nejsou výjimkou).
- Ve třídách a školách zažívají „nálepkování“ a izolaci

- Jsou obviňovány těmi, kteří si nesprávně myslí, že pokud by chtěly, mohou své chování kdykoliv změnit (Janků, 2009).

Poruchy chování jsou souborný název pro skupinu odchylek od normálního, průměrného chování (Nikl, 2000). Uznávanou definicí poruch chování se stalo pojetí Světové zdravotnické organizace WHO. „Poruchy chování jsou charakterizovány opakujícím se a trvalým obrazem asociálního, agresivního a vzdorovitého chování. Takové chování by mělo výrazně překročit sociální chování odpovídající danému věku, mělo by být proto mnohem závažnější než běžné dětské zlobení nebo rebelantství dospívajících a mělo by mít trvalejší ráz (šest měsíců nebo déle)" (Mezinárodní klasifikace nemocí, 2013). Ojedinelé asociální nebo kriminální činy nejsou samy o sobě důvodem pro tuto diagnózu, která vyžaduje, aby charakter takového chování byl trvalý (Janků, 2009).

Škála poruch chování je rozsáhlá, od nápadností, odchylek až po kriminalitu.

Vedle organických příčin hrají velkou roli výchovné procesy a sociální prostředí.

Z pragmatického hlediska můžeme poruchy chování rozdělit na:

- **lehké**, které jsou zvládnout běžnými pedagogickými prostředky
- **středně těžké**, které potřebují speciální zásah odborníka
- **těžké**, které jsou doménou psychiatrie (Nikl, 2000).

Podle stupně společenské závažnosti můžeme poruchy chování dělit na:

- **disociální** - nespolečenské, nesprávné návyky, ale zvládnutelné běžnými pedagogickými prostředky
- **asociální** – porušení morálky a etických pravidel společnosti (nesprávné, není trestné)
- **antisociální** - protispolečenské, porušení právních norem (delikvence, trestné činy) (Janků, 2009, Nikl, 2000).

Další klasifikací, která je využívána pedagogy pro svou jasnost a přehlednost je Škála poruchového chování podle Quaye a Petersona. Zahrnuje popis šesti typických modelových poruch, které se vyskytují u dětí školního věku:

- **Porucha chování**, charakteristická fyzickou agresí, obtížně kontrolovatelnou zlostí, nenávistí a opozičním chováním.

- **Socializované agresivní chování** zahrnuje podobné chování jako v předchozím bodě, ale s tím rozdílem, že se vždy vyskytuje ve společnosti ostatních dětí a mládeže (skupinové krádeže, lhaní a podvody, hromadné útěky a záškoláctví, apod.)
- **Porucha pozornosti** je často spojovaná s ADD a zahrnuje nejen krátkodobou pozornost, ale i problémy s cílenou dlouhodobou koncentrací, impulzivitou, v druhém protipólu pak nečinnost, pasivitu, nepřizpůsobivost a bojácnost.
- **Úzkostná porucha** patří k vnitřním nekontrolovatelným poruchám chování a emocí (nízké sebevědomí a sebehodnocení)
- **Psychotické chování** patří do oblasti psychiatrie. Typické příznaky těchto poruch: poruchy řeči, bizarní iluze a představy, odklon od reality, ad.
- **Hyperaktivita** zahrnuje neposedné a neklidné chování, přílišnou aktivitu a neustálé napětí a nervozitu (Janků, 2009).

V praxi se většinou setkáme s více poruchami chování, které se vzájemně kombinují. Dítě, u kterého se objeví více různých poruch najednou, bude disponovat širokou škálou různých patologických projevů a symptomů (Janků, 2009).

Diagnostika poruch chování vycházející z Mezinárodní klasifikace nemocí, 10. revize, určuje čtyři základní projevy poruch chování:

- agresivita (může být proti lidem, zvířatům, věcem i sobě samému)
- úmyslné poškozování věcí a majetku
- porušování pravidel, delikty
- nepoctivost – lži, krádeže, podvody (Mezinárodní klasifikace nemocí, 2013)

Známé české přísloví „Kdo lže, ten krade“ dokonale vystihuje vývoj poruch chování k horšímu. Bohužel je to naprosto standardní proces.

Dítě se napřed musí naučit lhát, a teprve potom dokáže krást. Obráceně to nejde. Rodiče by měli věnovat pozornost lhaní u svých dětí a zaregistrovat, že se jejich dítě nevyvíjí po psychické a citové stránce žádoucím směrem. Nejdříve se u dítěte musí vytvořit psychické slabiny, handicap a citové zkratky, a teprve potom páchá trestnou činnost. Rozumově vyspělé, sebevědomé, citově vyrovnané a milované dítě nezačne nikdy spontánně lhát ani krást (Frank, 1996). „Děti bez lásky“, citově deprivované a tudíž frustrované na nejcitlivějším místě, se leckdy stávají mistry různých forem lži a bývají zvýšeně ohroženy trestnou činností (Novák, 2014). Citově labilní nebo

ochuzený jedinec má potřebu vzbuzovat pozornost alespoň svými negativními činy. Vztáhne ruku po nestřežených předmětech, na které nemá peníze, lže a podvádí. Jeho hodnotový systém se neorientuje na to, co je pro život důležité, ale jen na pouhé pozlátko. Vše co se mu jeví dokonalejší, než je on sám, ho pak provokuje k nenávisti a posléze i k útoku (Frank, 1996). Takový jedinec je téměř vždy disponován k projevům poruch chování.

Poruchy chování vedoucí případně až k antisociálnímu chování se neobjevují u dětí naráz a nikdy nejsou zcela skryté. Objevují se a rozvíjejí postupně od nejlehčích poruch až k poruchám nejtěžším (Frank, 1996). Pokud dítě již v raném věku opakovaně lže se záměrem něco získat nebo někomu ublížit a my jsme k jeho projevům neteční, nebo ba naopak naše postoje a reakce jsou příliš neadekvátní a tresty tvrdé, dítě na sebe lež nabaluje stále více. V prvním případě mu lež projde a přinese kýžené výhody, v druhém případě se chce vyhnout tvrdému trestu nebo ho jen oddálit. Má možnost srovnání situace. Když se přizná, bude potrestáno, rodiče jsou smutní, vyčítají mu to, křičí na něj. Když však zalže, tak je vše v pořádku. Tento vzorec chování si ukládá a není divu, že se lhaní stává rafinovanější a promyšlenější, až začne pomoci lži maskovat asociální chování a kriminalitu.

Podle stupně společenské nebezpečnosti a nebezpečnosti pro nositele je možné středně těžké poruchy chování dělit na: lži, opouštění domova a záškoláctví, toxikomanií, poruchy sexuální aktivity, sebepoškozování, sebevražedné pokusy a sebevraždy, asociální činnost a kriminalitu (Nikl, 2000).

Asociální a antisociální chování se bohužel vyskytuje u dětí ještě před dovršením zletilosti. **Prekriminalita** či **dětská kriminalita** ve věkové kategorii 6-15 let zahrnuje závažnou činnost, která kdyby byla páchaná zletilými, byla by hodnocena jako trestná činnost. V šesti letech věku dítěte jsou již registrovány první příznaky jednání dětí, které jsou v rozporu se společenskými pravidly a normami, a které mají charakter určitého provinění. Mezi šestým a osmým rokem jsou případy jednání, které by se daly označit jako trestné činy. Většina provinilců se dostává do rozporu se zákonem okolo 12 let. V tomto věku se výrazně projevují všechny kladné i záporné rysy charakteru dítěte, rozvíjí se pocit odpovědnosti a povinnosti, aktivně jsou přijímány různé návyky a stereotypy. Vytváří si základní vztah ke společnosti, je obeznámeno s pravidly chování ve škole a společnosti (Nikl, 2000)

V prepubertálním a pubertálním období se k těmto jevům připojí ještě problémy spojené s fyzickým a psychickým zráním, projevuje se emoční labilita a zranitelnost (Nikl, 2000). Ve zmíněném věku existují jedinci, jejichž chování připomíná zkušené kriminálníky. Nestydí se nejen lhát a krást, ale dokonce i použít násilné trestné činy, pokud jim to může přinést prospěch (Novák, 2014). Diagnózou těchto dětí je **disociální porucha osobnosti** charakterizovaná bezohledností v sociálních závazcích, nedostatkem cítění pro druhé a nerovnováhou mezi chováním a současnými sociálními normami. Chování nelze snadno změnit zkušeností, dokonce ani trestem. Je zde nízká tolerance k frustraci, nízký práh pro spouštění agrese včetně násilných činů. Subjekt má tendenci klamat druhé nebo nabízet přijatelné vysvětlení pro chování, které ho přivádí do konfliktu se společností (Mezinárodní klasifikace nemocí, 2013).

Jedním z nejrozšířenějších a nejzávažnějších negativních jevů u nezletilých mezi 6 až 15 rokem je záškoláctví, kterým děti řeší problémy školní neúspěšnosti, konflikty s rodiči, učiteli, spolužáky. Ve volném čase je dítě bez jakékoliv kontroly ze strany rodičů, školy, vychovatelů, což vytváří podmínky pro vznik dalšího nežádoucího jednání (potulování, krádeže, podvody, výtržnosti, požívání alkoholu a drog, apod.) (Nikl, 2000). Tyto nežádoucí činy dítě maskuje rouškou utkanou ze lži.

Prevence a reedukace

Cílem prevence je zabránit vzniku nových problémových situací a poruchového chování, šíření negativního chování a patologických vlivů, minimalizování rizik u konkrétních dětí, eliminovat konkrétní jedince z intaktní společnosti a ohraničit jejich poruchové chování tak, aby nedošlo k šíření a přidružení dalších patologických vlivů (Janků, 2009). Nejedná se jen o prevenci pedagogickou, lékařskou, psychologickou, ale o celý souhrn sociálních opatření, jimiž lze zasahovat do prostředí, které ovlivňuje vývoj osobnosti a socializaci obtížně vychovatelných jedinců. Obtížně vychovatelná mládež se vyznačuje takovými poruchami chování, které se nedají zvládnout obvyklými pedagogickými prostředky a vyžadují proto zvláštní výchovnou péči (Nikl, 2000).

Vlivným nástrojem je sociální politika státu ovlivňující systém vzdělávání, zaměstnanost, stabilitu rodiny, fungování policejního a soudního aparátu a dalších institucí zabývajících se rizikovou mládeží. Menší význam a dosah mají regionální

a lokální programy pro úžeji definované skupiny rizikových dětí (Matoušek, Matoušková, 2011).

Nejvýznamnějším prostředkem sociální prevence je výchova dětí v rodinách a ve školách. Úspěch výchovy záleží převážně na rodině, jejíž role ve výchově a socializaci dětí je nezastupitelná a u většiny populace příznivě ovlivňuje sociální vývoj dítěte. Škola je považovaná za místo, kde se děti učí znalostem, ale se slábnoucím vlivem rodiny posiluje postoje a dovednosti dítěte, které jsou předpokladem prosociálního a nekriminálního chování. Školy mohou ovlivňovat nejen žáky, ale i rodiče dětí a celé komunity, mohou organizovat preventivní programy i mimo vyučování (Matoušek, Matoušková, 2011).

V resortu školství, mládeže a tělovýchovy základní nástroj prevence sociálně patologických jevů představuje Minimální preventivní program, který je systémovým prvkem v realizaci preventivních aktivit ve školách a školských zařízeních (Janků, 2009). Školství má k tomu účelu zřízenou síť preventivně výchovné péče a školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Preventivní etopedickou činnost, poradenskou činnost a reedukační práce ve školách a školských zařízeních provádí školní metodik prevence, výchovný poradce, školní speciální pedagog a školní psycholog. Velkou zásluhu na péči o děti a žáky s poruchou chování a rizikem poruchy chování mají pedagogicko psychologická poradna a středisko výchovné péče. Preventivní strategie by neměly být pouze individuálně přínosné, měly by zasahovat minimálně většinu dětí ve školním věku (Janků, 2009).

Tam kde výchova selhává a dítě se dostane do problémů s normami a pravidly, musí přijít na řadu **reedukace**, která představuje souhrn postupů, metod a technik, kterými se zlepšuje, mění nebo zdokonaluje oblast postižené funkce člověka (Janků, 2009). V dětském věku není porucha chování pouze záležitostí dítěte samotného, ale i rodičů a všech aktérů. Efektivitu v reedukaci lze dosáhnout pouze komplexním, systematickým přístupem a dlouhodobým působením všech zúčastněných. Intervenci je možné realizovat v mnoha úrovních:

- Pedagogicko psychologické a speciálně pedagogické poradenství
- Psychoterapie a speciálně pedagogické terapie
- Volnočasové aktivity a činnosti
- Edukativní pomoc a podpora ve vzdělávání
- Medikace (Janků, 2009).

Psychoterapie a pedagogické terapie jsou v současné době v reedukaci dětí s poruchami chování poměrně využívanou metodou kombinovanou s dalšími technikami (arteterapie, muzikoterapie, dramaterapie, ergoterapie, aj.) (Janků, 2009).

Cílem psychoterapie je „reedukace, resocializace, reorganizace, restrukturační, rozvoj či integrace pacientovy osobnosti. Osobnost klienta se přetváří ve směru správné adaptace nebo ve směru zrání a uskutečňování svého individuálního životního poslání. Odstranění symptomů se u tohoto postupu očekává spíše jako vedlejší důsledek. Významnost zlepšení nebo vyléčení se posuzuje podle dosaženého stupně osobnostních změn, nikoliv podle změn v symptomatice“ (Kratochvíl, 2002, s. 17).

Lhaní je často důsledkem jiných obtíží a je zapotřebí nejdříve najít příčinu a tou se potom zabývat. K tomu účelu poslouží speciálně pedagogická diagnostika etopedická. „Diagnostikující etoped se zabývá zjišťováním a rozpoznáním chování svých svěřenců a jejich projevů v tom nejširším slova smyslu tak, aby mohl na základě provedeného šetření charakterizovat, posoudit a zhodnotit příčiny, souvislosti a důsledky tohoto chování“ (Spousta, 1993, s. 16). V případě zbožných přání se snaží v rozhovorech s dítětem usilovat o to, aby realističtěji vnímalo samo sebe a umělo vyjádřit svá přání. U dětí, které lžou z nedostatku sociálních dovedností, které jsou v obtížné situaci a neumí jinak reagovat, se reedukace řeší za pomoci kolektivní terapie. Jestliže se dítě chová antisociálně, lze takové chování změnit pouze při použití takových postupů, kdy se dítě zaváže k určitému chování a za to se mu dostane určitých výhod (Doležalová, 2008).

V případě společensky nepřizpůsobivých a nebezpečných dětí a mládeže se stát snaží zmírnit či odvrátit nepříznivé působení rodičů, případně jiných osob, a nabídnout buď podporu rodině, nebo alternativu k rodinné péči (Matoušek, Matoušková, 2011). Výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a preventivně výchovnou péči ve školských zařízeních ustanovuje Předpis č. 109/2002 Sb. Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.

Mezi zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy patří:

- diagnostický ústav,
- dětský domov,
- dětský domov se školou,

- výchovný ústav.

„Zařízení poskytují péči jinak poskytovanou osobami odpovědnými za výchovu dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou. Zařízení poskytuje speciálně pedagogické a psychologické služby také ambulantní formou, a to dítěti, které pobývá mimo zařízení“ (Zákon 109/2002).

Děti a mladiství přicházejí do těchto školských zařízení na základě rozhodnutí soudu o ústavní nebo ochranné výchově, na základě předběžného opatření, nebo na základě žádosti osoby odpovědné za výchovu (Janků, 2009).

3.4.2 Hyperkinetické poruchy – AD(H)D

Hyperkinetické poruchy jsou charakterizované časným začátkem (obvykle v prvních pěti letech života), nedostatečnou vytrvalostí v činnostech, vyžadujících poznávací schopnosti, a tendencí přebíhat od jedné činnosti ke druhé, aniž by byla jedna dokončena, spolu s dezorganizovanou, špatně regulovanou a nadměrnou aktivitou. Současně může být přítomna řada dalších abnormalit (Mezinárodní klasifikace nemocí, 2013).

Zkratka ADHD znamená attention deficit hyperaktivity disorder, poruchu pozornosti provázenou hyperaktivitou. ADD znamená attention deficit disorder, poruchu pozornosti.

ADHD je vývojová porucha charakteristická věku dítěte nepřiměřeným stupněm pozornosti, hyperaktivity a impulzivity. Potíže jsou chronické a nelze je vysvětlit na základě neurologických, sensorických nebo motorických postižení, mentální retardace nebo závažných emočních problémů (Kucharská, 2000). ADHD se mnohem častěji objevuje u chlapců. Odborníci uvádějí, že 3-10% dětí bývá postiženo ve školním věku. Poruchu je obtížné zjistit dříve než kolem čtvrtého a pátého věku, protože u mladších dětí těžko rozlišíme její příznaky (Train, 2001).

ADHD je charakterizována:

- poruchou kognitivních funkcí
- poruchou motoricko-percepční
- poruchou emocí
- impulzivitou
- sociální maladaptací

Porucha narušuje školní výkonnost dětí s normálním intelektovým potenciálem, špatné výsledky jsou v rozporu s jejich dobrým intelektem (Malá, 2005)

Dítě se syndromem ADD není hyperaktivní, nevyrušuje, nezlobí a nijak na sebe neupoutává pozornost. Syndrom se častěji objevuje u děvčat, není tak nápadný, a proto se často nerozpozná (Škvorová, Škvor, 2003). Ve školním prostředí se projevují úzkostné rysy, je pomalé při provádění kognitivních operací, a obtížně navazuje vztahy se spolužáky. (Kucharská, 2000). Není schopné zaměřit pozornost na určitou činnost, rozptylují ho vnější podněty, nedokáže se soustředit na úkol a jeho dokončení dostává se do stavu denního snění, nenaslouchá a neplní pokyny, je nepořádné a stále něco ztrácí nebo nemůže najít svoje věci (Riefová, 1999).

Jedinci s ADHD (spíše než s ADD) nejsou schopni dodržovat pravidla chování, to ovlivňuje negativně interakci dítěte s rodinou, školou, společnostmi. Stávají se rizikovou skupinou z hlediska asociálního a antisociálního chování.

Takové dítě nechce být stále napomínáno, káráno. Nechce být stále to nejhorší, přestože je neobratné a nešikovné, a proto se začne uchýlovat ke lžím. Lže, aby se vyhnulo trestu a potížím, aby nemuselo dělat něco, co nechce, aby získalo něco, po čem touží, aby si zjednodušilo život, aby neztratilo svou tvář a vyhnulo se ztrapnění, ale také, aby nezarmoutilo rodiče.

ADHD není problémem jen dítěte, ale celé rodiny. Nelze provádět **intervenci** zaměřenou pouze na dítě, jeho chování je nejen výslednicí osobnostních charakteristik a získaných vzorců chování, ale také odpovědí na podněty z prostředí a způsoby chování rodičů a vrstevníků. Základním přístupem v reedukaci je pozitivní posilování spolu s mírnými tresty. I dítě s poruchami chování vyžaduje úctu a respekt, v jednání s ním je třeba zachovat klid, mluvit klidným hlasem a udržovat kontakt z očí do očí. Instrukce musí být konkrétní, krátké a jasné a musí obsahovat pouze několik kroků. Na plnění a dokončování úkolů je třeba klást větší důraz než na chování. Pokud je dítě zaujato úkolem, nezlobí (Kucharská, 2000).

Speciální léky na lhaní neexistují, ale pokud se pojí lhaní se specifickými poruchami chování, může být **farmakoterapie** užitečná. „Psychofarmaka přinášejí výrazné ovlivnění nežádoucích projevů (hlavně zlepšení kontroly chování), a tím i příznivější sociální odezvu. Neléčená ADHD představuje větší výskyt poruch chování, úrazovosti, psychiatrických poruch a somatických potíží (zpomalení růstu včetně výšky,

2,5x vyšší riziko vzniku epilepsie, 60 % poruchy spánku a časté psychosomatické poruchy) (Malá, 2005).

3.4.3 Psychické poruchy

Pokud děti lžou nevědomě, nelze je označit za lháře. Duševně zdraví jedinci lžou vědomě a zpravidla záměrně, duševně nemocní mohou lhát, aniž by si toho byli vědomi.

Duševní poruchy jdou charakteristické různými druhy nesouladu mezi osobním způsobem vnímání a způsobem, jímž jsou tyto situace zpracovány ostatními lidmi. Na zdravé okolí mohou tyto odlišné sekvence vnímání, interpretace, chování působit jako lež (Šamánková, Novák, 2007). Chaotické představy, zdánlivé vjemy, halucinace spojené s bludným velmi silným přesvědčením jsou projevem schizofrenie.

Schizofrenie je duševní nemoc, která ovlivňuje myšlení, vnímání i prožívání nemocného a výrazně zasahuje do jeho života i života jeho blízkých. Projevuje se především poruchami myšlení (bludy) a poruchami vnímání (halucinacemi). Touto psychotickou poruchou onemocní málokdy dítě mladší čtrnácti let, jedná se většinou o problém rozvíjející se v období dospívání. Pokud se u malých dětí tato porucha vyskytne, mívá jiný průběh než u dospívajících a dospělých. Namísto halucinací a bludů se projevuje „dezorganizovaným“, zmateným myšlením, prožíváním a chováním. Dítě působí zmateně, má výbuchy emocí bez zjevné příčiny, chování je buď pro okolí nesrozumitelné, nebo připomíná návrat do raného dětství (Kulhánek, 2014).

Mezi nepravé, nevědomované lži duševně nemocných jedinců patří **konfabulace** (smyšlenky).

Tímto slovem psychiatrie označuje jakési polovědomé doplňování výpadků paměti při organickém poškození mozku tím, co nemocného právě napadne. Jedná se o snahu zakrýt nedostatek v paměti vymyšlením různých vzpomínek. Pacient na obsahu takové konfabulace trvá, a to i když je často dosti bizarní. Obsah lživých sdělení si nepamatuje a příště na tytéž otázky bude odpovídat opět odlišně (Šamánková, Novák, 2007, Pustina, 2014). Konfabulace jsou běžné a normální u dětí předškolního věku, doplňují u nich nepřesně vnímanou realitou. Jsou příkladem nepatologické konfabulace, která není lhaním, ale vývojový krokem (Pustina, 2014). Někdy se však objevují i později jako tzv. bájeví lhavost, kdy se jedinec zcela vžívá

do svých vybájených představ a prožívá je jako skutečnost (Velký lékařský slovník, 2008).

Báživá lhavost (jinak také pseudologia fantastica, mytomanie) je vzácná porucha vystupňovaných konfabulací (Šamánková, Novák, 2007). Obtížně se nejen diagnostikuje, ale i léčí. Počátky můžeme najít v dětství, kdy dítě chtělo být středem pozornosti, stát se důležitým, šokovat i pobavit. Zjistilo, že nudná a obyčejná pravda nikoho nezajímá. Bájiví lháři se dělí do různých podskupin a často trpí mnohočetnými poruchami osobnosti. Lžou, aniž by z toho měli nějaký hmatatelný užitek. Hlavním motivem těchto lhářů je získání takové pozornosti a respektu, který by nikdy nepoznali, kdyby se spolehli na své obyčejné a nezajímavé já. Trpí nedostatkem sebevědomí a jsou zcela závislí na svém smyšleném světě a nepravdivých informacích (Pustina 2014, Psychologie, 2014). Pro patologického lháře není možné v průběhu života přestat lhát. Stává se to pro něj drogou, bez níž se neobejde (Psychologie, 2014).

Nejtěžší formou mýtománie je **Münchhausenův syndrom** (syndrom špitální vší) představující komplexní předstírání příznaků nemoci nebo poranění s cílem dosáhnout nemocniční či chirurgické péče a co nejsložitějších vyšetřovacích postupů. Postižení jsou rádi v nemocnicích, líbí se jim péče a pozornost, kterých se jim dostává (Šamánková, Novák, 2007). Možný je i **Münchhausenův syndrom v zastoupení** (by proxy), kdy postižený předstírá poruchu u závislé osoby, obvykle u dítěte (Psychologie, 2014). Psychicky postižený rodič se vyžívá v roli rodiče nemocného dítěte. Aby dítě dostal do lékařské péče, neváhá dítě poškozovat nevhodnou stravou nebo jinými postupy. Dítě pak v důsledku toho trpí sekundární psychickou poruchou (Šamánková, Novák, 2007)

Jedinou oblastí psychiatrie, kde se dá mluvit o vědomém lhaní jako příznaku poruchy jsou „poruchy osobnosti“. Nejvýraznější je to u **disociální poruchy osobnosti** (dříve psychopatie). Narušené osobnosti jsou zcela bez morálních zábran, využívají druhé ve svůj prospěch, nestydí se lhát, krást ani vraždit, pokud jim to může přinést zisk a uspokojení. Lžou velice zručně, a přestože emoce prakticky neprožívají, dovedou je báječně předstírat. Většina takto narušených jedinců patří mezi kriminální živly. Snaha o jejich převýchovu v nápravných zařízeních je obvykle marná, protože jsou citově chladní, nepůsobí na ně odměna, ani trest. Často recidivují (Šamánková, Novák, 2007). Lež a manipulaci s druhými používají jako svou životní strategii také histriónské a hraniční osobnosti.

Hraniční osobnosti mají problémy s ovládním vlastních emocí. City a nálady se u nich bez zjevné příčiny velmi rychle střídají, takže nejsou schopni vyznat se sami v sobě, trpí tím. Pod vlivem silných kolísajících citů si počínají nerozumně a neodpovědně, často tak, že poškodí sebe nebo druhé. Vymáhají si pozornost výmysly, vyhrožují, strojí léčky, případně jsou i fyzicky agresivní. Trestné činnosti se dopouštějí relativně zřídka, nepromyšleně a impulzivně. Na rozdíl od disociálních osobností není jejich motivem osobní zisk či radost z ubližování. Hraničním osobnostem se dramatickým projevem zdánlivě podobají **histriónské osobnosti**, ale jejich emoce nejsou tak kolísavé, ale jen hrané pro publikum. Pokud ztratí diváky, přestanou vyvádět. Po emoční stránce jsou na tom stejně jako disociální osobnosti. Jejich city jsou chladné, ale manipulace jsou intuitivní, ne zcela vědomé. K trestné činnosti většinou nesahají, domohou se svého jinými prostředky (Šamánková, Novák, 2007).

Lež, která je důsledkem psychické poruchy, její diagnostika a terapie spadají do kompetence odborníků. Léčba může spočívat buď v odstraňování příčin poruchy, nebo v úpravě jejích následků. Aby byla léčba úspěšná, je nutná spolupráce s psychiatrem, užívání psychofarmak, úprava životního stylu, užitečná je i dlouhodobá psychoterapie a hospitace.

4 Detekce lži

Někteří lidé se domnívají, že mají osvědčené metody k rozpoznání lži u druhého člověka. Svou schopnost odhalit lež ale přeceňují a vykazují přehnanou sebejistotu v odhalení lháře (Glassová, 2014). „Lež má sice krátké nohy, ale často s nimi daleko dojde. Její odhalení není jednoduché, přestože se jedná o popis nějaké zkušenosti či postoje, jenž neexistuje“ (Konečný, 2011, s. 18). Většina z nás je přesvědčena, že pozná, když jim partner, děti nebo přátelé lžou. Opak však bývá pravdou. Příčinou jsou dva hlavní faktory: přehnaná sebejistota (předpokládáme, že své blízké dobře známe a tudíž rozpoznáme příznaky lhaní, kterými se prozradí) a blízkost (věříme těm, kteří jsou nám emočně blízcí). Kombinace těchto faktorů může zapříčinit, že přehlédneme očividné příznaky lži, jež naopak vidí lidé, kteří si zachovají objektivitu, protože nemají ke lháři důvěrný vztah. Díky tomu dokážou přesněji vyhodnotit verbální a neverbální příznaky lhaní (Craig, 2014).

Mnozí rodiče věří, že vždy poznají, kdy jim děti lžou. To platí, pokud jsou děti mladší a vypadají při lhaní nervózně, protože ještě nedokážou tak přesvědčivě potlačit známky úzkosti. Čím starší jsou, tím větší praxi ve lhaní získávají, ať už jde o samo podvádění, nebo o jeho rozpoznání u druhých. Šestileté a starší děti se lépe dokážou vžít do postavení druhého člověka, a proto si také jasněji uvědomují, jaké signály sleduje pozorovatel, pokud je chce přistihnout při lhaní (Psychologie, 2006). Dítě mělo možnost po celý svůj život pozorovat chování rodičů a na základě zkušeností se naučilo rozpoznat každý případ, kdy mu lež úspěšně prošla. Podle toho pak děti upravují a rozvíjejí své chování (Craig, 2014).

V rámci normálních mezilidských vztahů máme stálou potřebu a přirozenou schopnost lhát, někdy z pochopitelných důvodů, jindy se záměrem někomu ublížit. Ať již jsou důvody jakékoliv a lži vědomé či nevědomé, existují způsoby, jak některé z nich odhalit. U převážné většiny lidí není lhaní přirozenou reakcí (Tichá, 2014).

„Od přírody je nám dána mnohem lepší schopnost lhát, než schopnost lži odhalovat“ (Craig, 2014, s. 37). Podle Ekmana existuje šest vysvětlení toho, proč nás lháři tak snadno oklamou:

1. Evolucí jsme na to nebyli připraveni.
2. Nenaučili nás to ani rodiče, protože neučí děti rozpoznávat, kdo jim lže. Naopak v rámci ochrany intimního soukromí dětem neříkají pravdu, oklamávají je.

3. Jsme nastaveni spíše na důvěřování než na podezírání. Důvěřovat druhým činí život snazším.
4. Chceme být obelháni
5. Dostalo se nám slušného vychování, jsme zdvořilí.
6. Profesionálové, kteří se zabývají detekováním lži, jsou přesyceni nepravdomluvností (Vybíral, 2003).

Než zhodnotíme, že nám někdo lže, musíme se nejprve zastavit, dívat se a poslouchat. Dobře si všímáme tváře lidí, s kterými mluvíme, pozorujeme řeč jejich těla a pohyby. Nasloucháme tónu jejich hlasu, způsobu, jakým mluví a obsahu toho, co říkají (Glassová, 2014). Řada studií potvrdila, že 55 % komunikace probíhá na neverbální úrovni, 38 % na úrovni hlasového projevu a 7 % na čistě verbální úrovni (obsahu sdělení). Lidé, kteří dokážou odhalovat lži s velkou přesností, vycházejí nejen z toho, co jim druzí říkají, ale i z pozorování ostatních projevů (Craig, 2014).

Jakmile člověk vysloví lež, následuje série reakcí. Některé jsou automatické, jiné vědomě navozuje lhář, aby zamaskoval podvodné jednání (Craig, 2014). Lži, stejně jako ostatní verbální či neverbální reakce člověka, jsou spojeny s kognitivní, nervovou a emoční stránkou. Pro lháře je lhaní kognitivně mnohem náročnější než pravda. Je náročné jak na pozornost, tak na paměť. Jedinec musí držet v paměti více různých obsahů, které někde prezentoval a vědomě s nimi myšlenkově operovat tak, aby byly navzájem věrohodné. To se může projevit jako problém v jeho řečovém projevu zpomalením nebo zrychlením toku řeči. Lháři déle čekají, než odpoví na otázku a dopustí se více řečových chyb, pokud neměli dostatečnou časovou dotaci na přípravu a promyšlení svého projevu. Věrohodnost lží je tedy i závislá na řečových dovednostech, které se v různých etapách vývoje člověka výrazně liší. Děti mladší osmi let nejsou dobrými lháři, protože sémantická úroveň řeči není na příliš vysoké úrovni. Dospělým nečiní problém jejich lži na základě verbálních projevů odhalit (Konečný, 2011).

4.1 Reakce na lež a její symptomy

Při vyslovení lži se projeví emoční reakce. Lhář si uvědomuje, co udělal. Pokud se jedná o otřelého lháře, nebo o opakovanou a nepovšimnutou lež, nastane pouze mírná emoční reakce. Pokud se jedná o závažnou lež, kterou nemá lhář nacvičenou nebo o lež, po jejímž odhalení by lháři hrozily vážné důsledky, následuje výrazná emoční reakce. V důsledku toho se u něj projeví pocit viny, strach a podrážděnost (Craig, 2014), ale i vzrušení z možného úspěchu svého jednání. Síla emocí je závislá na okolnostech, ale i na osobnosti člověka. Vzrušení a strach mohou vyústit v projevy stresu zvýšením pohybu těla, změnou v hlase a váháním v řeči. Fyziologickými projevy pak mohou být např. zúžené zornice, častější mrkání, změna tónu v hlase (Konečný, 2011).

Nezávisle na věku dětí rodiče dokážou odhalit většinu jejich lží, pokud jsou vázány na silné emoce. Jedná se o situace, kdy dítě udělá něco hodně špatného a cítí se velmi provinile, nebo má velký strach z možných následků (Craig, 2014).

Na emoční reakci odpovídá nervová soustava, která spouští v souladu s přirozenými instinkty stresovou reakci nazývanou „bojuj nebo uteč“. Tělo lháře spontánně reaguje uvolňováním adrenalinu, což se může projevovat poklepáváním prsty, nervózním pohríváním si s prsty nebo jinými předměty, příliš rychlým tempem mluvení a rychlými pohyby očí. Tyto projevy se dají označit jako „příznaky lhaní“ (Craig, 2014). Existují ale i jedinci, kteří dokáží lhát obratně a přesvědčivě. Netrpí žádnými vnějšími příznaky nervozity, vystupují suverénně a lžou s lehkostí a s radostí. U nich je zapotřebí k odhalení lží použít jiná vodítka než ta vázaná na nervozitu (např. obsahové rozpory v jednotlivých výpovědích) (Beníšková, 2010).

Ve třetí fázi se lhář snaží zamaskovat příznaky lhaní. Ruce pevně svírají desku stolu, což zabraňuje nervóznímu pohrívání s prsty. Kotníky má překřížené a nohy zapřené o židli, aby zabránil jejich pohybu. Dochází také k obnově očního kontaktu. Ovládání příznaků lhaní umožňují nervové dráhy, které zprostředkují přenos informací o konkrétních projevech chování mezi mozkem a ostatními částmi těla. Při odhalování lží bychom se měli více zaměřit na oblasti těla, které nemůže lhář snadno ovládat, a které nemá tolik pod kontrolou (např. velikost zorniček, mikrovýrazy) (Craig, 2014).

Všichni máme nějakou obecnou představu o tom, jaké příznaky signalizují, že nám někdo lže. Nejčastěji považujeme za příznak lhaní omezení očního kontaktu, tčkání očí, pohrívání si s prsty nebo různými předměty a nadměrné pocení. Pokud bychom pracovali pouze s vědomostí nebo domněnkou, že železným pravidlem lhaní jsou právě

tyto příznaky, mohli bychom lež nesprávně vyhodnotit a lháře považovat za nevinné a nevinné za lháře.

U většiny lidí se po vyslovení lži projeví určité příznaky lhaní, které jsou nápadnější při větší kognitivní zátěži nebo při intenzivnější emoci. Tato skutečnost neplatí ale pro všechny. Patologičtí lháři svým lžím věří a mají problém rozlišit skutečnost od fantazie. Emoční složka je potlačena, nebo zcela chybí, a proto je těžké u nich odhalit příznaky lhaní. Další problematickou skupinu tvoří lidé, kteří mají svou lež nacvičenou a stejnou lež mnohokrát zopakovali. Jejich reakce působí plynulejším dojmem, protože nedochází k přetěžování mysli vymyšlením nových lží a emoční projevy jsou méně intenzivní, protože stálým opakováním téže lži vůči ní znečitlivěli (Craig, 2014).

Příznaky lhaní musíme brát v kontextu toho, co druhý člověk říká nebo dělá. Nejdůležitější je vzít v úvahu to, jak člověk běžně jedná, když mluví pravdu. Jakmile to zjistíme, všechno co člověk pak říká a dělá, můžeme hodnotit porovnáním s tímto měřítkem (Glassová, 2014). David Craig (2014) dodává, že je nutné zaměřit se na případný nesoulad a odchylky v chování v reakci na usvědčující a kontrolní otázky. Některé příznaky lhaní se začnou objevovat častěji, což naznačuje, že dotazovaný lže, a jiné se objevují méně, protože se dotazovaný snaží svou vinu zamaskovat.

K tomu, abychom zjistili, jaké jsou charakteristické znaky řeči těla lháře, je třeba si všimnout všech změn v jeho dýchání, na pokožce, v držení těla, v postoji, na pažích, rukou a nohou a výrazu obličeje.

Jednou z prvních věcí, které si u lháře všimneme, je **změna dechu**. Často dýchá tak, že se mu zvedá a klesá horní část hrudníku a ramena, místo pravidelného pohybu v břišní oblasti. Ke **změnám na pokožce** (zčervenáním, zblednutím, skvrnám na pokožce) dochází v důsledku zvýšeného množství adrenalinu a změn v cévách a kapilárách (Glassová, 2014).

Pot může být také známkou lži. Důsledkem je zvýšená tělesná teplota a zčervenání způsobené stresem. Tělo se pokouší ochladit, a proto se potí skrze póry na těle a obličeji (Glassová, 2014). Avšak Craig (2014) nepovažuje pocení za spolehlivý příznak lhaní, protože ho nelze posoudit důsledně. Pot je evidentně známkou stresu a může naznačovat, že jedinec lže, ale může být ve stresu jen z toho, že jsme zpochybnili něco, co řekl. Navíc nelze vysledovat, kdy se člověk začne potit nebo přestane potit, ani jaká je intenzita pocení.

Lež se projevuje také prostřednictvím **pohybů celého těla**. Ve stresové situaci při vyřčené lži reakce sympatického nervstva nutí lháře více se hýbat. Často můžeme pozorovat poposedávání, změnu polohy těla, pohyby nohou a rukou, poklepávání prsty. Vzhledem k tomu, že lhář si je vědom těchto projevů, pokusí se je skrýt a do značné míry omezit. Nejúčinnější způsob k odhalení lži na základě pozorování těla spočívá v záměrné pozornosti na nesoulad pohybů těla (Craig, 2014).

Lháři ve stresu, nejčastěji zaujmají uzavřený postoj, jakoby se chtěli udělat co nejmenší, aby zabírali co nejmenší prostor. Dávají si nohu přes nohu, zakládají si ruce před tělem, hrbí se v ramenou, sesunou se dolů na židli, natáčí celé tělo od nás. Pokud se ale lhář snaží navodit dojem nevinnosti, často naopak nakloní tělo směrem blíže k nám a sebevědomě může při hovoru kývat hlavou, šermovat vztyčeným prstem nebo zdůrazňovat slova klepáním prstu o stůl. Svým chováním má snahu urputně nás přesvědčit o své nevinně (Craig, 2014).

Zbyněk Vybíral (2003) uvádí do souvislosti s klamáním několik **gest**, které napomáhají aktérovi vnitřně lépe zvládnout situaci, v níž podvádí, a na druhou stranu se pro pozorovatele stávají signálem vyzrazení. Přímo souvislost s klamáním a lhaním mají např. gesta sáhnutí si na nos nebo mnutí si oka. S tímto tvrzením se ztotožňují i Glassová (2014) a Craig (2014) ve svých knihách, kde oči a nos jsou cennými zdroji informací při detekci lži.

U **očí** se zaměřujeme na oční kontakt, frekvenci mrkání a pohyb. Říká se, že oči jsou oknem do duše. Lidé mají přirozenou schopnost získávat informace z očí. Sledování očního kontaktu je pravděpodobně nejčastěji zmiňovaná detekční technika. Základní princip vychází ze skutečnosti, že pohled očí se přesouvá určitým směrem v závislosti na tom, čím se právě mysl zabývá. Položíme-li otázku pravákovi, jeho oči směřují horizontálně nebo diagonálně vzhůru směrem doprava (z našeho pohledu), jestliže si vybavuje událost z paměti, skutečnou událost, která se stala. Pokud si pravák vymýšlí, pohyb jeho očí směřuje horizontálně nebo diagonálně vzhůru směrem doleva. Pohyby očí leváků jsou přesně opačné než pohyby očí praváků (Craig, 2014).

Nos se u lháře bohužel neprodlužuje a nezmenšuje tak, jako u dřevěného panáčka Pinocchia, ale někteří lháři se ho dotýkají mnohem častěji, než je obvyklé. Příčinou může být svědění nosu, které je důsledkem překrvení tkání v okolí nosu. Lhář se dotýká nosu, aby zmírnil svědění. K očím a nosu se přidávají i ústa, která lhář překrývá rukou, nebo má rty pevně sevřené, jakoby se snažil skrýt samotný zdroj lži.

Pozorný partner v komunikaci může hodně vyčíst z toho, jak se tváříme, zejména tehdy, když se nehlídáme. Lhaní lze z **mimiky** odpozorovat právě proto, že výrazy zvláště některých emocí bývají automatické a bezděčné (Vybíral, 2003). Asymetrické a afektované výrazy ve tváři, které nejsou v souladu se slovy nebo ostatními tělesnými pohyby mluvího, jsou známkou klamání. Výraz ve tváři mluvího není spontánním odrazem jeho skutečných pocitů, ale je záměrně předstíraný (Psychologie, 2006). Takové masky, neboli uměle vytvořená krytí, se vyskytují ze dvou důvodů: k zachování tváře bez jakékoli emoce a k cílenému zatajování a následnému vymýšlení. Nejčastější maskou je úsměv nebo smích, který je čistě společenský, protože více než negativní postoj je vyžadován postoj pozitivní. Předstíraný úsměv poznáme podle absence pohybů jemných svalů kolem oka. Jinými slovy, smějí se jen ústa nikoli oči (Tichá, 2014). Upřímný úsměv se na obličejí tvoří pomaleji než předstíraný a je vždy symetrický. Skutečnému úsměvu předchází nástup příjemných emocí (Craig, 2014).

Paul Ekman, který se přes padesát let zabývá výzkumem emocí a lhaní upozorňuje na to, že zkušený lhář dokáže tvarovat mimické výrazy velmi podobně těm, které jsou mimovědomé a vymykají se našemu ovládní. (Vybíral, 2003). Ve svých novátorských pracích se proto začal zabývat určováním a interpretací mikrovýrazů. **Mikrovýrazy** jsou projevy emocí, které se zobrazují v lidském obličejí. Objevují se jen na nesmírně krátký okamžik (1/25 sekundy), proto je nelze ovládat vůlí. Lhář tedy nemůže zaujmout žádná protiopatření, kterými by před ostatními skryl projevy svých emocí. Mikrovýrazy jsou fantastickým nástrojem, jenž nám může posloužit při odhalování lži (Craig, 2014). Ekman se dále zabývá vývojem nástrojů, jež pomáhají rozvíjet schopnosti, jak rozeznat sedm základních mikrovýrazů – štěstí, smutku, strachu, překvapení, hněvu, opovržení a znechucení. Domnívá se, že jsou společné všem lidem na světě bez ohledu na kulturní příslušnost, rasu či výchovu. Nemění se, a proto jsou použitelné u všech lidí bez rozdílu (Psychologie, 2010). Na první pohled jsou mikrovýrazy těžko postřehnutelné, proto je dobré tomuto umění pozorování věnovat dostatek času k získání potřebného citu. Pokud se naučíme číst mikrovýrazy, naučíme se tím odhalit skutečné pocity aktéra ještě dříve, než je potlačí nebo překryje naučenou maskou či pózou. Někteří lidé vnímají tyto mikrovýrazy i bez tréninku, tzv. podvědomě, a poznají, když jim druhý lže, jen nedokáží vysvětlit, proč to tak cítí. Odpovědi jsou

podvědomě zaregistrované mikrovýrazy a velmi jemné vibrace alespoň chvilkové nejistoty, které řečník samovolně vysílá (Tichá, 2014).

Většina lidí si mikrovýrazu nevšimne. Vnímají především **slova**, nad kterými dále přemýšlejí a pozornost již nevěnují ostatním fyzickým aspektům, ačkoli dle výzkumů 55% komunikace probíhá na neverbální úrovni.

Lháři ve svých výpovědích uvádějí příliš mnoho detailů, odbočují od tématu, svádí vinu na druhé a nepřírozeně důrazně přesvědčují druhé o své nevině. Používají přitom podobnou taktiku jako neodbytní obchodníci. Do své řeči vkládají opakovaně užívaná vycpávková slova (hm, jako, víš) a neustále se ujišťují, že je posloucháme a jsme s nimi na jedné vlně. Pomocí nich zjišťují, jestli je bezpečné i nadále lhát. Pro lichotky, pochvaly a podlézání lháři nechodí daleko. Snaží se vnutit do naší přízně (Glassová, 2014). Řeč lhářů během rozhovoru zrychluje nebo zpomaluje a mění se i tón hlasu. Pokud řeč lháře zpomaluje, mysl je přehlucena přemýšlením o tom, jaké lži dosud použil a jak má pokračovat dál. Když naopak řeč výrazně zrychlí, může se jednat o lež, kterou má připravenou, nazkoušenou a již ji mnohokrát opakoval. Člověk, který lže, obvykle v důsledku stresu mluví často vyšším hlasem. Lháři mění často rytmus řeči, mají tendenci se přeréknout a zakoktávat. Dalším ukazatelem lhaní v řeči může být používání zdůrazněného záporu (Ne, nemám. Ne, neudělal jsem to) (Craig, 2014).

4.2 Nejčastější příznaky lhaní u dětí

Čím je dítě mladší, tím viditelněji se u něj příznaky lhaní projevují. Malé dítě si může při lži zakrýt celou pusou. Chce schovat místo, odkud vyšla lež. Starší děti už jsou méně nápadné, nicméně i u nich můžeme zaznamenat **doteky na obličej**. Pokusí se na chvíli skrýt obličej sklenicí, ze které začnou pít a zakryjí si ústa. Tím se vyhnou našemu upřenému pohledu. **Oči** rychle těkají sem a tam po místnosti. Nic jim neuteče, ale za každou cenu se vyhýbají našemu pohledu. Z pohybu očí velmi rychle poznáme, zda si informace vybavují z paměti, nebo vymýšlejí. S věkem dítěte dochází k pokroku, kde typickým znakem lhaní pro děti starší sedmi let je **pohrávání si s prsty nebo různými předměty**. Děti se k této činnosti uchylují, aby se nemusely dívat do očí. Předstírají, že jsou příliš zaneprázdněné něčím jiným (Craig, 2014).

U **verbálního** projevu dochází ke změně v řeči zpomalením a vzápětí zrychlením tempa řeči. Lež poznáme podle toho, že dítě zpomalí řeč, zatímco si vymýšlí odpověď. Až začne sdělovat smyšlenou odpověď, řeč zrychlí, jakoby se snažilo dohnat usvědčující prodlevu. U starších dětí nejsou tyto projevy již tak nápadné. Dokáží odvádět pozornost rychlou změnou tématu hovoru, položením vlastní otázky, aniž by odpověděly na otázku tazatele a poukázáním na něco, co s tématem hovoru vůbec nesouvisí. Nepřirozeně podrobná nebo promyšlená odpověď je příznakem lhaní u dítěte, které za normálních okolností, kdy říká pravdu, vypovídá jen velmi úsečně (Craig, 2014).

Nejspolehlivější ukazatele klamání se mění s věkem dítěte. Jakmile děti dosáhnou jistého věku, stejně jako dospělí podvodníci vědí, jak ovládat jisté aspekty svého chování (Psychologie, 2006)

Pokud si nejsem jisti, zda dítě mluví nebo nemluví pravdu, odmlčme se. Použijeme **strategii mlčení**. Z dítěte nespouštíme zrak a nedáváme najevo, co si myslíme. Provinilé dítě bude třeškat pohledem z místa na místo a neodváží se na nás pohlédnout. Starší dítě jen letmo pohlédne, aby zjistilo, zda jeho lži věříme. Nedostane-li odpověď a nic nevyčte z naší mimiky a gest, dostane se do většího stresu. Vynucuje si jakoukoliv zpětnou vazbu, nebo přeformuluje svou výpověď, aby působila přesvědčivěji (Craig, 2014).

4.3 Proces odhalování lží – model „MAGIC“

Autor knihy Staňte se lidským detektorem lži David Craig (2014) uvádí, že v odhalování lží bohužel platí, že nedostatek přesných znalostí může být nebezpečné. Může to způsobit, že budeme podezírat nevinné lidi ze lži. Uvedená skutečnost ho motivovala k vytvoření snadno zapamatovatelného postupu odhalování lži, který lze uplatnit v jakékoliv situaci. Model MAGIC se skládá z těchto pěti stupňů:

- 1. Motivace (Motivation)** – Má člověk nějaký motiv ke lži? Je důležité mít na mysli, že člověk může mluvit pravdu i v případech, kdy má motiv lhát.
- 2. Kontrolní otázky (Ask Kontrol Questions)** - Pomocí kontrolních otázek je třeba zjistit, jak se jedinec chová normálně, pokud nelže. Musíme pokládat otázky, na něž už předem známe odpověď, nebo otázky, o nichž víme, že budou zodpovězeny pravdivě.

3. Usvědčující otázky (Guilt Questions) – Abychom mohli odhalit lháře, musíme mu nejdříve poskytnout příležitost ke lhaní. Pokládáme otázky, u nichž dáme dotazovanému možnost odpovědět pravdu nebo zalhat.

4. Indikátory (Indicators) – Zaznamenali jsme příznaky lhaní, které se odchyľují od normálního chování dotazovaného, jež jsme si určili na základě reakcí na kontrolní otázky. Nejlepší je si všimát shluků příznaků lhaní, které přicházejí v rychlém sledu za sebou, než jen jednotlivých náznaků.

5. Opětovná kontrola (Check Again) – Vše si znovu ověříme. Opakujeme první čtyři stupně modelu MAGIC a prověříme, zda se budou shluky příznaků opakovat.

Míra vyslychání dětí by měla být přizpůsobena jejich věku. Na dítě by neměl být vyvíjen nepřiměřený tlak z pozice nadřícené osoby. „Přesné odhalování lži má vést k určení pravdy, nikoliv k vynucení přiznání od nevinného člověka“ (Craig, 2014, s. 144)

Vyslychání vlastního dítěte je pro rodiče vždy náročný úkol, protože jsou znevýhodněni blízkostí vztahu a nadměrnou sebejistotou.

Pro učitele i rodiče platí, že by neměli posuzovat, zda student nebo potomek lže, pouze na základě dosavadních zkušeností s ním. Dítě, které v minulosti často lhalo, nemusí lhat pokaždé. A naopak, i dítě, které se vždy chová jako dokonalý svatoušek, může občas lhat.

Úspěšnost našeho rozpoznávání v případě lži snižují také naše předsudky. Řada předsudků je spojena s vyhodnocováním neverbálních atributů, např. oblečení a ozdobné doplňky. Z výzkumů vyplývá, že lidé v oblečení černé barvy, vzbuzovali v mysli pozorovatelů více představ o zlu, špatnosti a agresi, než podezřelí, jejichž oděv měl světlé barvy (Vybíral, 2003). Zachovat nestrannost není vůbec snadné.

4.4 Detektor lži – Polygraf

Principem detektoru lži je měření fyziologických reakcí, které člověk nemůže vůli ovlivňovat. Už před staletími v Číně lidé vycházeli ze staré moudrosti, podle které člověk, který lže, má málo slin. Místo nákladného zařízení jim posloužila hrstka rýže. Tu si člověk obviněný z nějakého zločinu musel vložit do úst a žvýkat. Přitom mu

vyšetřovatel pokládal otázky související s objasňovaným činem. Po skončení výsledku musel obviněný před zraky svědků vyplivnout zrnka rýže. Pokud byla zrnka suchá, usvědčilo ho to ze spáchání vyšetřovaného zločinu (Beníšková, 2010).

Odborníci obsluhující detektory lži využívají techniku kontrolních otázek už mnoho let. Dotazovaná osoba je fyzicky připojena k polygrafu, který sleduje fyziologickou aktivitu lidského těla, jako srdeční tep, vzorce dýchání a galvanickou kožní reakci (činnost potních žláz). Obsluha pokládá nejdříve kontrolní otázky, tedy takové, na něž zná odpověď. Například se ptá na jméno, pohlaví a adresu dotazovaného. Poté začne obsluha polygrafu klást přímé otázky ohledně podezřelé činnosti a zaměřuje se na fyziologické reakce, které zaznamenal polygraf. Pokud se výrazně liší záznam reakcí následujících po pravdivých odpovědích a záznam reakcí na přímé otázky týkající se podezřelé činnosti, obsluha polygrafu z toho vyvodí, že dotazovaný člověk lže (Craig, 2014).

Polygraf bohužel nedokáže měřit lež jako takovou, ale měří jakoukoliv prudší emoci člověka. Je tedy obtížné poznat, zda se prudší emoce dostavila kvůli tomu, že zkoumaný člověk skutečně lže, nebo zda má pouze strach (Beníšková, 2010). Paul Ekman uvádí zajímavý paradox nazývaný Othellova chyba. Podle něho nevinný člověk, kterému záleží na tom, aby nedůvěřující okolí přesvědčil o své nevinně, může při přesvědčování okolí o své bezúhonnosti působit naopak dost nevěrohodně. Mohou se mu třást ruce, chvět hlas, může se potit. Vykazuje takové projevy, že by na detektoru lži neobstál (Beníšková, 2010). Craig (2014, s. 50) se k předchozím názorům připojuje: „Nejsem přesvědčen o tom, že by polygraf dokázal odhalovat lži s vysokou přesností, existuje několik velmi jednoduchých taktik, pomocí nichž se vám ho podaří obelstít.“

Zbyněk Vybíral (2003) skepticky dodává, že dosavadní výzkumy vyčíslily průměrnou úspěšnost všech, kteří se účastnili detekce lži, procentuální hodnotou 56,6 %. To je jen nepatrně více než zcela náhodná šance, že uhodneme, kdo nám lže a kdo nikoli. Z toho plyne, že:

- Neexistuje typické neverbální chování, které by nás prozrazovalo ve chvílích, kdy lžeme.
- Postupy, které užíváme při pokusech odhalit lež, nejsou validní. Dnes už nemají oporu v tom, jak to lháři reálně dělají.
- Pokud sami oklamáváme druhé, máme sklon myslet si, že to na nás musí být poznat. Při lhaní si nejsme svých projevů vědomi.

- Často nechceme znát pravdu (Vybíral, 2003)

Bohužel, neexistuje stoprocentní návod, který usvědčí druhého ze lži. Schopnost správně vyhodnotit neverbální chování může ale výrazně zlepšit úspěšnost v odhalování lži.

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Praktická část

Pro přehlednost jednotlivé fakty z teoretické části, které se uplatňují ve výzkumu, shrnu a dám do vztahů, z nichž odvozují hypotézy, které budou dále ověřovány.

Definice lži převážně zdůrazňují záměr lhaní jako úmyslné zatajování pravdy za účelem vědomého oklamání druhého. Ačkoli lež vnímáme jako špatnou a ve většině případů ji odsuzujeme, je významnou součástí mezilidské komunikace a neslouží jen k sobeckým cílům, ale i vyšším nadindividuálním cílům, které udržují rovnováhu ve společnosti a mezilidských vztazích. Lež má mnoho podob a lidé mají různou toleranci ke lžím. Každý za lež pokládá něco jiného a rozdílně na ni reaguje. Vše spočívá na naší definici lži, její intenzitě a typu, způsobu naší výchovy, osobnímu přesvědčení, preferencích a hodnotách.

Vědomý záměr předat klamné sdělení a odepřít druhé straně pravdu představuje podstatu lhaní. Téměř všechny děti lžou, přehánějí, vymýšlejí si, zapírají, popírají a nepotřebují k tomu žádné instrukce a povzbuzování. Prostě lžou. Je to běžná zkušenost. Není ale lež jako lež. Porozumět dětské lži znamená pochopit motivy, které vedou dítě ke lži. Dětská lež se vyvíjí stejně jako všechny ostatní složky osobnosti a charakteru malého človíčka, a je proto nutné ji posuzovat podle věku dítěte, ale i podle formy lhaní. Lhaní a klamání v dětském věku může dosáhnout překvapivé rafinovanosti od nejjednodušších reakčních lží ke složitějším a náročnějším formám s cílem něco získat a někomu ublížit. Pokud se přes veškerou naši snahu nedaří problémy s lhaním u dítěte eliminovat, dokonce se lži zvyšují, prohlubují a nejedná se jen o běžný vývojový projev nebo testování hranic v rodině, pak to poukazuje na závažnější potíže.

„Lež má sice krátké nohy“, ale často s nimi daleko dojde. Její odhalení není jednoduché, přestože se jedná o popis nějaké zkušenosti či postoje, jenž neexistuje. Většina rodičů je přesvědčena, že pozná, když děti lžou. Platí to ale pouze, pokud jsou děti mladší a vypadají při lhaní nervózně, protože ještě nedokážou tak přesvědčivě potlačit známky úzkosti. Čím starší jsou, tím větší praxi ve lhaní získávají, ať už jde o samo podvádění, nebo o jeho rozpoznání u druhých. Nezávisle na věku dětí rodiče dokážou odhalit většinu jejich lží, pokud jsou vázány na silné emoce. Jedná se o situace,

kdy dítě udělá něco hodně špatného a cítí se velmi provinile, nebo má velký strach z možných následků. Lhaní je kognitivně poměrně náročný proces, který vyžaduje zvýšenou pozornost a uchování více obsahů v paměti, a proto je možné jej v běžném fyzickém kontaktu identifikovat prostřednictvím změn ve verbálních i neverbálních projevech. Nejspolehlivější ukazatele klamání se ale mění s věkem dítěte. Jakmile děti dosáhnou vyššího věku, stejně jako dospělí podvodníci vědí, jak ovládat aspekty svého chování.

5.1 Cíl, metody výzkumného šetření, stanovení hypotéz

Cíle

Cílem výzkumu je zkoumat míru, motivy, druhy, projevy lhaní v populaci dětského věku a detekování lži. Porovnat lhaní podle pohlaví respondentů, jejich věku, zjistit jaké jsou nejčastější motivy a druhy lží a jak se míra lhaní odlišuje u dětí s poruchou chování. Při detekování lží odhalit příznaky lhaní a zkoumat míru úspěšnosti jedinců odhalit lháře.

Metody

Při zpracování výzkumného šetření jsem použila kvantitativní výzkum, který pracuje s numerickým měřením specifických aspektů sledovaného jevu. Opírá se o určitou vědeckou teorii, která je východiskem pro řešení výzkumného problému. Ve výzkumu tyto teorie výzkumník buď potvrzuje, nebo vyvrací. Základem kvantitativního výzkumu jsou údaje získané od určitého počtu respondentů (náhodně vybraný reprezentativní soubor populace) (Skutil, 2011). Výzkumník se tak snaží držet odstup od zkoumaného souboru, a tím zabezpečit nestrannost pohledu.

Předkládaný výzkum je realizován výzkumnou metodou anonymního dotazníku vlastní konstrukce a experimentem.

„**Dotazník** je psaný soubor otázek. V rámci vyplňování dotazníku respondent čte otázky, interpretuje jejich význam a následně na ně odpovídá. Jedná se o metodický nástroj výzkumu zjišťování informací o osobních znalostech, postojích k aktuální skutečnosti a hodnotových preferencích“ (Skutil, 2011, s. 80). Vlastní konstrukce dotazníku použitého pro výzkumné šetření diplomové práce obsahuje 13 otázek. Otázky

jsem volila uzavřené, polouzavřené, otevřené a testové. Uzavřené otázky nabízejí respondentovi varianty odpovědí, z nichž si dotazovaný musí vybrat. U polouzavřených otázek respondent nejprve vybere jednu z nabízených možností, následně však doplní, dovysvětlí otázku. Otevřené otázky neomezují respondenta v jeho vyjádření. Nevýhodou tohoto typu otázek je někdy velmi obtížné vyhodnocení nesourodých odpovědí na tutéž otázku (Skutil, 2011).

Hlavním kritériem při sestavování dotazníku pro mne byla přehlednost, jednoduchost, srozumitelnost a smysluplnost otázek pro vybraný soubor respondentů.

Procedura

Ve vstupní části dotazníku jsem oslovila respondenta, představila se a vysvětlila mu důvod vyplnění dotazníku a k čemu výsledky budou sloužit. Upozornila jsem ho, že dotazník je zcela anonymní a veškeré informace a výsledky poslouží pouze pro potřeby mé diplomové práce. Nemusí proto mít strach ze zneužití informací. Dotazník čítá 13 otázek (viz Příloha A). Z toho první dvě otázky jsou identifikační, zjišťují informace, které se týkají pohlaví a věku. Následují hlavní otázky, na které chci získat odpovědi. Cílem těchto otázek bylo zjistit frekvenci lhaní, nejsilnější motivy lži a nejčastější příznaky lhaní v populaci dětského věku. V závěru dotazníku jsem stručně a jednoduše popsala pokyny, jak má respondent při vyplňování dotazníku postupovat a neopomenula respondentovi poděkovat za čas strávený s vyplněním dotazníku.

Výzkumnou metodu dotazníkového šetření jsem zvolila z důvodu snadné a rychlé administrace, oslovení co největšího počtu respondentů a tím i možnosti získat značné množství údajů. Další výhodou spatřuji v tom, že údaje lze většinou plně kvantifikovat. V neposlední řadě je zde zajištěna anonymita, která v případě zvoleného tématu a výběru věkové skupiny (dětské populace) je velice důležitá. Jsem si vědoma také nevýhod, které sebou nese tato výzkumná metoda. Musím počítat se subjektivitou výpovědí, s možností vyhnout se otázce nebo s nepochopením otázky, se zvolením nabízené varianty, kterou by respondent jinak nezvolil a i se zkreslením odpovědí žádoucím směrem.

Výzkumný vzorek

Smyslem tohoto výzkumu je získat obecně platné poznatky o lhaní, objektech a vztazích mezi nimi vzhledem k určité množině objektů či jevů. Vybranou množinu tvoří rodiče

nebo zákonní zástupci dítěte. Základní soubor je bohužel moc rozsáhlý (a není možné stanovené proměnné ve výzkumném problému a hypotéze ověřovat u všech jedinců) a tudíž nerealizovatelný z důvodů časových, organizačních a ekonomických. Proto jsem ze základního souboru záměrným kvalifikovaným výběrem vybrala na základě zkušeností a znalostí z teorie a vlastního úsudku menší skupinu jedinců – „Rodiče a zákonní zástupci dítěte (věkové kategorie dítěte 0 – 12 let)“, která bude výše uvedený soubor ve výzkumu zastupovat. Tato podskupina jedinců se stala výzkumným vzorkem. Ačkoli je cíl výzkumu zaměřený na dětskou populaci, dotazník je určený rodičům a zákonným zástupcům dětí. Vzhledem k věkové kategorii dětí a tématu výzkumného šetření mně přišla tato volba vhodnější a smysluplnější.

Výzkumného šetření se zúčastnilo 105 respondentů (100%). Z toho 62 (59%) respondentů zastupující mužské pohlaví, 43 (41%) respondentů zastupující ženské pohlaví. Počty chlapců a dívek v jednotlivých věkových kategoriích obsahuje tabulka č. 1. Z dotazovaného souboru byl nejvíce zastoupen věk 9-12 let jak u chlapců, tak u dívek. Nejmenší zastoupení respondentů je ve věkové kategorii 0-3 let.

Dotazníky jsem rozeslala výzkumnému vzorku (respondentům) v elektronické podobě. Jejich distribuce probíhala v prosinci 2015.

K systematickému postupu získání a zpracování dat se záměrem objasnit sledovanou tematiku jsem nejdříve zvolila dotazník. Další metodou výzkumného šetření je **experiment**, který slouží podobně jako dotazník k ověření nebo vyvrácení hypotéz. Klasický experiment je založen na experimentální a kontrolní skupině. Na skupinu experimentální působí stimul, zatímco na skupinu kontrolní, která je vnitřně shodná se skupinou experimentální a s níž experimentální skupinu porovnáváme, stimul nepůsobí (Gavora, 2000).

Při experimentu jsem se inspirovala experimentem Paula Ekmana popsaného Vybíralem (2003) v knize Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci. Mladým zdravotním sestřám byl promítnut film. První skupina dívek zhlédla film, který byl uklidňující a navozoval příjemnou atmosféru. Druhá skupina dívek zhlédla film, který byl hrůzostrašný. Vedoucí experimentu motivoval dívky, aby přesvědčily druhé o tom, že film byl příjemný. Výpovědi dívek byly natočeny na videozáznam. Bylo vybráno deset záznamů – pět pravdivých a pět, na kterých dívky neřikaly pravdu. Vše bylo připraveno k tomu, aby se ověřilo, zda budou hodnotitelé úspěšní v tom, že poznají,

kteřá dıvka lhala, a kteřá nikoli. Vybranı zhdnotitelé zhlédli vřech deset videozáznamů. Předem se dověděli, že polovina dıvek řıkala pravdu a polovina lhala. Po skončení minutového pozorování a poslechu výpovědi měl každý 30 sekund na to, aby se rozhodl a zakroužkoval buď lže, nebo mluví pravdu (Vybíral, 2003).

Výzkumný vzorek

Experimentu, kteřý slouží k potvrzení mnou stanovených hypotéz, se zúčastnili žáci prvního až pátého ročníku Základní školy v Budislavi, kteři navřtřvují taneční kroužek. Vzhledem k tomu, že se jednalo o smıřšenou skupinu chlapců a dıvek různých věkových kategorií, zvolila jsem k vlastnímu experimentu dětskou hru „Na četníky a zloděje“. Žáci sedı v kruhu, mají zavřené oči a ruce za zády otočené dlaněmi vzhůru. Vyprávím příběh o velké loupeži, při kteře byly odcizené vzácné perly. Několika žákům vlořím korálky do dlanı. Na tuto skupinu působı stimulu, tvořrı tedy skupinu experimentální. Druhá skupina žáku, kteřá nemá korálky v dlanı, se stala skupinou kontrolní. Cılem hry je odhalit zloděje, na základě krátké výpovědi.

Úspěřnost experimentu byla závislá na správné motivaci. Děti v tomto věku jsou velice soutěživé a touha po vítězství je dostatečně motivující.

Procedura

Výpovědi žáků jsem natočila na videozáznam. Pro vlastní experiment jsem vybrala 10 záznamů. Pět pravdivých výpovědí a 5 výpovědí, na kterých žáci lhali.

Vře bylo připravené k tomu, abych mohla začít ověřovat úspěřnost detekce lži u respondentů. Videozáznam s výpovědí žáků jsem uložila a odkaz uveřejnila v krátkém dotazníku k videozáznamu (viz Příloha B).

Vstupní část dotazníku jsem koncipovala podobně jako první dotazník. Oslovila jsem respondenta, představila se, vysvětlila mu důvod vyplnění dotazníku a k čemu výsledky budou sloužit. Upozornila jsem ho, na anonymitu dotazníku a požádala o neřıřzení videozáznamu. Stručně a jasně jsem popsala respondentovi pokyny postupu při vyplňování dotazníku. Zhdnotitel byl v dotazníku seznámen s tím, že polovina žáků řıká pravdu a polovina žáků lže. V závěrečné části jsem poděkovala za čas strávený zhlédnutím videozáznamu a vyplnění dotazníku.

Smyslem mého experimentu je zkoumat úspěřnost vybraných jedinců odhalit lháře. Výzkumný soubor ve výzkumu zastupují pedagogičtři pracovníci. Výběř nebyl

zcela náhodný. Pedagogičtí pracovníci jsou zkušení pozorovatelé a hodnotitelé dětského chování. Dotazníky jsem distribuovala v elektronické podobě v lednu 2016.

Na základě poznatků v teoretické části jsem si stanovila následující hypotézy:

H1

Chlapci lžou stejně často jako dívky.

H2

Motivy lži u dívek se liší od motivů lži u chlapců.

H3

Frekvence lži u dítěte s poruchou chování je vyšší než u dítěte bez poruchy chování.

H4

Čím je dítě starší, tím je lež závažnější.

H5

Příznaky lži u dětí mladšího věku jsou viditelnější než příznaky lži u dětí staršího věku.

H6

Úspěšnost v detekování lži bude rovna náhodě.

5.2 Výsledky výzkumu a jejich interpretace

Z důvodu přehlednosti jsem výsledky výzkumu seřadila podle pořadí stanovených hypotéz. Výsledky jsou prezentovány grafickou formou a slovním vyjádřením.

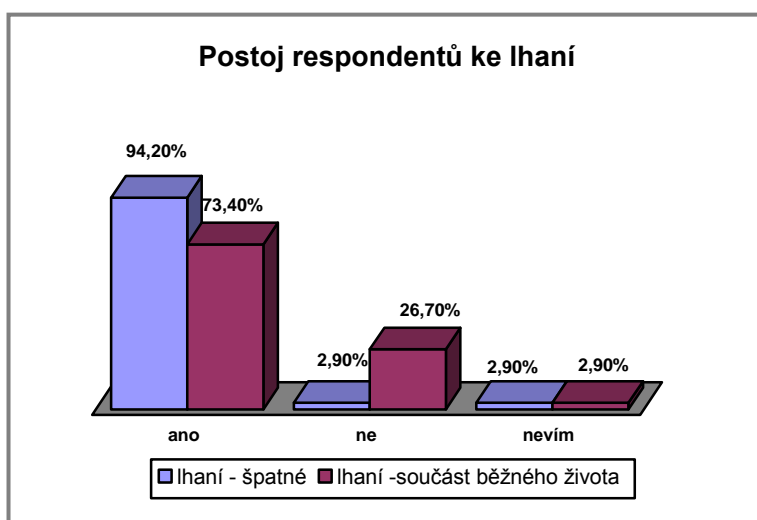
Výzkumného šetření se zúčastnilo 105 respondentů (100%). Z toho 62 (59%) respondentů zastupující mužské pohlaví, 43 (41%) respondentů zastupující ženské pohlaví. Počty chlapců a dívek v jednotlivých věkových kategoriích obsahuje tabulka č. 1.

Tabulka č. 1

Věk		Chlapci	Dívky	Celkem
0-3 let	N	2	4	6
	%	33,4	66,6	100
4-5 let	N	5	3	8
	%	62,5	37,5	100
6-8 let	N	25	12	37
	%	67,6	32,4	100
9-12 let	N	30	24	54
	%	55,6	44,4	100
Celkem	N	62	43	105
	%	59	41	100

Z dotazovaného souboru byl nejvíce zastoupen věk 9-12 let jak u chlapců, tak u dívek. Nejmenší zastoupení respondentů je ve věkové kategorii 0-3 let.

Do dotazníku jsem umístila dvě otázky, které nejsou identifikační a přímo nesouvisí s potvrzením nebo vyvrácením mnou stanovených hypotéz: „Myslíte si, že je lhaní špatné? Je podle Vás lhaní součástí běžného života?“ Otázky zjišťují postoj respondentů ke lhaní.

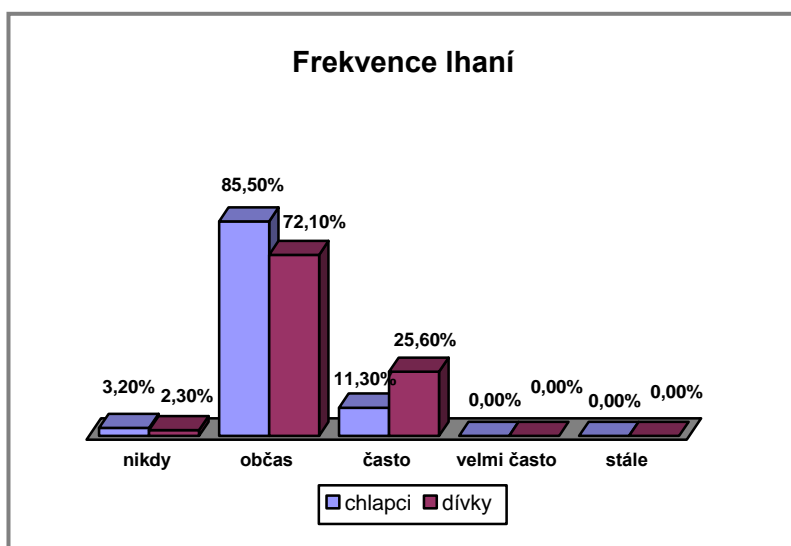
Graf č. 1

Z grafu vyplývá, že většina dotazovaných vnímá lež jako špatnou (94,2%), ale zároveň jako běžnou součást našeho života (73,4%). Zajímavé je, že 2,9% respondentů nepovažuje lež za špatnou a 26,7% respondentů se domnívá, že lež není součástí běžného života. Zbytek respondentů (2,90%) se nedokáže rozhodnout, a proto volí odpověď „nevím“.

Výsledek výzkumného šetření odpovídá poznatkům v teoretické části. „Ačkoli lež vnímáme jako špatnou a ve většině případů ji odsuzujeme, je rozšířeným sociálně podmíněným jevem. Lež je součástí našeho běžného života.“

H1

Chlapci lžou stejně často jako dívky.

Graf č. 2

Z výsledků výzkumného šetření vyjádřených grafickým znázorněním vyplývá, že nikdy nelhal 2 chlapci (3,20%) a 1 dívka (2,3%). Občas (méně než 1x denně) lže 53 chlapců (85,5%) a 31 dívek (72,1%). Často (více než 1x denně) lže 7 chlapců (11,3%) a 11 dívek (25,6%). Respondenti, kteří uváděli, že jejich dítě nikdy nelže, nepovažovali lež za součást běžného života.

H2

Motivy lží u dívek se liší od motivů lží u chlapců.

Z odpovědí respondentů na otázky číslo: 8, 9, 10, 11 a 12 v dotazníku jsem zjistila míru výskytu různých motivů dětských lží. Celkovou míru motivů dětských lží jsem vyjádřila součtem všech motivů lží pro dané pohlaví a věkovou kategorií. Výsledky porovnávám jak mezi chlapci a dívkami, tak u jednotlivých věkových kategorií.

Tabulka č. 2: Motivy dětských lží

Motivy dětských lží * **	0-3 let		4-5 let		6-8 let		9-12 let	
	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky
<i>a</i> <i>I</i>	0 %	0 %	40 %	33,3 %	28 %	17 %	3,3 %	12,5 %
<i>b</i> <i>I</i>	50 %	25 %	100 %	100 %	80 %	83,3 %	76,7 %	79,2 %
<i>c</i> <i>I</i>	0 %	0 %	0 %	33,3 %	20 %	8,3 %	3,3 %	8,3 %
<i>d</i> <i>I</i>	0 %	0 %	0 %	66,6 %	20 %	16,7 %	13,3 %	20,8 %
<i>e</i> <i>P</i>	0 %	50 %	0 %	0 %	36 %	25 %	13,3 %	33,3 %
<i>f</i> <i>I</i>	50 %	0 %	20 %	33,3 %	40 %	16,7 %	43,3 %	29,2 %
<i>g</i> <i>I</i>	0 %	25 %	40 %	0 %	28 %	8,3 %	30 %	29,2 %
<i>h</i> <i>I</i>	0 %	0 %	0 %	0 %	8 %	0 %	3,3 %	8,3 %
<i>ch</i> <i>I</i>	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	16,7 %	25 %
<i>i</i> <i>I</i>	0 %	25 %	20 %	33,3 %	52 %	25 %	33,3 %	37,5 %
<i>j</i> <i>I</i>	0 %	0 %	20 %	0 %	20 %	0 %	16,7 %	16,7 %
<i>k</i> <i>I</i>	0 %	0 %	0 %	0 %	16 %	16,7 %	23,3 %	29,2 %
<i>l</i> <i>N</i>	0 %	0 %	0 %	33,3 %	12 %	8,3 %	0 %	4,2 %
<i>m</i> <i>P</i>	0 %	0 %	0 %	33,3 %	0 %	16,7 %	13,3 %	16,7 %
<i>8</i> <i>N</i>	0 %	25 %	60 %	0 %	44 %	25 %	20 %	20,8 %
<i>9</i> <i>Ne</i>	50 %	50 %	80 %	100 %	56 %	50 %	6,7 %	16,7 %
<i>10</i> <i>Ne</i>	50 %	75 %	20 %	33,3 %	60 %	58,3 %	40 %	41,7 %
<i>11</i> <i>N</i>	0 %	75 %	40 %	0 %	44 %	25 %	20 %	41,7 %

* *Motivy dětských lží: Dítě lže, aby:*

a) ovlivnilo svět kolem sebe a ujistilo se, že se mu v případě potřeby dostane pozornosti a útěchy

b) se vyhnulo nepříjemnostem a potrestání

c) bylo akceptované a milované

d) si všichni mysleli, že je hodné a dokonalé

e) nikdo nebyl zklamaný, aby to nikomu nebylo líto, pokud něco rozbilo, nebo se mu něco nepovedlo

- f) obelhlo rodiče a oddálilo hněv rodičů
- g) udělalo něco jinak, než chtějí rodiče
- h) si vylepšilo své sociální postavení a sebehodnocení
- ch) ochránilo vlastní soukromí a svou osobu
- i) zabránilo prozrazení vlastní viny
- j) získalo odměnu nebo prospěch
- k) se chránilo před ztrapněním
- l) vyjádřilo svá skrytá (zbožná) přání
- m) se nedotklo citů druhých, aby druhému prospělo nebo ho chránilo
- 8) Dítě lže, jen tak, protože se mu prostě chce.
- 9) Dítě nedokáže odlišit fantazii od skutečnosti.
- 10) Dítě není schopno přiznat samo sobě, že se dopustilo něčeho špatného.
- 11) Dítě si je vědomo, že neříká pravdu, ale neví, proč to dělá.

** I - Instrumentální lež

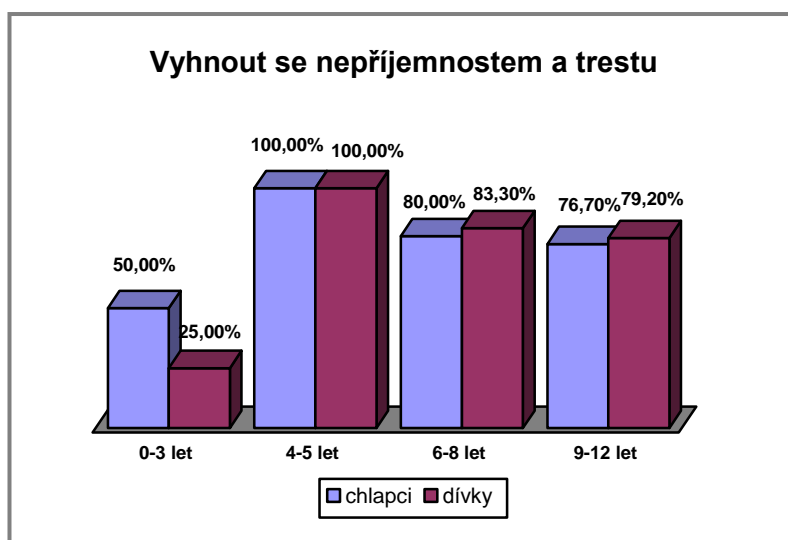
N - Neinstrumentální lež

P - Prosociální lež

Ne - Nezáměrná lež

Motivy dětských lží:

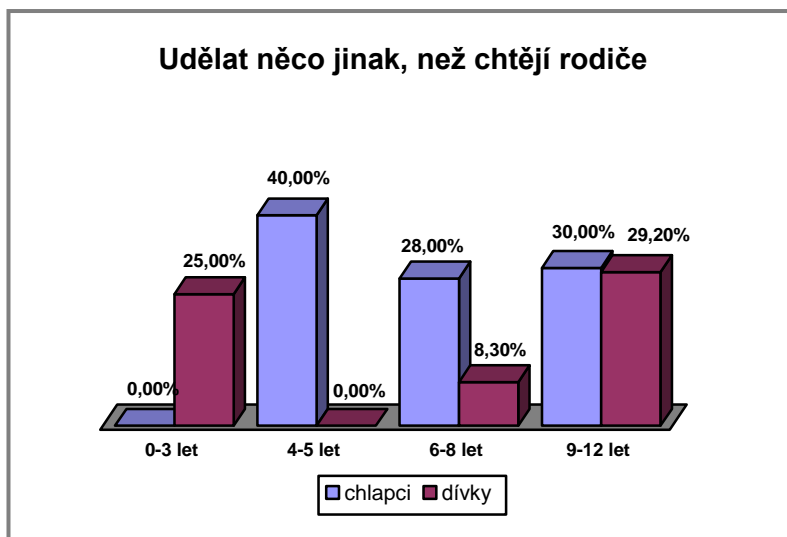
b)

Graf č. 3

Z grafu jednoznačně vyplývá, že vyhnutí se nepříjemnostem a trestu je nejsilnějším motivem lží pro chlapce a dívky všech věkových kategorií.

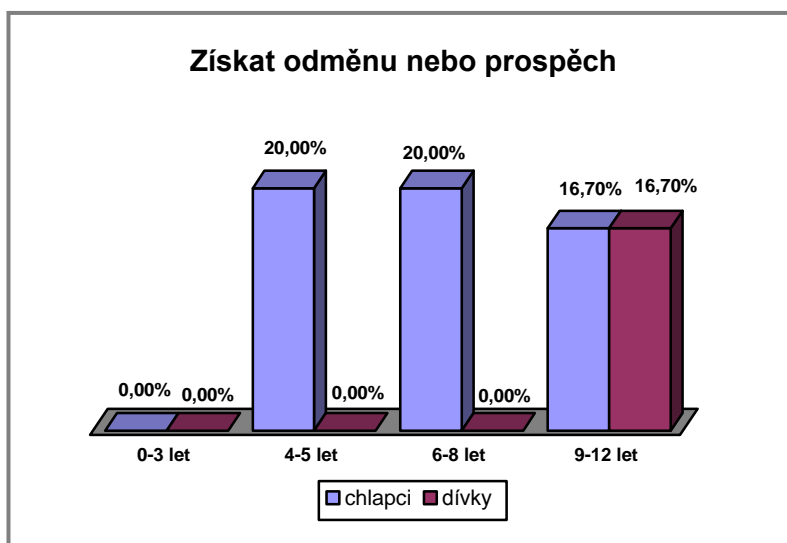
g)

Graf č. 4

Není překvapujícím zjištěním, že u 30% chlapců a 29,2% dívek ve věku 9-12 se vyskytuje motiv lži založený na neposlušnosti vůči rodičům. Pubescenti se snaží vybudovat vlastní autoritu, která by nahradila dosavadní autoritu dospělého. Překvapivé by se mohly naopak zdát výsledky šetření u dívek (25%) ve věkové kategorii 0-3 let a u chlapců (40%) ve věku 4-5 let, pomineme-li, že dítě v tomto vývojovém období prochází obdobím „jájství“ a prvního vzdoru.

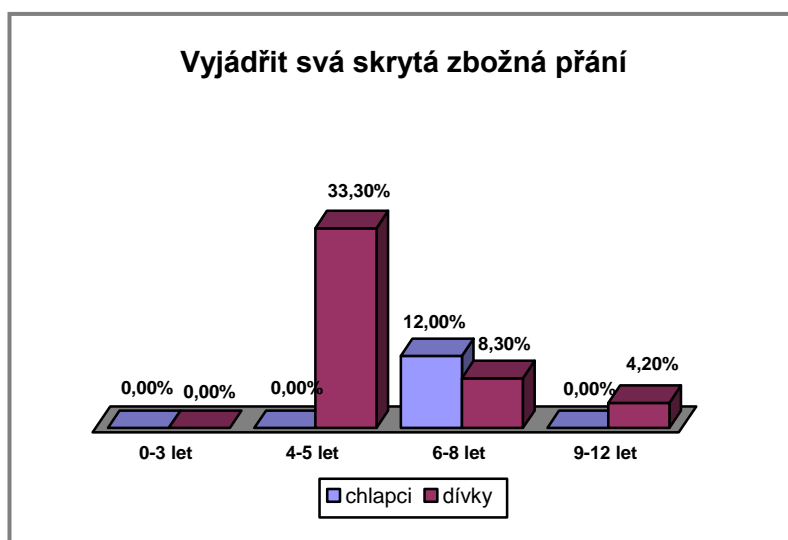
j)

Graf č. 5

Míra lhaní z důvodu získání odměny nebo prospěchu vypovídá v neprospěch chlapců ve věkové kategorii 4-5 let (20%) a 6-8 let (20%). Dívky této věkové kategorie, jak vyplývá z výsledků výzkumu, netouží po získání odměny a prospěchu. Tento výsledek je zcela překvapující vzhledem k věkové kategorii, která zahrnuje děti předškolního a mladšího školního věku.

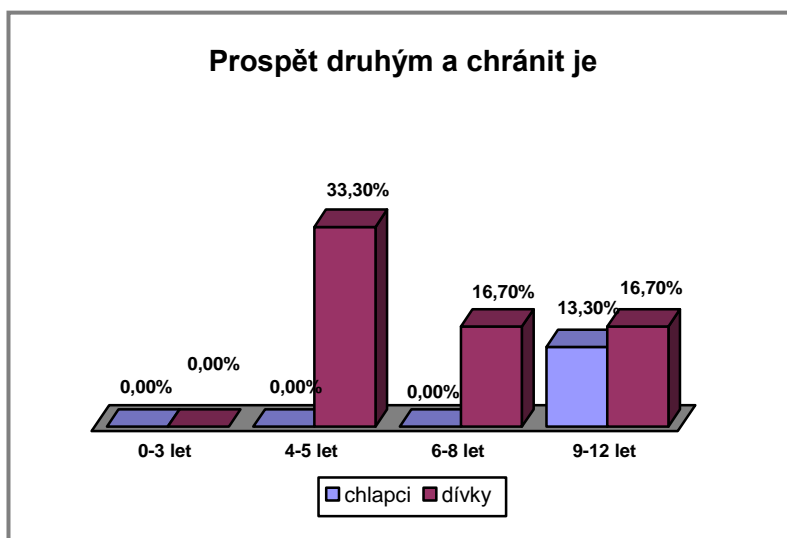
1)

Graf č. 6

Z výsledků šetření vyplývá, že dívky lžou častěji než chlapci, aby vyjádřily svá skrytá zbožná přání. Ve věkové kategorii 4-5 let je rozdíl mezi chlapci (0%) a dívkami (33,3%) nejnápadnější. Pouze ve věkové kategorii 6-8 let se tento motiv lži objevuje jak u chlapců (12%), tak u dívek (8,3%). Tato situace může souviset se začátkem školní docházky a s prvními problémy a nezdary. Zbožná přání bývají vyvolaná dětskou touhou po tom, aby různé věci byly lepší, než se ve skutečnosti jeví.

m)

Graf č. 7

Lži, při kterých se snažíme prospět druhým, chránit je, nedotknout se jejich citů, v pozadí skrývají pozitivní motivy. Prosociálním lžím se člověk během svého života učí. Není tedy překvapením, že se tento motiv lži vyskytuje až od věkové kategorie 4-5 let a dříve u dívek (33,3%) než u chlapců (0%).

H3

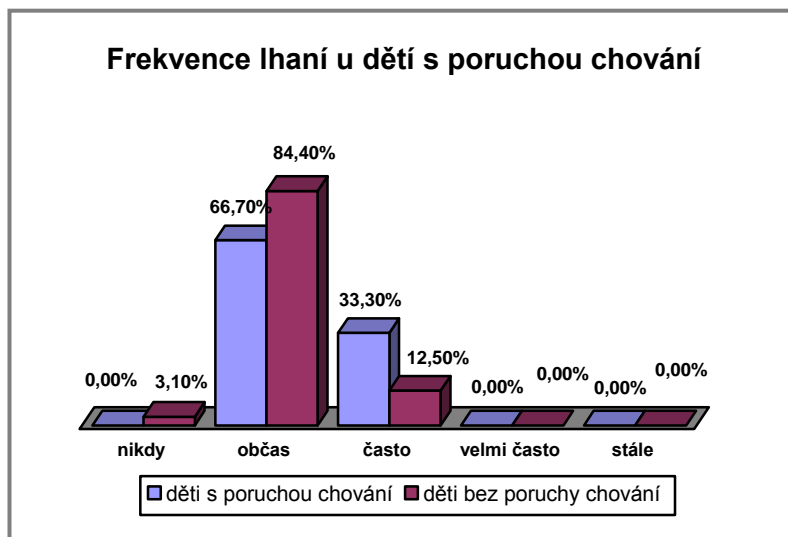
Frekvence lži u dítěte s poruchou chování je vyšší než u dítěte bez poruchy chování.

Z výběrového souboru 105 respondentů (100%) tvořilo soubor dětí s poruchou chování 9 respondentů (8,57%). Počty chlapců a dívek s poruchou chování v jednotlivých věkových kategoriích obsahuje tabulka č. 3: Četnosti a procenta dětí s poruchou chování u jednotlivých věkových skupin podle pohlaví.

Tabulka č. 3

Věk		Chlapci s poruchou chování	Dívky s poruchou chování	Celkem
0-3 let	N	0	0	0
	%	0	0	0
4-5 let	N	1	0	1
	%	100	0	100
6-8 let	N	4	0	4
	%	100	0	100
9-12 let	N	3	1	4
	%	75	25	100
Celkem	N	8	1	9
	%	88,9	11,1	100

Výzkumného šetření se zúčastnilo 9 respondentů (100%). Z toho 8 respondentů (88,9%) mužského pohlaví, 1 respondent (11,1%) ženského pohlaví. Největší zastoupení respondentů obsahují věkové kategorie 6-8 let, 9-12 let. U všech respondentů výzkumného souboru byla diagnostikována porucha AD(H)D.

Graf č. 8

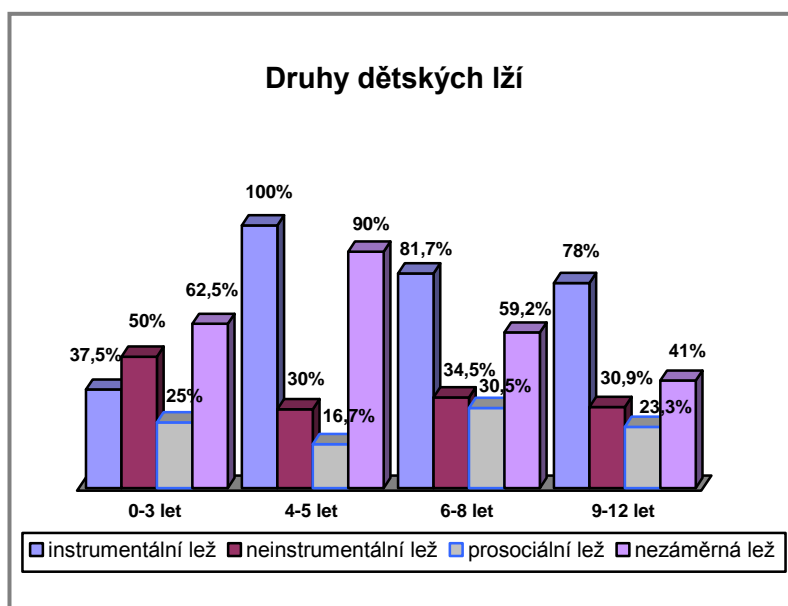
Z grafu vyplývá, že nikdy nelhalo 0% dětí s poruchou chování (0) a 3,1% dětí bez poruchy chování (3). Občas lže 66,7% dětí s poruchou chování (6) a 84,4% dětí bez potuchy chování (81). Časté lži výsledky šetření prokázaly u 33,3% dětí s poruchou

chování (3) a 12,5% dětí bez poruchy chování (12). Ani jedna ze skupin neproказuje lhaní ve větší míře než časté.

H4

Čím je dítě starší, tím je lež závažnější.

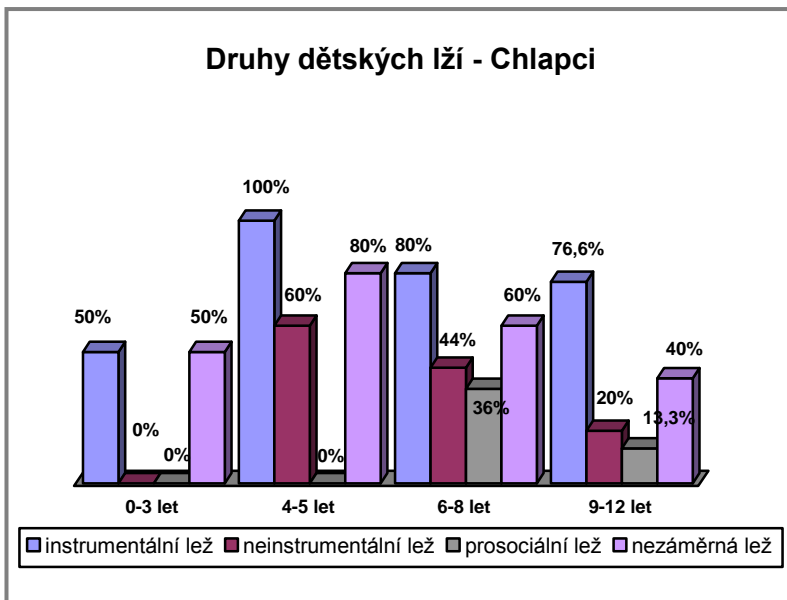
K vytvoření grafů číslo: 9, 10, 11 byla zapotřebí data z tabulky č. 2. Na základě poznatků z teoretické části jsem vybrané dětské motivy lhaní přiřadila k patřičnému druhu dětských lží (instrumentální, neinstrumentální, prosociální, nezáměrná). Podle druhu dětské lži mohu lépe posoudit její závažnost v závislosti na věku dítěte. Grafy číslo 10 a 11 znázorňují míru typu dětských lží u jednotlivých věkových skupin pro mužské a ženské pohlaví (chlapce a dívky).

Graf č. 9

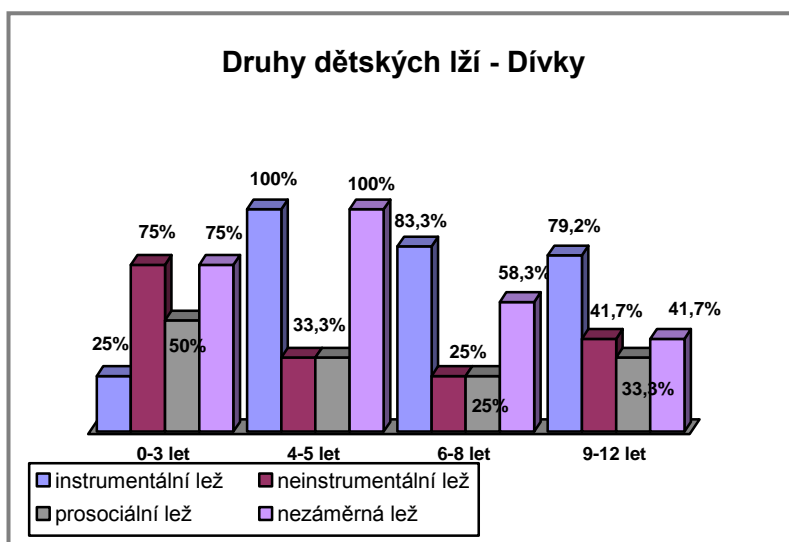
Nejvíce zastoupeným druhem dětské lži ve věkové kategorii 0-3 let je lež nezáměrná (62,5%), ve věku 4-5 let (100%), 6-8 let (81,7%) a 9-12 let (78%) - lež instrumentální. Druhým nejčastějším druhem lži ve věku 0-3 let je lež neinstrumentální. Ve věku 4-5 let (90%), 6-8 let (59,2%), 9-12 let (41%) lež nezáměrná. Třetí místo u věkové kategorie 0-3 let (37,5%) zaujímá lež instrumentální. U věkové kategorie 4-5 let (30%), 6-8 let

(34,5%), 9-12 let (30,9%) lež neinstrumentální. V nejmenší míře užívanou lží ve všech věkových kategoriích je lež prosociální.

Graf č. 10

Nejčastějším typem lží u mužského pohlaví ve všech věkových kategoriích je lež instrumentální a nejméně užívaným druhem lží je lež prosociální.

Graf č. 11

U ženského pohlaví, převážně v mladším věku, hraje hlavní roli lež nezáměrná a neinstrumentální. Instrumentální lži jsou nejvíce zastoupené u starší věkové skupiny.

Dívky ve všech věkových kategoriích, na rozdíl od chlapců, více užívají prosociálních lží

H5

Příznaky lži u dětí mladšího věku jsou viditelnější než příznaky lži u dětí staršího věku.

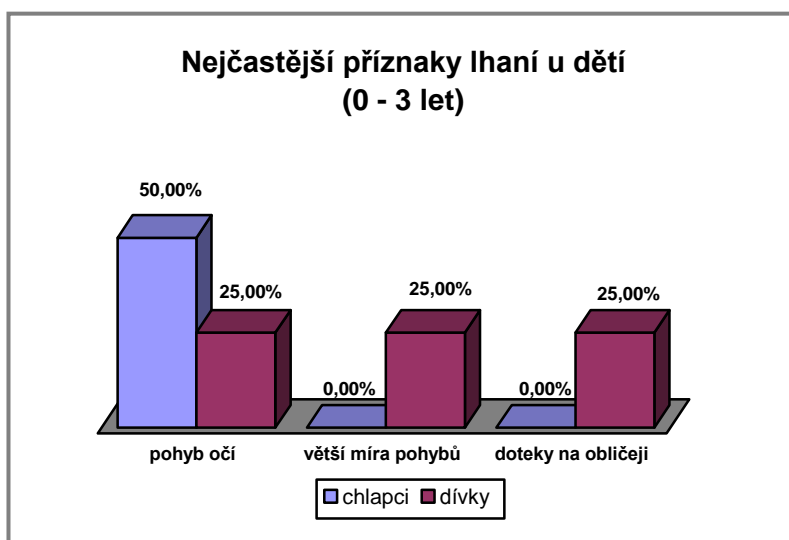
Tabulka č. 4

Odpověď	0-3 let		4-5 let		6-8 let		9-12 let		Celkem
	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky	Dívky	Chlapci	Chlapci	Dívky	
Ano	2	4	5	3	25	11	22	27	99
Ne	0	0	0	0	0	1	3	2	6
Celkem	2	4	5	3	25	12	30	24	105

Na základě odpovědí respondentů na otázku číslo 13 v dotazníku jsem zjistila míru souhlasných a nesouhlasných odpovědí. Celkovou míru odpovědí jsem vyjádřila součtem všech souhlasných a nesouhlasných odpovědí pro jednotlivé věkové kategorie a pohlaví. Výsledky porovnávám jak mezi chlapci a dívkami, tak i u jednotlivých věkových kategorií.

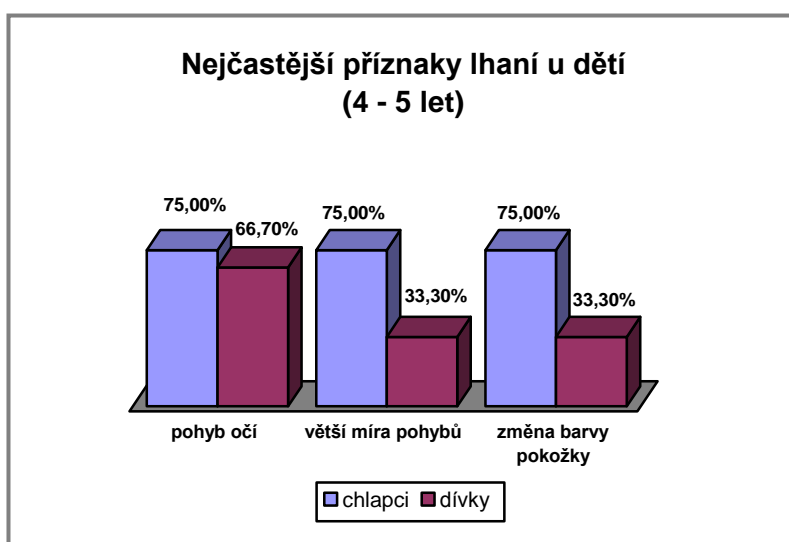
Ve většině případů (94,3%) se respondenti (99) domnívají, že odhalí lež u svého dítěte. Pouze 6 respondentů (5,7%) nemá sebejistotu při odhalení lži u dítěte Největší nejistotu prokazují rodiče chlapců ve věkové kategorii 9-12 let (2,9%).

Pokud respondenti v dotazníku na otázku číslo 13 odpověděli kladně, dalším krokem byl výběr symptomu lhaní, který se u dítěte nejčastěji objevuje. Ze získaných výsledků jsem vybrala 3 nejčastější symptomy lži pro jednotlivé věkové kategorie a pohlaví (Graf č.: 12, 13, 14, 15).

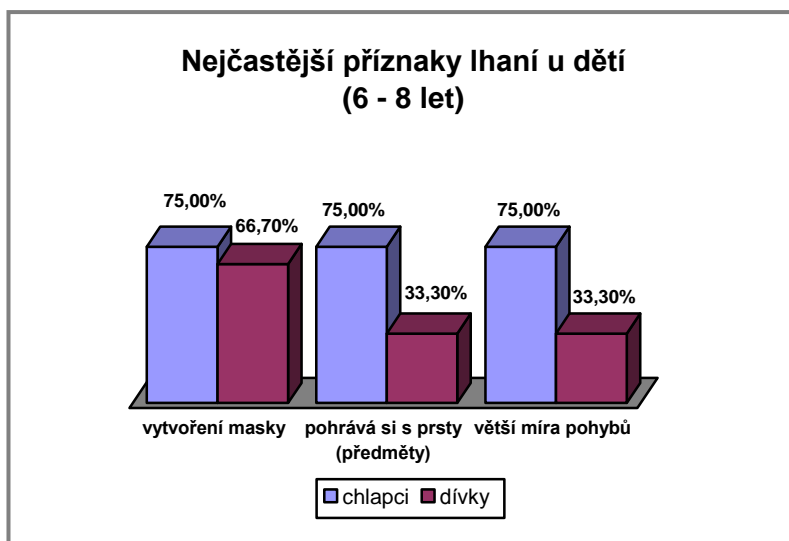
Graf č. 12

Nejčastějším příznakem lhaní u dětí věkové kategorie 0-3 let je rychlý pohyb očí. Objevuje se u 50% chlapců a 25% dívek z výběrového souboru. Mezi další příznaky lhaní, zastoupené převážně u dívek této věkové kategorie, patří větší míra pohybů (poposedává, přešlapuje, houpá se, poklepává rukou, prsty...aj.).

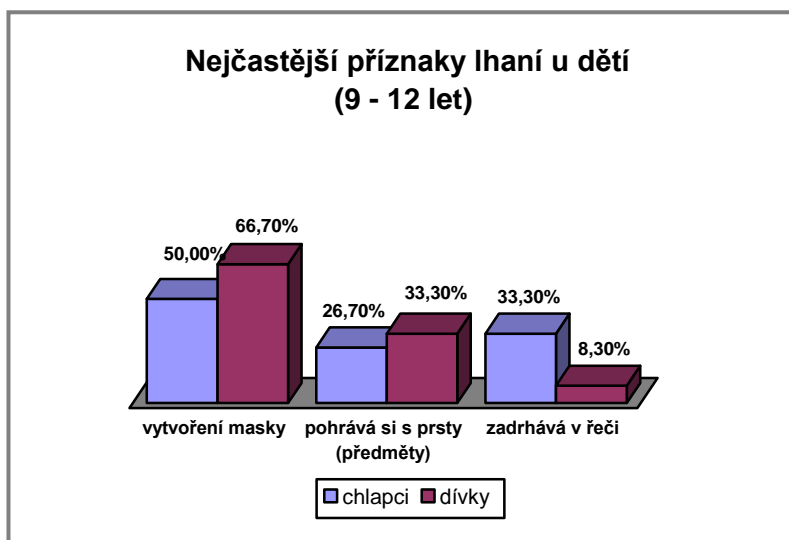

Graf č. 13

U chlapců věkové kategorie 4-5 let se nejčastěji projevuje ve stejné míře (75%) rychlým pohybem očí, větší mírou pohybů a změnou barvy pokožky. U 66,7% dívek z výběrového souboru se nejčastěji projevuje rychlým pohybem očí, u 33,3% dívek větší mírou pohybů a změnou barvy pokožky.

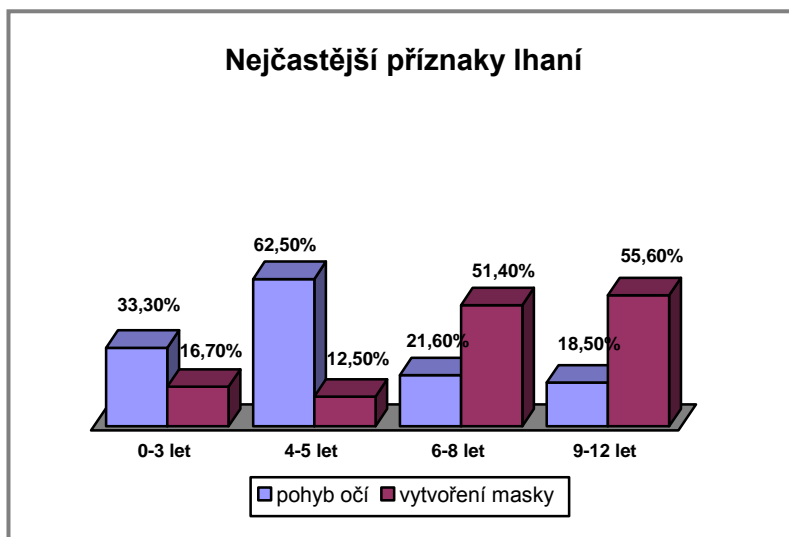
U mužského (75%) i ženského (66,7%) pohlaví ve věkové kategorii 6-8 let se nejčastěji lež projevuje vytvořením tzv. masky. Výraz v jejich tváři není spontánním odrazem jejich skutečných pocitů, ale je záměrně předstíraný. Na rozdíl od předchozích věkových kategorií se v této věkové kategorii u chlapců (75%) i dívek (33,3%) objevil nový příznak lži - pohrávání si s prsty nebo různými předměty.

Graf č. 15

Nejčastějším příznakem lži pozorovaným ve věkové kategorii 9-12 let u chlapců (50%) a dívek (66,7%) je již výše zmíněné vytvoření masky. Respondenti dále zaznamenali

neverbální projevy dítěte, zadržávání v řeči, tedy změnu tempa a fluence řeči při lhaní, u chlapců (33,3%) a dívek (8,3%) ve věku 9-12 let

Graf č. 16

V mladší věkové kategorii 0-3 let u 33,3% dětí a věkové kategorie 4-5 let u 62,5% dětí si nejčastěji respondenti při odhalování lži všimli rychlých pohybů očí. U dětí staršího věku 6-8 let u 51,4% dětí a 9-12 let u 55,6% dětí respondenti nejčastěji uváděli jako projev lhaní výraz dítěte, který není spontánním odrazem jeho skutečných pocitů, ale je záměrně předstíraný.

H6

Úspěšnost v detekování lži bude rovna náhodě.

Výzkumného šetření se zúčastnilo 46 respondentů (100%). Z toho 9 (19,6%) respondentů mužského pohlaví, 37 (80,4%) respondentů ženského pohlaví.

Po vzoru experimentu P. Ekmana jsem hodnotitele (respondenty) roztrídila do tří skupin:

- **do skupiny neúspěšných** (tito pozorovatelé posoudili správně 0-3 žáků)

- do skupiny průměrně úspěšných (4-6 žáků)
- a do skupiny úspěšných (7 a více správně posouzených videozáznamů)

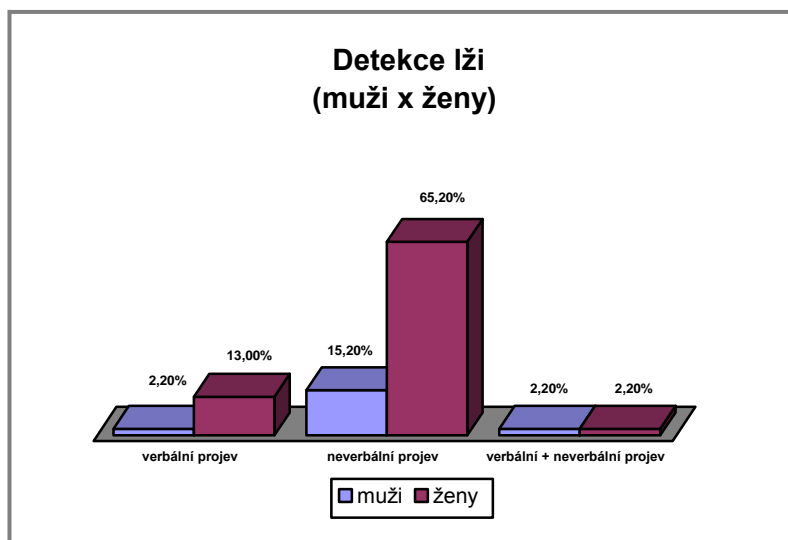
Tabulka č. 5

Správné odpovědi	20-35 let		36-45 let		46-55 let		nad 55 let		Celkem	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž		
0-3	N	1	3	0	1	0	0	0	0	5 (10,9%)
	%	20	60	0	20	0	0	0	0	100
4-6	N	3	12	0	10	2	3	1	4	35 (76,1%)
	%	8,6	34,3	0	28,6	5,7	8,6	2,8	11,4	100
nad 7	N	2	2	0	1	0	1	0	0	6 (13,0%)
	%	33,3	33,3	0	16,7	0	16,7	0	0	100
Celkem	N	6	17	0	12	2	4	1	4	46
	%	13	37	0	26,1	4,3	8,7	2,2	8,7	100

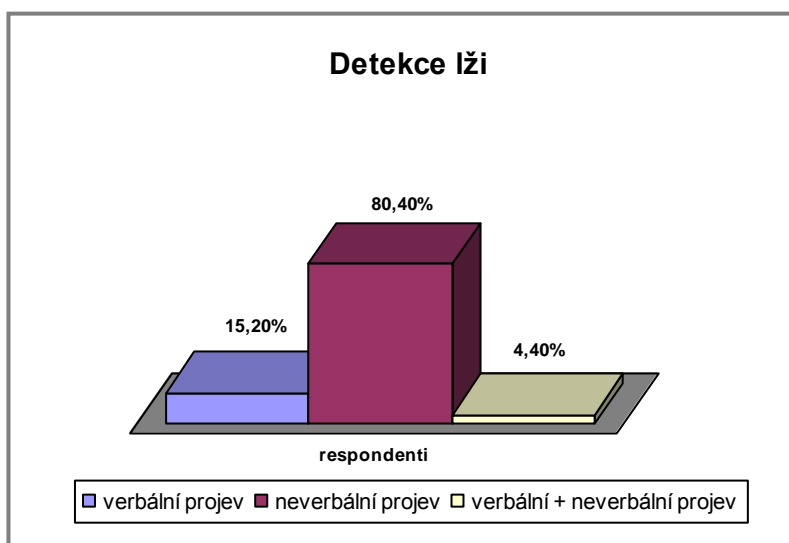
Skupinu neúspěšných tvoří 5 hodnotitelů (10,9%) ve věku 20-45 let. Nejméně úspěšné v hodnocení byly 3 ženy ve věku 20-35 let. Nejpočetnější skupinou byla skupina průměrně úspěšných, kterou tvořilo 35 osob (76,1%). Do pásma úspěšných hodnotitelů se probojovalo 6 osob (13%) 4 ženy a 2 muži. Největší úspěch v hodnocení prokázali shodně muži a ženy ve věku 20-35 let.

Různorodý vzorek respondentů umožnil sledovat i možné souvislosti mezi věkem a úspěchem v detekování a dovolil porovnat úspěšnost mezi muži a ženami.

Zajímavé je zjistit, čeho si hodnotitelé videozáznamu při odhalování lži všimli přednostně. Zda verbálních, či neverbálních projevů aktéra (dotazník, otázka č. 4).

Graf č. 17

Graf č. 18

Z grafů č. 17 a grafu č. 18 vyplývá, že respondenti upřednostňovali při odhalení lháře neverbální projevy (80%) před verbálními (15,2%). Překvapujícím zjištěním bylo, že mladík ve věku 20 let s 8 správnými odpověďmi uvedl, že při hodnocení vycházel z verbálních projevů.

H1

Chlapci lžou stejně často jako dívky.

Z výzkumu vyplynulo, že často (více než 1x denně) lže 25,6% dívek a 11,3% chlapců.

Hypotéza se nepotvrdila.

H2

Motivy lží u dívek se liší od motivů lží u chlapců.

Výzkumné šetření ukázalo, že nejčastějším motivem lží u chlapců a dívek ve všech věkových kategoriích, je motiv vyhnutí se nepříjemnostem a trestu. Ze zkoumaných motivů lží není žádný konkrétní motiv, který by se vyskytoval pouze u jednoho z pohlaví. Rozdíly v motivech lží u chlapců a dívek výzkum shledal pouze v rámci věkových kategorií.

Hypotéza se nepotvrdila.

H3

Frekvence lží u dítěte s poruchou chování je vyšší než u dítěte bez poruchy chování.

Lhaní, kterého se dopouští děti v míře větší než 1x denně (často), výzkum prokázal u 33,3 % dětí s poruchou chování a 12,5% dětí bez poruchy chování.

Hypotéza se potvrdila

H4

Čím je dítě starší, tím je lež závažnější.

Ve věkové kategorii 0-3 let se u dětí vyskytuje nejvíce lež neinstrumentální (75%) a lež nezáměrná (75%). Shodnou hodnotu (100%) vykazuje lež nezáměrná a lež instrumentální u dětí ve věku 4-5 let. U starší věkové kategorie 6-8 let (81%) a 9-12 let (76,6%) zcela vítězí lež instrumentální.

Hypotéza se potvrdila.

H5

Příznaky lži u dětí mladšího věku jsou viditelnější než příznaky lži u dětí staršího věku

Ve výzkumném šetření respondenti uvedli, že nejčastější příznak, který u dítěte pozorovali ve věku 0-3 let (33,3%) a 4-5 let (62,5%) je rychlý a nápadný pohyb očí odlišný od běžných pohybů očí dítěte v situaci, kdy mluví pravdu. U věkové kategorie 6-8 let (21,6%) a 9-12 let (18,5%) tento zcela nápadný projev lži nahradil příznak lhaní, který není pro mnohé hodnotitele zcela čitelný. Jedná se o tzv. vytvoření masky. Výraz dítěte není spontánním odrazem jeho skutečných pocitů, ale je záměrně předstíraný.

Nesnadné odhalení lháře staršího věku prokázalo 6 respondentů (5,7%), kteří na rozdíl od ostatních, nemají přehnanou jistotu při odhalení lži dítěte. Největší nejistotu prokazují rodiče chlapců ve věkové kategorii 9-12 let (2,9%).

Hypotéza se potvrdila.

H6

Úspěšnost v detekování lži bude rovna náhodě.

Nejúspěšnější skupinou experimentu se ukázala být skupina 6 hodnotitelů (13%), která posoudila správně více jak 7 videozáznamů (cca 70% úspěšnost). Nejpočetnější skupinu tvořilo 35 hodnotitelů (76,1%) s cca 50% úspěšností. Méně jak 30% úspěšnosti dosáhla skupina 5 hodnotitelů (10,9%). Experiment prokázal rozdíl mezi věkovou kategorií a pohlavími úspěšných hodnotitelů. Skupinu úspěšných tvořily 4 ženy a 2 muži. Mladší osoby byly úspěšnější v odhalování klamání než osoby starší.

Hypotéza se nepotvrdila.

5.3 Diskuse

Většina respondentů se shodla na tom, že lež je součástí našeho běžného života, přestože ji vnímáme jako špatnou a ve většině případů ji odsuzujeme. Právě z důvodu negativního pohledu na lhaní většina respondentů odpověděla, že jejich dítě zalže v míře menší než časté. Tedy méně než 1x denně. Malá skupina rodičů měla odvahu přiznat, že dítě zalže více než 1x denně. Více než polovina těchto respondentů uvedla, že u dítěte je diagnostikovaná porucha chování. Řada odborných studií zkoumala četnost lhaní ve společnosti. Z některých vyplynulo, že zalžeme pouze dvakrát za den. U jiných se frekvence lhaní zvýšila na lež, kterou vyslovíme třikrát během deseti minut běžné konverzace.

DePaulo (1996) tvrdí, že ženy lžou stejně často jako muži, ale říkají odlišné typy lží. Rozdíly ve volbě způsobů a forem klamání vyplývají z odlišného chování žen a mužů. Muži praktikují klamání více činem, ženy více verbálním projevem.

Výsledky mého šetření prokázaly, že dívky lžou ve větší míře než chlapci. Ze zkoumaných motivů lží nebyl žádný konkrétní motiv, který by se vyskytoval pouze u jednoho z pohlaví. Rozdíly v motivech lží u chlapců a dívek výzkum shledal pouze v rámci jednotlivých věkových kategorií. Dítě se teprve vyvíjí a během vývojových etap nedochází pouze ke změně fyzické, ale i psychické, kognitivní a emocionální. Změny jsou evidentní a nejlépe pozorovatelné v rámci jednotlivých vývojových etap chlapců a dívek. Chování dítěte v předškolním věku je zcela odlišné od chování dítěte v období pubescence. Další rozdíly můžeme pozorovat i v nástupu jednotlivých etap s charakteristickým chováním u chlapců a dívek. U většiny chlapců se projevují později než u dívek. Příkladem mohou být motivy lží spadající do druhu prosociálních lží, kterým se dítě během svého vývoje učí. Díky těmto lžím, které bývají významnou součástí mezilidských vztahů, jsme schopni fungovat a přežít ve společnosti.

„Dětská lež se vyvíjí stejně jako všechny ostatní složky osobnosti a charakteru malého človíčka, a je proto nutné ji posuzovat podle věku dítěte, ale i podle formy lhaní“ (Suchý, 2009, s. 1). Různé důvody lhaní mají různou závažnost a záleží na tom, zda je skutečný motiv jednání prosociální, či ne, zda je úmyslem pomoci, či někoho poškodit.

Velmi silný motiv má ten, který lže, aby se vyhnul trestu. Uchyluje se k ní rychle a s úmyslem chránit se nebo se vyhnout osobní odpovědnosti (Craig, 2014). Překvapujícím zjištěním vyplývajícím z výzkumného šetření bylo zjištění, že

nejsilnějším motivem lhaní ve všech věkových kategoriích dětí, je motiv vyhnout se nepříjemnostem a trestu. Tento motiv spadá do lží instrumentálních. Podstatou je zabránit prozrazení vlastní viny a získat odměnu nebo prospěch. Jedná se převážně o lži ve vlastní prospěch, které přinesou výhodu lháři, případně ho ochrání. U dětí ve věku 0-3 let bych předpokládala, že se tento motiv bude vyskytovat pouze výjimečně, a ne u 25% dětí této věkové kategorie. Ačkoli to nevypadá na první pohled příliš pozitivně, na druhý pohled zjistíme, že nejvíce užívaným druhem lží tohoto věku je lež neinstrumentální (75%) a nezáměrná (75%). Bohužel s rostoucím věkem dítěte roste i větší míra instrumentálních lží.

Jak vyplývá z výzkumu, během vývoje dítěte se lež vyvíjí a formuje, mění se frekvence lží, její témata a účel lhaní. Děti už v brzkém věku zjišťují, že mohou využít informací k manipulaci s druhými lidmi a fakty. Osvojují si schopnost lhát a učí se umění oklamat druhé. Jejich lži jsou zpočátku nedokonalé, a pro dospělé snadno odhalitelné, ale v průběhu života se zdokonalují.

Většina respondentů se domnívá, že zná osvědčené metody k odhalení lháře. Věří, že vždy poznají, když jim dítě lže. Svou schopnost odhalit lež ale přeceňují a vykazují přehnanou sebejistotu. Úspěchu mohou dosáhnout, pokud jsou děti mladší a vypadají při lhaní nervózně, protože ještě nedokážou tak přesvědčivě potlačit známky úzkosti. Čím starší děti jsou, tím větší praxi ve lhaní získávají. Nezávisle na věku dětí rodiče dokážou odhalit většinu jejich lží, pokud jsou vázány na silné emoce.

Čím je dítě mladší, tím viditelněji se u něj příznaky lhaní projevují. Oči rychle těkají a za každou cenu se snaží vyhnout našemu pohledu. S věkem dítěte dochází k pokroku. Děti starší 6 let si při lhaní pohrávají s prsty nebo různými předměty, poposedávají, přešlapují, pohybují všemi částmi těla, aby se nemusely dívat do očí. Předstírají, že jsou příliš zaneprázdněné něčím jiným. Starší děti už jsou méně nápadné. Znamkou klamání jsou asymetrické a afektované výrazy ve tváři, které nejsou v souladu se slovy nebo ostatními tělesnými pohyby dítěte. Pro rodiče je již obtížnější tyto příznaky lží dešifrovat.

Výsledek experimentu nepotvrdil mnou stanovenou hypotézu, že úspěšnost detekování lží bude rovna náhodě. Důvodem může být fakt, že na rozdíl od experimentu, který mne inspiroval, byly aktéry děti ve věku 6-11 let a ne dospělí jedinci. Vysvětlení nabízí výsledky výzkumu, které potvrdily hypotézu, že příznaky lží u dětí mladšího věku jsou viditelnější než příznaky lží u dětí staršího věku. Z toho

plyne, že zhodnotitelé byli úspěšnější v rozpoznání lži u dětí, obzvláště emocionálně motivovaných, na rozdíl od lží dospělých osob.

Z experimentů Ekmana vyplynula i cenná vedlejší zjištění. Například tzv. Othellova chyba, kterou popsal Vybíral (2003). Osoba, které hodně záleží na tom, aby přesvědčila okolí, že se ničeho nedopustila, může působit nevěrohodně a vykazovat takové projevy, že by neobstála ani na detektoru lži.

Aktér mého experimentu vedený pod číslem 3 vykazoval výrazné projevy lhaní (rychlé těkavé pohyby očí, uhýbáním pohledem, větší míru pohybů celého těla, pohrávání si s prsty a výrazné zadržávání v řeči), které zhodnotitele utvrdily v tom, že lže. Ačkoliv se ničeho nedopustil, označilo ho 75% zhodnotitelů za lháře.

Respondenti upřednostňovali při odhalení lháře neverbální projevy (80%) před verbálními (15,2%). Úspěšní hodnotitele častěji uváděli, že si při odhalení lháře více všimli neverbálních projevů aktérů. Tento výsledek výzkumného šetření se shodoval i s výsledkem experimentu P. Ekmana. Výsledek není překvapující vzhledem k poznatkům z řady studií, které potvrdily, že 55 % komunikace probíhá na neverbální úrovni, 38 % na úrovni hlasového projevu a 7 % na čistě verbální úrovni (obsahu sdělení).

6 Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala problematikou lhaní a lži v populaci dětského věku. Analyzovat lhaní předpokládá, že dokážeme tento projev odlišit od jeho opaku, ne-lhaní, tedy pravdy. Pojem lež se tedy stal problémem sám o sobě, a proto bylo nutné nejdříve lež definovat. Teprve po vyřešení tohoto problému jsem se mohla zamýšlet dále nad používáním lží, její frekvencí a motivech v sociálně, psychologicky či komunikačně běžných situacích. Záměr vyjádřit se v dané situaci pravdivě či nepravdivě souvisí s představami člověka (dítěte) o morálce. Variabilita různých důvodů proč lhát je skutečně obrovská a podrobně se jí věnuji v kapitole „Dětské lži“.

Motivace malého dítěte bývá mnohem složitější. Často při lhaní chybí vědomý záměr předat klamné sdělení, které je podstatou lhaní. Z těchto důvodů lze jen těžko hovořit o lži. Na druhou stranu, ale již v dětském věku lhaní a klamání může dosáhnout překvapivě rafinovanosti s cílem něco získat a druhému ublížit. Důležité je najít příčinu lhaní, která může skrývat existenci dalších obtíží a poruch.

Lež a lhaní je natolik složitým a širokým tématem, jehož důkladné vysvětlení vyžaduje mezioborovou spolupráci. Záměrem diplomové práce bylo podat v jednotlivých kapitolách srozumitelný obraz o podstatě lhaní a lži, frekvenci, motivech, druzích, o jejich účincích a o aktérech, i jejich psychických a sociálních aspektech, aby čtenář, který se seznámí s touto prací, byl schopen pochopit a rozpoznat hranici, kdy lež signalizuje problémy s chováním. V návaznosti se lhaním charakterizuje poruchy chování. Snaží se najít možné způsoby intervence zaměřené na prevenci a reedukaci.

V empirické studii jsem svou pozornost primárně zaměřila na zkoumání frekvence lhaní, na vědomé i nevědomé úmysly lhaní, na formy a druhy lží. Vzala jsem v úvahu vývojové aspekty lhaní v jednotlivých věkových kategoriích a pohlaví. Druhotně jsem se zaměřila na detekování lží.

Z výsledků vyplývá, že teorie a realita se v mnohém rozcházejí. Domnívám se, že pokud bych zvolila jiný výběrový soubor respondentů a použila stejných výzkumných metod a postupů, výsledek výzkumu by byl odlišný. Zrovna tak i jakýkoliv jiný výzkumník by zajisté došel k odlišným výsledkům a závěrům šetření. Chtěla bych zdůraznit, že analýza sociálního jevu, jakým je lhaní, představuje subjektivní výklad na základě hodnocení, porovnávání a interpretování. Výsledkem by měla být tvrzení, jež zůstávají otevřená diskusi.

„Problém lhaní se vyskytuje natolik zjevně všude kolem nás i v nás a má tendenci objevovat se v nových mutacích (v podobě reklamních triků, nové politické taktiky, ale i v problematice nepravdivého komunikování a chování lidí v prostředí internetu apod.), že jeho další rozebírání bude jistě v dohledné době iniciovat nové články, knihy a analýzy“ (Vybíral, 2003, s. 168).

7 Seznam použité literatury

1. BENÍŠKOVÁ, T. (2010). *Když dítě lže*. vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 106 s. ISBN 978-80-247-2309-9.
2. BETTELHEIM, B. (2000) *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Lidové noviny. 335 s. ISBN 8071062901.
3. GAVORA, P. (2000), *Úvod do pedagogického výzkumu*, 1. vyd., Brno: Paido. 207 s., ISBN 80-85931-79-6
4. CRAIG, D.(2014). *Staňte se lidským detektorem lži: jak spolehlivě odhalit lháře*. vyd. 1. Praha: Grada. 157 s. ISBN 978-80-247-5365-2.
5. DALLOZ, D. (2002). *Lhaní*. vyd. 1. Praha: Portál. 108 s. ISBN 80-7178-594-6.
6. EKMAN, P. (1992). *Telling lies: clues to deceit in the marketplace, politics, and marriage*. New York: W. W. Bortin. 366 s. ISBN 0393308723.
7. FOUCAULT, M. (1971). *Psychologie a duševní nemoc: Malá moderní encyklopedie*. Praha: Horizont
8. FRANK, P. (1996). *Malí velcí tyrani*. vyd.1. Liberec: Dialog. 142 s.
9. GLASS, L. (2014). *Lháři a jejich řeč těla: jak prohlédnout fínty, přetvářku a lži, které každý den slycháte od lidí*. vyd. 1. Brno: BizBooks. 198 s. ISBN 978-80-265-0220-3.
10. JANKŮ, K. (2009). *Dítě s poruchou chování a emocí*. vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta. 80 s. ISBN 978-80-7368-764-9.
11. KONEČNÝ, Š. (2011). *Fenomén lhaní v prostředí internetu*. vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita. 121 s. ISBN 978-80-210-5488-2.
12. KUCHARSKÁ, A. (2000). *Specifické poruchy učení a chování: sborník 2000*. vyd. 1. Praha: Portál. 166 s. Speciální pedagogika (Portál). ISBN 80-717-8389-7.
13. KRATOCHVÍL, S. (2002). *Základy psychoterapie*. Praha: Portál. 392 s. ISBN 80-7178-657-8.
14. LEVI, V. L. (1990). *Problematické dítě, aneb, Umění být druhým*. vyd. 1. Praha: Lidové nakladatelství. 234 s. ISBN 80-7022-086-4.
15. MATĚJČEK, Z. (1995). *Co děti nejvíc potřebují: eseje z dětské psychologie*. Praha: Portál. 108 s. ISBN 8071780588.
16. MATĚJČEK, Z. (1996). *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. vyd. 1. Praha: Portál. 143 s. ISBN 80-717-8085-5.

17. MATĚJČEK, Z. (1993). *Po dobrém, nebo po zlém?: O výchovných odměnách a trestech*. vyd. 2. Praha: Portál. 109 s. ISBN 80-85282-78-x.
18. MATĚJČEK, Z. (1986). *Rodiče a děti*. vyd.1. Praha: Avicenum. 336s. 867415.
19. MATOUŠEK, O., MATOUŠKOVÁ, A. (2011). *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. vyd. 3. Praha: Portál. 336 s. ISBN 978-80-7367-825-8.
20. MERTIN, V. (2004). *Ze zkušeností dětského psychologa: na co se často ptáte*. vyd. 1. Praha: Scientia. 178 s. ISBN 80-7183-316-9.
21. MLEZIVA, E. (2000). *Encyklopedie lži, podvádění a klamání s příklady a obrana proti nim*. vyd. 1. Praha: Vyšehrad. 238 s. ISBN 80-702-1391-4.
22. NIKL, J. (2000). *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*. vyd. 1. Praha: Policejní akademie České republiky. 100 s. ISBN 80-7251-033-9.
23. PIAGET, J. (1999). *Psychologie inteligence*. vyd. 2. Praha: Portál. 164 s. ISBN 80-7178-309-9.
24. RIEF, S. (1999), *Nesoustředěné a neklidné dítě ve škole: praktické postupy pro vyučování a výchovu dětí s ADHD*. vyd. 1. Praha: Portál. 251 s. Speciální pedagogika (Portál). ISBN 80-717-8287-4.
25. Skutil, M. a kol. (2011), *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. 1. vyd., Praha: Portál, 256 s., ISBN 978-80-7367-778-7
26. SPOUSTA, V. (1990). *Speciálně pedagogická diagnostika etopedická*. vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 105 s. ISBN 80-210-0172-0.
27. ŠAMÁNKOVÁ, D., NOVÁK, T. (2007). *Pravda a lež v partnerství*. vyd. 1. Praha: Grada. 144 s. ISBN 978-80-247-1846-0.
28. ŠKVOROVÁ, J., ŠKVOR, D. (2003) *Proč zlobím?: lehká mozková dysfunkce LMD/ADHD*. vyd. 1. V Praze: Triton. 129 s. ISBN 80-725-4407-1.
29. ŠULOVÁ, L. (2010). *Raný psychický vývoj dítěte*. vyd. 2. Praha: Karolinum. 247 s. ISBN 978-80-246-1820-3.
30. TEYSCHL, O., BRUNECKÝ, Z. (1973). *Duševní vývoj a výchova dítěte*. vyd. 3. Praha: Orbis. 221 s. Pyramida (Orbis).
31. TRAIN, A. (2001). *Nejčastější poruchy chování dětí: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. vyd. 1. Praha: Portál. 198 s. ISBN 80-7178-503-2.

32. VÁGNEROVÁ, M. (1997). *Psychologie školního dítěte*. vyd. 1. Praha: Karolinum. 88 s. ISBN 80-718-4487-X.
33. VÁGNEROVÁ, M. (2005). *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. vyd. 1. Praha: Karolinum. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.
34. VYBÍRAL, Z. (2003). *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*. vyd. 1. Praha: Portál. 176 s. ISBN 80-717-8812-0.
35. DePaulo, B. M., Kashy, D. A., Kirkendol, S. E., Wyer, M. M., & Epstein, J. A. (1996). Lying in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 979-995. <http://smg.media.mit.edu/library/DePauloEtAl.LyingEverydayLife.pdf>
36. DOLEŽALOVÁ, Lada. Děti a mládež s rizikem v chování jako cílová skupina v sociální práci. Dětské lži In: *Sociální práce* [online]. 2008 [cit. 2015-08-11]. Dostupné z: <http://socialni-prace.webnode.cz/detske-lzi/>
37. GOTTWALDOVÁ, Radka. Nepřeceňujeme pravdu. In: *Psychologie.cz* [online]. 2013 [cit. 2015-07-20]. Dostupné z: <http://psychologie.cz/neprecenujete-pravdu/>
38. HILDEBTANDT-SOCHOR, Indra. Maminko, já jsem to opravdu neudělal!. In: *Maminka.cz* [online]. 02.07.2009 12:30 [cit. 2015-07-20]. Dostupné z: <http://www.maminka.cz/clanek/chovani-a-vztahy/maminko-ja-jsem-to-opravdu-neudelal>
39. HOBZA, Otakar. Lži na internetu. In: *Nadřevo* [online]. 28. 06. 2010 [cit. 2015-08-07]. Dostupné z: <http://nadrevo.blogspot.cz/2010/06/lzi-na-internetu.html>
40. KAFKA, Břetislav. Faktory ovlivňující psychický vývoj jedince, výběr ze známých teorií. In: *Studium Psychologie* [online]. 2015 [cit. 2015-08-10]. Dostupné z: <http://www.studium-psychologie.cz/vyvojova-psychologie/2-faktory-vyvoje.html>
41. Konfabulace. In: *Velký lékařský slovník* [online]. 2008 [cit. 2015-08-18]. Dostupné z: <http://lekarske.slovníky.cz/pojem/konfabulace>
42. KULHÁNEK, Jan. Schizofrenie u dětí. In: *Šance dětem* [online]. 30. 09. 2014 [cit. 2015-08-18]. Dostupné z: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/psychicke-problemy-ditete/schizofrenie-u-deti.shtm>
43. Lhaní. In: *Wikipedie.cz* [online]. 12. 02. 2014 [cit.2015-07-23]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Lhan%C3%AD>
44. Lháře prozradí tvář. In: *Psychologie.cz* [online]. 14. 9. 2014 [cit. 2015-10-18]. Dostupné z: <http://psychologie.cz/lhare-prozradi-tvar/>

45. MALÁ, Eva. ADHD – hyperkinetické poruchy. In: *Pre Dys* [online]. 30. 09. 2005 [cit. 2015-08-16]. Dostupné z: http://www.predys.szm.com/zdrav_noviny.htm
46. Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, Desátá revize aktualizovaná verze k 1. 1. 2013. In: *Vrozené vady* [online]. 01.01.2013 [cit. 2015-08-13]. Dostupné z: http://www.vrozene-vady.cz/vrozene-vady/mkn-tabelarni-cast_1-1-2013.pdf
47. NOVÁK, Tomáš. Kdo lže, ten krade? To by bylo příliš jednoduché!. In: *Novaktomas.is.cz* [online]. 2014 [cit. 2015-08-07]. Dostupné z: http://novaktomas.ic.cz/?p=-ps-detska_lez
48. PETRIŠČOVÁ, Alena. Lež a lhaní. In: *Šance dětem* [online]. 14. 04. 2011 [cit. 2015-07-20]. Dostupné z <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/rizikove-chovani-ditete/lez-a-lhani.shtml>
49. PSYCHOLOGIE. Patologické lhaní: Nemáte ve svém okolí "barona Prášila"? In: *Spektrum zdraví* [online]. 17. 10. 2014 [cit. 2015-08-02]. Dostupné z: <http://www.spektrumzdravi.cz/patologicke-lhani-nemate-ve-svem-okoli-barona-prasila>
50. PUSTINA, Jaroslav. Paměťová zkreslení. In: *O psychologii.cz* [online]. 18. 12. 2014 [cit. 2015-08-18]. Dostupné z: <http://www.opsychologii.cz/clanek/149-pametova-zkresleni/>
51. Pravda: In: *Wikipedie.cz* [online]. 18. 02. 2015 [cit. 2015-08-02]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Pravda>
52. Předpis č. 109/2002 Sb. Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Zákony pro lidi.cz* [online]. 2002 [cit. 2015-08-15]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109#cast1>
53. REIMANN-HÖHN, Uta. Hilfe, mein Kind lügt!. In: *Elternwissen.com* [online]. 2012 [cit. 2015-07-25]. Dostupné z: <http://www.elternwissen.com/erziehung-entwicklung/erziehung-tipps/art/tipp/kind-luegt.html>
54. SUCHÝ, Adam. Proč děti lžou? In: *Maminka.cz* [online]. 14. 09. 2009 [cit. 2015-07-29]. Dostupné z: <http://www.maminka.cz/clanek/deti-a-materstvi/proc-deti-lzou>
55. Využívání informačních technologií. In: *Český statistický úřad* [online]. 16. 12. 2014 [cit. 2015-08-12]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/vyuzivani_informacnich_technologii

8 Seznam tabulek a grafů

Tabulka č. 1, s. 75

Tabulka č. 2, s. 77

Tabulka č. 3, s. 82

Tabulka č. 4, s. 85

Tabulka č. 5, s. 89

Graf č. 1, Postoj respondentů ke lhaní, s. 75

Graf č. 2, Frekvence lhaní, s. 76

Graf č. 3, Vyhnout se nepříjemnostem a trestu, s. 78

Graf č. 4, Udělat něco jinak, než chtějí rodiče, s. 79

Graf č. 5, Získat odměnu nebo prospěch, s. 79

Graf č. 6, Vyjádřit svá skrytá přání, s. 80

Graf č. 7, Prospět druhým a chránit je, s. 81

Graf č. 8, Frekvence lhaní u dětí s poruchou chování, s. 82

Graf č. 9, Druhy dětských lží, s. 83

Graf č. 10, Druhy dětských lží – Chlapci, s. 84

Graf č. 11, Druhy dětských lží – Dívky, s. 84

Graf č. 12, Nejčastější příznaky lhaní u dětí (0-3 let), s. 86

Graf č. 13, Nejčastější příznaky lhaní u dětí (4-5 let), s. 86

Graf č. 14, Nejčastější příznaky lhaní u dětí (6-8 let), s. 87

Graf č. 15, Nejčastější příznaky lhaní u dětí (9-12 let), s. 87

Graf č. 16, Nejčastější příznaky lhaní, s. 88

Graf č. 17, Detekce lži (muži x ženy), s. 89

Graf č. 18, Detekce lži, s. 90

9 Seznam příloh

Příloha A – Dotazník pro rodiče a zákonné zástupce dítěte.....	I
Příloha B – Dotazník k videozáznamu.....	IV
Příloha C – Souhlas s pořizováním fotografií a videozáznamu.....	VI

Příloha A

Dotazník pro rodiče a zákonné zástupce dítěte

Dobrý den,

jmenuji se Šárka Dufková a jsem studentkou Univerzity v Hradci Králové, Pedagogické fakulty, obor učitelství pro 1. stupeň ZŠ. Zpracovávám diplomovou práci na téma „Lež jako nejčastější projev poruchy chování v dětském věku. V rámci mé diplomové práce dělám výzkum zaměřený na problematiku lhaní v populaci dětského věku. Touto cestou bych Vás ráda poprosila o vyplnění mého dotazníku. Dotazník je zcela anonymní, proto nemusíte mít obavu, že dojde ke zneužití jeho informací. Každou otázku si dobře přečtěte, u některé otázky je možnost označit více odpovědí. Vyplněný dotazník mi můžete zaslat na email dufkovasar@seznam.cz.

Děkuji za čas, který věnujete vyplnění dotazníku.

1. Pohlaví dítěte: muž žena

2. Dosažený věk: 0-3 4-5 6-8 9-12

3. Byla u dítěte diagnostikovaná některá z poruch chování?

ANO NE

Pokud odpovíte ano, prosím uveďte, o jakou poruchu chování se jedná

.....
4. Myslíte si, že je lhaní špatné?

ANO NE NEVÍM

5. Je podle Vás lhaní součástí běžného života?

ANO NE NEVÍM

6. Domníváte se, že Vaše dítě lže nebo někdy zalhalo?

ANO NE

7. Pokud odpovíte ano, označte prosím možnou frekvenci lží dítě.

- a) občas – (méně než 1x denně)
- b) často- (více než 1x denně)
- c) velmi často – (více než 5x denně)
- d) stále

8. Dítě lže jen tak, protože se mu prostě chce.

ANO

NE

9. Dítě lže, protože ještě nedokáže odlišit fantazii od skutečnosti.

ANO

NE

10. Dítě není schopno se samo sobě přiznat, že se dopustilo něčeho špatného a tak podvědomě tento stav tají. (*U dítěte, které provedlo dle svého morálního přesvědčení něco nepřijatelného, obranný mechanismus zneprístupnil uvědomění, vědomí věří, že říká pravdu*)

ANO

NE

11. Dítě si je vědomo, že neříká pravdu, ale ani ono vlastně neví, proč to dělá a není mu jasný motiv takového počínání. (*Dítě přitom lže neustále při různých situacích, aniž by z toho mělo jakýkoli okamžitý nebo dlouhodobý prospěch*).

ANO

NE

12. Dítě lže nejčastěji, aby: (*můžete označit více možností*)

- a) ovlivnilo svět kolem sebe a ujistilo se, že se mu v případě potřeby dostane pozornosti a útěchy
- b) se vyhnulo nepříjemnostem a potrestání
- c) bylo akceptované a milované
- d) si všichni mysleli, že je hodné a dokonalé
- e) nikdo nebyl zklamaný, aby to nikomu nebylo líto, pokud něco rozbilo, nebo se mu něco nepovedlo
- f) obelhlo rodiče a oddálilo hněv rodičů
- g) udělalo něco jinak, než chtějí rodiče
- h) si vylepšilo své sociální postavení a sebehodnocení
- ch) ochránilo vlastní soukromí a svou osobu
- i) zabránilo prozrazení vlastní viny
- j) získalo odměnu nebo prospěch
- k) se chránilo před ztrapněním
- l) vyjádřilo svá skrytá (zbožná) přání
- m) se nedotklo citů druhých, aby druhému prospělo nebo ho chránilo

13. Domníváte se, že dokážete odhalit lež u svého dítěte.

ANO

NE

Pokud odpovíte ANO, označte (můžete označit více možností) jaké příznaky lhaní se u dítěte objevují (nebo připište nové).

- a) zakrývá si ústa
- b) dotýká se obličeje
- c) pohybuje rychle očima
- d) pohrává si s prsty nebo různými předměty
- e) zrychluje nebo zpomaluje tempo řeči
- f) zadržává se v řeči
- g) více se hýbe (poposedává, poklepává nohou, rukou, pohupuje se...aj.)
- h) překotně nebo pomalu dýchá (změna tempa dechu)
- ch) dojde ke změně barvy pokožky (zčervená, zbledne...)
- i) více se potí
- j) dotýká se mnohem častěji nosu
- k) výraz v jeho tváři není spontánním odrazem jeho skutečných pocitů, ale je záměrně předstíraný

Děkuji za vyplnění dotazníku.

Šárka Dufková

Příloha B

Dotazník k videozáznamu

Dobrý den,

jmenuji se Šárka Dufková a jsem studentkou Univerzity v Hradci Králové, Pedagogické fakulty, obor učitelství pro 1. stupeň ZŠ. Zpracovávám diplomovou práci na téma „Lež jako nejčastější projev poruchy chování v dětském věku. V rámci mé diplomové práce dělám výzkum zaměřený na problematiku lhaní v populaci dětského věku. Touto cestou bych Vás ráda poprosila o zhlédnutí videozáznamu a následné vyplnění krátkého dotazníku. Dotazník je zcela anonymní, proto nemusíte mít obavu, že dojde ke zneužití jeho informací. Zároveň bych Vás chtěla požádat o nešíření videozáznamu, který je určen pouze pro výzkumnou část této diplomové práce.

Videozáznam: <http://leteckaposta.cz/711404720>

Po zhlédnutí jednotlivých očíslovaných záznamů s výpovědí dětí (10 záznamů: 5 pravdivých a 5 nepravdivých výpovědí) zakroužkujte (označte) na základě svého pozorování „lže“ nebo „mluví pravdu“.

Vyplněný dotazník mi můžete zaslat na email dufkovasar@seznam.cz

Děkuji za čas, který věnujete zhlédnutí videozáznamu a vyplnění dotazníku.

1. Pohlaví: muž žena

2. Dosažený věk:

.....

3. Videozáznam

Dítě	Lže
1.	ANO NE
2.	ANO NE
3.	ANO NE

4.	ANO	NE
5.	ANO	NE
6.	ANO	NE
7.	ANO	NE
8.	ANO	NE
9.	ANO	NE
10.	ANO	NE

4. Při odhalování lháře jsem si všiml/la více:

verbálních projevů

neverbálních projevů

Děkuji za vyplnění dotazníku.

Šárka Dufková

